

The Heritage

NR 24/2020

ISSN 1857-7482
10.21520/R.24-2020

UNIVERSITETI NDËRKOMBËTAR NË STRUGË

IPES - Institute of International Politics and European Studies

– “Prof. Dr. Luan Hajdaraga”

THE HERITAGE

REVISTË PERIODIKE

Nr. 24/2020

Editor in Chief: PhD Cand. Lirinda Vako*l.vako@eust.edu.mk***Co- Editor in Chief:** Msc. Abidin Trena*a.trena@eust.edu.mk***Editors:** PhD. Biljana Ciglovska*b.ciglovska@eust.edu.mk,*

PhD. Nazmie Merko – Zabzun

n.merko@eust.edu.mk,

Msc. Senada Lačka

*s.lacka@eust.edu.mk,***Technical Secretary:** Msc. Rezarta Zhaku – Hani*r.hani@eust.edu.mk,***Editorial Bord:**

1. **Daniela Pirvu** - University of Pitesti Romania
2. **Peter Mezei** - University of Szeged, Hungary
3. **Fabio Grassi** – Roma di Sapienca University, Italy
4. **Shemshedin Plojovic** – International University of Novi Pazar, Serbia
5. **Enver Duran** –Trakya University, R.Turkey
6. **Radoje Radic** –University of Banja Luka, Republic of Srpska
7. **Suzana Bubic** –University of Mostar, R.Sarajevo
8. **JelenaLekic** –University of Novi Pazar,R. Serbia
9. **Joseph Minsfud** –Emuni University-R.Slovenia
10. **Lorena Bort-Mir**- University Jaume I- Spain
11. **Sonja Keppler**, Allensbach University, Germany
12. **Anahit Formanyan** -Shirak State University Armenia
13. **DariuszWoźniak** - National Louis University, Poland
14. **Ninel Kioseva** - New Bulgarian University, Bulgaria
15. **Violeta Kassarova** - New Bulgarian University, Bulgaria
16. **Vasudeva Rao Aravind** - Clarion University, USA

17. **Mirza Kulenovic** - University College "CEPS - Center for Business Studies", Bosnia and Herzegovina
18. **Selimić Mirzo** - MA in Criminalistics-University College "CEPS - Center for Business Studies", Bosnia and Herzegovina
19. **Nermin Palić** -MA in Traffic Engineering- University College "CEPS - Center for Business Studies", Bosnia and Herzegovina
20. **Džemal Cinac** -MA in Traffic Engineering-University College "CEPS - Center for Business Studies", Bosnia and Herzegovina
21. **Anastas Angjeli, Akademik** - Mediterranean University of Tirana, Albania
22. **Bashkim Rama** -International University of Struga, Macedonia
23. **Armen Kadriu** -International University of Struga, Macedonia
24. **Gezim Selimi** -International University of Struga, Macedonia
25. **Dashmir Nasufi** -International University of Struga, Macedonia
26. **Shpetim Latifi** - International University of Struga, Macedonia
27. **Jeton Shaqiri** -International University of Struga, Macedonia
28. **Guximtar Rushani** - International University of Struga, Macedonia

ISSN 1857-7482

10.21520/R.24-2020

Botim shkencor i Universitetit Ndërkombëtar në Strugë

<https://iust.edu.mk/research/#heritage>

Nr.24, 2020

Përmbajtja

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF PRACTICAL IMPLEMENTATION OF JUDICIAL REPRIMAND IN THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA	4
GATISHMËRIA E MËSIMDHËNËSVE PËR ZBATIMIN E MËSIMIT ONLINE	15
SELF-DETERMINATION AS A SELECTIVE PRINCIPLE OF DEMOCRACY	34
FAMILY INFLUENCE ON HIGH SCHOOL STUDENTS' BEHAVIOR	44
THE APPLICATION OF BIG DATA: REAL CASE H1N1 FLU VIRUS, COVID-19 AND UPS.....	57
GJYKATA SPECIALE PËR KOSOVË MES KREDIBILITETIT DHE ANATEMIMIT	70
RHETORIC IN THE MIDDLE AGES	78
SOCIAL NETWORKING SITES IMPACT NATIVE LANGUAGE STANDARDS.....	90
KUPTIMI, RËNDËSIA DHE PËRKUFIZIMI I TATIMIT MBI VLERËN E SHTUAR, APLIKIMI I TIJ NË KOSOVË ...	100
IMAZHI NDËRKOMBËTAR I GREQISË DHE MAQEDONISË TË VERIUT PARA MARRËVESHJES TË PRESPËS DHE MARRËDHËNIET BILATERALE MES TYRE.....	110
KONSULENCA LIGJORE DHE SHËRBIMET E AVOKATISË	128
ZHVILLIMI DHE PLANIFIKIMI I MENAXHIMIT TË RESURSEVE NJERËZORE NË SEKTORIN BANKAR	145
UJI VIRTUAL DHE RËNDËSIA E RISHIKIMIT TË MARRËVESHJES SHQIPËRI-MAQEDONI E VERIUT PËR UJRAT E LUMIT RADIKA.....	155
ABSTRACTS	164

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF PRACTICAL IMPLEMENTATION OF JUDICIAL REPRIMAND IN THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA

MSc. Abidin TRENA

International University of Struga (a.trena@eust.edu.mk)

Abstract

Judicial reprimand is one of the six types of alternative measures set forth in the Criminal Code of the Republic of Macedonia, which is used against offenders when the legal conditions for its application are met. The application of this alternative measure brings a number of benefits of objective and subjective character and at the same time it is responsive to the nature of the criminal policy that the Republic of Macedonia claims to develop. Judicial remarks may be imposed on offenses punishable by imprisonment up to one year or fines imposed in such mitigating circumstances that make it particularly easy.

The implementation of this penal sanction in the Republic of Macedonia is presented at a low level due to several factors of different type. Among the shortcomings of the application of alternative measures is the lack of criminal policy for the eradication of crime, where one of the basic conditions for the implementation of sanctions is the existence of the respective institutions, respectively the staff of the institutions. The Directorate for the Implementation of Penal Sanctions has submitted a project for the development of the Probation Service which is expected to promote the growth of the

application of alternative measures. This type of criminal sanctions protects the values of society and the individual, respect for justice, dignity, freedom and human rights, also generates general and personal security, has preventative effect, reduces recidivism, reduces the number of prisoners who is of particular importance for our overly overcrowded penitentiary system.

Key words: *sanction, judicial reprimand, alternative measures, criminal policy*

1. Introduction

The purpose of the research on this topic is the attraction presented by the sphere of sanctions in the criminal law direction. Sanction is a very important part of the criminal act, because even the application of the rules in society itself depends directly on the implementation of sanctions. An important role of criminal sanctions is also seen as the deterrent effect that the sanction poses on the potential perpetrator.

In the development of the criminal sanctions system, alternative measures are new types of criminal sanctions that were fully introduced into the RNM legislation in 2004. A distinctive feature of the alternative measures and at the same time their advantage is that they are not represent the original purpose of punishment, which is revenge on the perpetrator, but of primary importance is the promotion of restorative and humanitarian justice as the newest trends in world justice aimed at minimizing or avoiding the adverse effects of imprisonment, as these the measures are presented as prison substitutes.

The benefits of applying alternative measures in society are manifold. The greatest benefit always lies with the perpetrator being given the opportunity to serve his sentence, while avoiding the financial costs the state has to spend on each prisoner, but also alleviating the overcrowding of prisons that includes RNM.

2. Definition

Judicial reprimand usually consists in warning the prisoner. Unlike probation where the retributive element is present through the threatening sentence with the ascertained sentence depending on the offender. The warning must clearly state what it expects if it proceeds with criminal activity. The ruling on judicial reprimands contains the finding of guilt and on this reprimand that remains in the context of a publicly approved disapproval, a reprimand for the offense committed that emphasizes a preventive character of sanction.

Conditions for pronouncing a judicial reprimand (Article 59 of the MCC). A judicial reprimand may be imposed for offenses for which imprisonment of up to one year or a fine may be imposed in such mitigating circumstances which make it particularly easy.

Some criminal offenses and under certain conditions by law may be subject to judicial reprimand even when imprisonment of up to three years has been imposed.

The court may impose judicial reprimands on more offenses committed in union if there is a condition set out in paragraphs 1 and 2 for each of those offenses.

In deciding whether to issue a judicial objection, the court, having regard to the purpose of the judicial objection, will specifically consider the perpetrator's personality, his or her previous life, his or her conduct after the commission of the offense, the degree of responsibility, criminal and other circumstances in which the offense was committed.

3. Criminal sanction policy in RNM

The human society for the protection from criminality has created the system of law, but for this system to be applicable (to achieve its purpose) it is necessary for those rules to have sanctions which are a guarantee for their implementation. In the present case, criminal penalties are laid down in the rules of criminal law.

The system of penal-legal sanctions in the strictest sense encompasses the legal consequences of the criminal offense imposed on the perpetrator by the court: convictions, alternative measures, security measures and educational measures. In a broader sense, the notion of the criminal justice system, more precisely the system of criminal-law consequences of the offense, encompasses all other legal prohibitions affecting the perpetrator, regardless of whether the court enforces the power of law, such are the special measures of confiscation, seizure of property and the legal consequences of the sentence.¹

From the criminal-law theory, I conclude that the policy of criminal sanctions in the RNM is in close relation with the developments of international legislation, as a consequence of the RNM's aspiration to join the European Union. In this context, the adoption of alternative penalties in our criminal legislation is a consequence of the adoption of our legislation with that of the EU as one of the conditions for EU membership. The rest of the criminal rules in the area of repression come from UN documents that the RNM has adopted as a member of this organization.

4. Purpose of issuing judicial reprimand

The purpose of issuing a judicial reprimand is also described separately in the MCC in Chapter IV Article 48, which states:

The purpose of the alternative measures is to prevent the perpetrator of a criminal offense from committing a minor offense when it is not necessary for the purposes of criminal defense and where it may be expected that the purpose of the punishment may be served by warning, threatening. for sentencing (probation), only with warning (judicial reprimand) or with measures to aid and monitor the offender's conduct at liberty.

¹ Kambovski, Dr Vllado, Criminal Law, Skopje, 2010, page. 451

According to this article, the main purpose of alternative measures is to attain the goal of sentencing in some ways, starting with the simpler form of judicial admonition, warning, ancillary measures, surveillance of conduct. perpetrators at liberty or on the threat of imprisonment.

Such a goal can only be achieved with sanctions with educational potential, sometimes contained in supplementary treatment of liberty, which implies involvement of the perpetrator himself in re-socialization, and this leads to personality assessment as a key presumption for their imposition.²

As a type of sanctions specifically set out in the MCC, judicial reprimand is distinguished from other criminal sanctions. As a specific type of criminal sanction and an integral part of alternative measures it includes several characteristics:

- They are criminal sanctions, which means that they do not represent an alternative to punishment, or more precisely, an escape from punishment, but one of the types of sanctions that escapes imprisonment as punishment.

- The human dimension of punishment. In the justifications and explanations of the need for the adoption of alternative measures, the "humanitarian aspect or dimension" is placed first, as a characteristic of these sanctions and measures. This human dimension is mainly created by the critical remarks made to imprisonment on the part of the negative consequences that closure leaves on the personality of the convict and, in parallel, the failure to achieve the main objective of imprisonment, the re-socialization of the convict.

- When applying these measures great importance is given to the individual (perpetrator). That is, the possibility of applying a specific alternative measure to a particular person is seen, so these measures cannot be imposed on the perpetrator. As to who would be considered a dangerous perpetrator, the theory states:

² Kambovski, Dr Vllado, idem, page 566

“Dangerous offenders are those who are found to be committing a criminal offense, namely, alleged recidivists. For example, people who use drugs, more specifically addicts, are more likely to become recidivists than people who do not use drugs, who are less likely (though not unlikely) because of addiction.

When it comes to prison terms, the most important is how much and what is the potential of the convicted person to resettle, and how appropriate it is for society to serve that sentence. Here are two aspects: What is the benefit to the state and what is the benefit to the individual? This indicates the interest of both parties in the application or non-enforcement of the prison sentence, where alternative measures would be expressed in case of non-implementation.

In the individual aspect of the perpetrator, in case of the possibility of implementing alternative measures, it is also required his acceptance for the application of the specified alternative measure.

- Alternative measures do not circumvent the importance of the victim in a criminal offense, so the legal theory provides this explanation for the role that the policy of applying alternative measures gives to the victim:

When it comes to the victim, the alternative measures have a dual meaning and content: first, they present the means and methods in the criminal procedure itself for indemnification of the victim, and second, by implementing the content of the alternative measures it actually affects the immediate elimination of the causes, conditions, relationships that have led to the filing of that criminal offense.

- Special prevention. Considering the importance given to the perpetrator and its characteristics, the ability to compensate the victim, we can conclude that this enables the perpetrator to reflect on the offense committed and this represents a deterrent to the eventual commission of any offense. another criminal in the future.

5. Advantages of applying judicial reprimand

The development of criminal law, including the system of criminal sanctions, has undergone numerous changes, both internationally and at our state level, thereby eliminating deficiencies and creating choices that would coincide with the development of human society. Among these developments and improvements to the sanctions system, though still under development, are alternative measures. The advantages of their application The legal literature lists the following:

- Alternative sentences reduce the likelihood of a return to the crime scene.
- Alternative sentences cost taxpayers less.
- Alternative sentences provide opportunities for damage and victim compensation.
- Alternative sentences avoid the prison culture, the way of life, expression and the different habits acquired while in prison.
- Alternative sentences help maintain family and social bonds.
- Alternative sentences give the convict an opportunity to reintegrate into society.
- Alternative sentences eliminate the stigma of imprisonment. The shame of being in prison is so real that innocent family members suffer it even more than the convict.
- The community benefits from its regular members and who have a clear plan for life. This plan includes participating in economic life, doing a regular job and making a concrete contribution to the community instead of creating problems.
- Alternatively, convicts are financially less costly than inmates.
- Alternative sentences applied to perpetrators who commit an offense against social goods, they represent protection for social goods and for society.

- Alternative sentences also come as a deterrent to potential perpetrators in society, especially the convicts who have been imposed these measures.

6. Disadvantages of applying judicial reprimand

The gaps are mainly divided into several levels:

- At the policy level, more precisely its absence would be in the function of establishing an efficient system and ensuring conditions for it to function properly;

- Incomplete legal framework;

- Undefined powers and mechanisms for implementing alternative sanctions and measures;

- Lack of a proper organized structure;

- Insufficiently educated staff;

- Lack of financial means;

- Uninformed opinion.

Among the key factors among the disadvantages of using alternative measures is the standard below the appropriate level of RMV, especially when it comes to the economic standard (lack of funds). Financial means affect all aspects of the development of the use of alternative measures since the creation of a genuine policy for their use, the creation of the appropriate structure for their implementation, the creation of relevant staff, the dissemination of opinion, etc.

7. Conclusions

This type of criminal sanctions protects the values of society and the individual, respects justice, dignity, freedom and human rights, also creates general and personal security, has a preventive effect, reduces recidivism, reduces the number of prisoners who is of particular importance to our overcrowded penitentiary system.

- The positive effects of the implementation of alternative measures are many and varied, from an objective point of view they avoid spending money from the state coffers, represent protection for social goods, offer opportunities for damages and play an important role as a generic deterrent. Subjectively, they have the effect of protecting the perpetrator from being involved in criminal environments and the negative impact that prison can have on a person's psyche, avoiding the misuse of imprisonment that can be taken into account, pursuing life activities, not being detached from the circle. social etc.

- Despite the advantages of implementing alternative measures, there are still many barriers to their full implementation in the Republic of Northern Macedonia. The primary shortcoming lies in the lack of an incomplete legal framework for the implementation of alternative measures, in which competences and guidance on their implementation have not been clarified. This represents the key point of implementation and at the same time the point where the process of implementing alternative measures stagnates. This necessitates the completion of legislation which would clarify the powers and guidelines for implementing alternatives to imprisonment.

- Unlike the neighboring countries in the RMV, there is no appropriate organized structure that would deal with the implementation of alternative measures. An important step in this direction was made in 2013 with the launch of the Probation Service development project which represents the body that will enable the full implementation of these types of criminal sanctions.

- The primary recommendation in this paper is the establishment of a separate system of bodies and relevant legal changes for the implementation of alternative measures. The probation service would be an adequate solution to this problem.

- The level of professionalism is low among the current relevant bodies for the implementation of alternative sanctions as a result of poor information and non-compliance with these measures in practice. The professional training of individuals implementing these measures should be maximized in order to effectively implement

and achieve the benefits that the implementation of alternative measures brings to society. One of the benefits intended to be achieved in the first year of starting probation is to reduce the number of inmates by 10% - 20%.

List of References

- Arnaudovski, Dr. Lupço; Buzharovska, Dr. Gordana; Celevski, Dragi; Nanev, Msc. Lazar,, Strategy for implementation of alternative measures, Skopje, 2004
- Buzharovska, Dr. Gordana, Alternatives to Imprisonment, Skopje, 2003
- Halili, Dr. Ragip, Criminology, Prishtina 2008
- Halili, Dr. Ragip, Penology - science on the execution of criminal sanctions, Pristina, 2002
- Herring, Jonathan, Criminal Law, Theory, Case Studies and Materials, Tirana, 2013
- Kambovski, Dr. Vllado, Criminal Law - General Part, Skopje, 2010
- Kovačić, Marina, Assessment of the State of Alternative Measures in the Republic of Macedonia, Skopje, 2007
- Latifi, Dr. Vesel, Criminalistics - Discovering and Proving Crime, Pristina, 2011
- Leka, Adrian, Alternatives to Sentence in Albania, Comparative View with Republic of Macedonia and Republic of Kosovo, Tirana, 2015
- Mandro-Balili A., Xhaferllari M., Hoxha G., Belishta A., Handbook on the application of alternatives to imprisonment, Tirana, 2010
- Mucollari, G.; Sota, M.; Kaleshi, E.; Ngjelina, E.; Lalaj, F.; Plaku, E.; Kosta, H.; Bardhi, E., Effective Management of Alternative Sentences and the Needs of Prisoners, Tirana, 2010
- Nanev, Dr. Lazar, Conditional sentences are a protective measure, 2009

- Osmani, Dr. Afrim, Commentary on the Law on Execution of Sanctions, Skopje, 2013
- Osmani, Dr. Afrim, Criminal Code of the Republic of Macedonia - Integral text, elaborated in Albanian language with instructions and explanations, alphabetical index, Skopje, 2015
- Petroviq, Dr. Borisllav, Criminal Law, Sarajevo-Pristina, 2006
- Sahiti, Dr. Ejup, Argumentation in criminal proceedings, Pristina, 2006
- Sahiti, Dr. Ejup; Zejneli, Dr. Ismail, Law on Criminal Procedure of the Republic of Macedonia, Tetovo, 2007
- Salihu, Dr. Ismet, Criminal law - general part, Prishtina, 2008,
- Saliu, Dr. Kurtesh, Constitution of the Republic of Macedonia (unofficial text, purified - for internal use), Tetovo, 2007
- Separovic, Dr. Zvonimir, Alternatives to Imprisonment, Sarajevo, 1988
- Shasivari, Dr. Jeton, Constitutional Law, Skopje, 2015
- Slamkov, Dr. Gjorgji, Legal analysis for amending and supplementing the legal regulation with the purpose of developing the Probation Service in the Republic of Macedonia, Skopje, 2013
- Sulejmanov, Dr. Zoran, Criminal law - general part, Skopje, 2005
- Ukaj, Dr. Bajram, Convictions in Albania's criminal law, Pristina, 2008
- Zejneli, Dr. Ismail, Criminal Law - Special Section, Tetovo, 2007

GATISHMËRIA E MËSIMDHËNËSVE PËR ZBATIMIN E MËSIMIT ONLINE

PhD Cand. Agim BUJARI

Instituti Pedagogjik i Kosovës, Prishtinë, Republika e Kosovës (agim.bujari@gmail.com)

Abstrakt

Roli i mësimdhënësit ka qenë dhe do të mbetet kryesori në procesin mësimor. Mësimi online ka krijuar një situatë të re, pasi mësimdhënësi ka rol aktiv dhe mjaft të rëndësishëm në dhënien e udhëzimeve gjatë realizimit të tij. Se a janë të gatshëm mësimdhënësit të zbatojnë mësimin online, është një çështje, e cila varet nga shumë faktorë. Mësimdhënësit mund të kenë gatishmërinë në kuptimin e vullnetit, mirëpo mund të mos e kenë gatishmërinë profesionale, gjegjësisht u mungojnë njohuritë dhe shkathtësitë e përdorimit të drejtë të teknologjisë. Një pjesë e mësimdhënësve, sidomos ata më të vjetër në moshë, kanë mungesë të njohurive dhe shkathtësive adekuate të përdorimit të teknologjisë, pasi që gjatë studimeve nuk kanë pasur lëndë të cilat ofrojnë njohuri specifike për këtë fushë, nuk kanë ndjekur ndonjë kurs apo trajnim për zbatimin e mësimin online, po ashtu gjatë procesit mësimor kanë mbajtur mësim në formë të drejtpërdrejtë dhe nuk e kanë përdorur teknologjinë. Këta dhe shumë faktorë të tjerë luajnë rol të madh në gatishmërinë e mësimdhënësve për zbatimin e mësimin online. Pandemia COVID-19 krijoi një situatë të re dhe shumica e mësimdhënësve ishin të papërgatitur dhe jo të gatshëm për zbatimin e mësimin online, pasi nxënësit kanë qenë të detyruar të ndjekin mësimet përmes TV-së, të cilin e ka organizuar Ministria e Arsimit, ndërsa një pjesë e mësimdhënësve, me njohuri për TIK, mësimet i kanë ofruar përmes platformave të ndryshme online.

Nga rezultatet empirike u gjet se 64 % e mësimdhënësve e përdorin platformën Zoom, 4.1%, Viber, 1.2 % Whatsapp, 4.7 % e-mail, 23.3 % Google Classroom dhe Google Meet, dhe 1.7% përdorin platforma të tjera. Rezultatet empirike nuk gjetën ndërlidhje në mes të

moshës së mësimdhënësve dhe gatishmërisë për zbatimin e mësimin online, por u gjetën dallime në bazë të gjinisë së mësimdhënësve dhe gatishmërisë për zbatimin e mësimin online. Nga rezultatet empirike u gjet se mesataren më të lartë për gatishmërinë e zbatimit të mësimin online e kanë mësimdhënësit e gjinisë mashkullore, $M=95.92$, ndërsa mesatarja e rezultateve për mësimdhënësit e gjinisë femërore është, $M=79.04$, $U=2932$, $Z=-2.210$, $p=0.027<0.05$.

Fjalët kyçe: *gatishmëri, mësimdhënie, mësim, online, platformë, zbatim.*

1. Hyrje

Zhvillimet tekniko-teknologjike dhe shkencore, në përgjithësi, ndikuan në avancimin e sigurimit të informatave dhe njohurive. Këto zhvillime avancuan në vazhdimësi dhe ndikuan që çdo ditë e më tepër të interesuarit të marrin njohuri përmes formave të ndryshme nga distanca. Fillimisht, ishte mësimi me korrespondencë, përmes TV-së, radiove, TV konferencave, më vonë përmes kompjuterit, duke shfrytëzuar disqet dhe CD-të, deri në kohën më të re, kur njeriu është në gjendje të arsimohet nga distanca, duke përdorur rrjetin e internetit dhe duke shfrytëzuar pajisje e platforma të ndryshme. Pra, mësimi online është zbatuar tash e një kohë, ndërsa kohët e fundit, përveçqë është shumë aktuale, është edhe shumë e domosdoshme që të jemi në gjendje të përdorim teknologjinë për nxënie dhe mësimdhënie, por jo vetëm. Duke përdorur rrjetin e internetit, mjafton të kemi PC, laptop, smartphone, tablet, apo ndonjë pajisje tjetër teknologjike, e cila mund të lidhet me rrjetin e internetit dhe duke shfrytëzuar platformat e ndryshme online, si: Zoom, Viber, Whats app etj., mund të shkëmbejmë informacione në të njëjtën kohë me shumë njerëz në mënyrë direkte, përfitojmë njohuri, shprehi e shkathtësi, si dhe zhvillojmë kompetencën digjitale.

Që të mund të shfrytëzojmë internetin dhe platforma të ndryshme, përveç pajisjeve adekuate dhe rrjetit, duhet të kemi edhe njohuri për shfrytëzimin e këtyre pajisjeve dhe platformave. Që të zbatohet mësimi online, mësimdhënësit fillimisht duhet të jenë në

gjendje të kyçen në rrjetin e internetit, përmes pajisjeve elektronike, duhet të jenë fleksibil në zbatimin e platformave adekuate, të krijojnë ndërveprim me nxënësit e tyre dhe t'u ofrojnë atyre njohuri dhe udhëzimet e nevojshme për mbarëvajtjen e procesit mësimor. Zbatimi i mësimit online ka rëndësi shumë të madhe dhe kjo më së miri u pa me rastin e pandemisë C-19, kur nuk ishte e mundur më që mësimi të zhvillohej drejtpërdrejt në klasë. Mësimdhënësit u përballën me mënyra të reja të mësimdhënies, përmes përdorimit të platformave të ndryshme digjitale, të cilat do të shërbejnë në të ardhmen si një ndër burimet mjaft të rëndësishme në procesin e të nxënës.

2. Shqyrtimi i literaturës

Hapat e parë të zbatimit të mësimit jo të drejtpërdrejtë nisin në fillim të viteve të 60-ta të shekullit të kaluar, ndërsa mësimi online filloi të zbatohet atëherë kur filloi të përdoret rrjeti i internetit. Në vitin 1960, Universiteti i Illinois në SHBA nisi një sistem klasash të bazuar në terminale kompjuterike të lidhura, në të cilat studentët mund të kishin qasje në burimet informuese në një kurs të caktuar (Agarwal&Pandey, 2013; Woolley, 2013), gjatë dëgjimit të leksioneve që janë regjistruar përmes një forme të pajisjes së lidhur në distancë, si një televizion ose pajisje audio (Woolley, 2013). Ndërsa në vitin 1963, Bernard Luskin instaloi kompjuterin e parë në një kolegji të komunitetit për udhëzim (Kaware&Sain, 2015). Mësimi elektronik është një mënyrë moderne e të mësuarit, e cila përfshin mediat elektronike në fushën e arsimit. Mësimi elektronik përdor teknologjinë e informacionit dhe komunikimit (Agarwal&Pandey, 2013) dhe i referohet përdorimit të teknologjisë së përparuar të komunikimit të informacionit në procesin e të nxënës, ku teknologjia e përparuar përbëhet nga media elektronike (Agarwal&Pandey, 2013). Mësimi online është një formë e mësimit në distancë, në të cilën mësimi zhvillohet përmes rrjetit të internetit, i ndihmuar me pajisje elektronike. Të mësuarit online i ka rrënjët në traditën e arsimit në distancë, e cila zbatohet të paktën 100 vjet në kurset e hershme të korrespondencës (Means, et al, 2010).

Për dallim nga mësimi i drejtpërdrejtë, mësimi online është modalitet ku pjesëmarrësit (mësimdhënësit dhe nxënësit) nuk kanë kontaktin e drejtpërdrejtë, por

komunikimin e kanë përmes pajisjeve elektronike, duke e shfrytëzuar rrjetin e internetit, e që në literaturë mund të gjendet edhe si e-mësimi. Përmes e-mësimit, mësimi dhe mësimdhënia lehtësohet përmes teknologjisë dhe rrjetit të internetit (Garrison&Anderson, 2003). Në të kaluarën, kur filloi të zhvillohej mësimi në distancë, pjesëmarrësit mund të zhvillonin mësimin duke përdorur pajisje ndihmëse, si: TV, radio, etj., mirëpo me zbulimin e internetit pjesëmarrësit mund të komunikojnë në kohë reale njëri me tjetrin, pa qenë në kontakt fizik. Të mësuarit online përputhet me kategorinë më të gjerë të të mësuarit në distancë, e cila përfshin teknologji të hershme të tilla si: kurse me korrespondencë, televizion arsimor dhe video-konferencë. Studimet e hershme të mësimit në distancë arritën në përfundimin se këto teknologji ishin jo shumë të ndryshme për nga efektiviteti me mësimin e rregullt në klasë (Means, et al, 2010).

2.1. Mësimi online

Të mësuarit online është forma më e re dhe më e popullarizuar e arsimit në distancë sot (Stern, J, 2004). Kjo është një mënyrë e re e studimit, e mundësuar nga teknologjia e informimit dhe komunikimit (Gjokutaj, Hoti & Kadriu, 2016), që në dekadën e fundit kishte ndikim të madh në arsimin parauniversitar dhe trendi është në rritje e sipër (Stern, J, 2004). Rrjeti i internetit tashmë ka një ndikim të veçantë në jetën e përditshme, në pjesëmarrjen sociale dhe politike, në mënyrat e njohjes, në identitetin tonë (Halitaj, 2010a).

Të mësuarit online u jep mundësinë njerëzve që të kenë komunikim me njëri-tjetrin, është më gjeneruese sesa të ulen në hapësirën e tyre të izoluar të studimit dhe të mendojnë gjërat në lidhje me një libër (Khoo & Cowie, 2010). Të mësuarit online, për nxënësit dhe për mësuesit, është një nga tendencat me rritje më të shpejtë në përdorimin e teknologjisë arsimore (Means, et al., 2010).

Ky lloj mësimi po përshpejton një ndryshim pedagogjik në mënyrën e mësimdhënies dhe të mësuarit. Ka një zhvendosje nga lart-poshtë, nga ligjërimi dhe nxënësit pasivë në një qasje më interaktive, bashkëpunuese, në të cilën nxënësit dhe mësimdhënësit krijojnë procesin e të mësuarit. Roli i instruktorit/mësimdhënësit po

ndryshon nga "i mençuri në skenë" në "udhëzuesi anash". Sipas kësaj pikëpamje, njerëzit në mënyrë aktive ndërtojnë njohuri të reja, ndërsa bashkëveprojnë me mjedisin e tyre. Kjo është një qasje e përqendruar te nxënësit, në të cilën nxënësit "bashkë-krijojnë" përvojën e tyre të të mësuarit. Kjo qasje i fuqizon nxënësit dhe i bën aktivë në vend që thjesht marrësit pasivë të marrin informacionin dhe ta riprodhojnë atë për teste të standardizuara (Stern, J, 2004).

Mjedisi i të mësuarit online ka pritje të mëdha nga një përvojë interaktive ku nxënësit janë të lirë nga oraret e papërshtatshme kohore dhe udhëtimi në kampuse/institucione/shkolla. Në mjediset online nevojiten përpjekje kolektive për të krijuar një ndjenjë të pranisë ose vetëdijes.

Aftësia për të bashkëvepruar me të tjerët është shumë e garantuar në të mësuarit online. Nxënësit dhe instruktorët/mësimdhënësit jo vetëm që duhet të mësojnë se si të përdorin bisedat online, e-maillet, diskutimet etj., por ata duhet të zotërojnë kulturën e re (Kaware&Sain, 2015).

Lidhur me termin "E-mësim", në përgjithësi pranohet që **-e-** qëndron për elektronike, ndërsa disa studiues më shumë pajtohen me atë që gjithashtu qëndron për evoluimin, zgjerimin, çdo vend, çdoherë, dhe shumë veta, pasi mësimi elektronik mund të bëhet në çdo kohë dhe kudo për sa kohë që nxënësi ka qasje (Hui Li, 2009). Termi e-mësim përdoret për të përshkruar çdo lloj mjedisi të të mësuarit në kompjuter (Aranda, 2007). Një përkufizim më i ngushtë është mësimi dhe mësimdhënia e lehtësuar në internet përmes teknologjive të rrjetit (Garrison& Anderson, 2003). Anëtarët e një komuniteti mësimor marrin pjesë në aktivitetet e vlerësuara të komunitetit duke marrë role dhe përgjegjësi të ndryshme, të cilat ndryshojnë me kalimin e kohës me zhvillimin e ekspertizës së tyre (Lave&Wenger, 1991).

Të mësuarit online është bërë popullor për shkak të potencialit të tij të perceptuar për të siguruar qasje më fleksibël në përmbajtje dhe udhëzime nga:

-rritja e disponueshmërisë së përvojave të të mësuarit për ata që nuk mund të zgjedhin të mos ndjekin shkollat tradicionale;

-grumbullimi dhe shpërndarja e përmbajtjes udhëzuese në mënyrë më efikase, dhe

-rritja e raporteve nxënës-mësues duke arritur rezultate të të nxënësve të barabartë me ato të mësimit tradicional në klasë (Bakia et al., 2012).

Të mësuarit online mund të përmirësohet duke u dhënë nxënësve kontroll të ndërveprimeve të tyre me media dhe nxitje të reflektimit të nxënësve. Studimet tregojnë se manipulimet që shkaktojnë veprimtaria e nxënësve ose reflektimi i nxënësve dhe vetë-monitorimi i të kuptuarit janë efektive kur nxënësve ndjekin mësimin online si individë (Means, et al, 2010).

Teknologjitë online mund të zgjerojnë dhe mbështesin komunitete të tilla duke promovuar modele arsimore "pjesëmarrëse" sesa thjesht të ndryshojnë mënyrat e ofrimit të arsimit (Barab, Squire&Dueber 2000; Barab&Thomas 2001).

Mjedisi në internet nuk është mjedisi ideal për të gjitha llojet e të mësuarit. As klasat nuk janë të përkryera. Kjo është arsyeja pse kaq shumë mësimdhënës dhe trajnerë po përqendrojnë përpjekjet e tyre në integrimin e teknologjive dhe klasave të bazuara në internet për të krijuar mjedise të përziera të të mësuarit. Thjesht ka kuptim të mirë (Yebaoh-Kumi, 2018).

Mësimi online, në Kosovë filloi të përdoret vonë, por që me kalimin e kohës është duke gjetur zbatim mjaft të gjerë në praktikën mësimore. Se sa është i rëndësishëm mësimi online dhe njohuritë për zbatimin e këtij mësimi, më së miri u pa me rastin e paraqitjes së COVID-19, ku institucionet arsimore ishin të detyruara që procesin mësimor ta zhvillojnë online.

2.2. Roli i mësimdhënësve në zbatimin e mësimit online

Mjedisi i kësaj bote të re, të lidhur me rrjetin e internetit, ka zgjeruar mundësitë për mësimdhënie dhe nxënie, të cilat ne vetëm kemi filluar t'i kuptojmë (Thiruvengadam, 2012). Edukimi në distancë, ose fitimi i një diplome në internet, është një industri në rritje të shpejtë, e parashikuar të jetë me vlerë miliarda (Isman, Altinay&Altinay, 2004). Aftësia e mësimdhënësve për të komunikuar përmes internetit, qasja dhe botimet e informacionit janë shumë të larmishme. Ka disa që janë të shkolluar paraprakisht dhe të tjerë që përdorin internetin për aktivitete të rregullta në shkollë dhe në klasë. Nuk është e

pazakontë të gjesh mësimdhënës që ruajnë informacione në mënyrë që të jenë të arritshme në internet, por hapi tjetër i guximshëm është të bësh lëvizjen drejt mësimdhënies elektronike (Thiruvengadam, 2012).

Të mësuarit në distancë përfshin një nivel të lartë të ndërveprimit midis mësuesit dhe nxënësit, ndërveprim që është thelbësor nëse procesi i të mësuarit në një mjedis virtual do të jetë i suksesshëm (Nir-Gal, 2002). Roli i mësuesit në klasën e teknologjisë së lartë si një diagnostikues dhe moderator, është të punojë me grupe nxënësish dhe t'i ndihmojë ata të bëjnë progres më vete në përballimin e detyrës që u paraqitet atyre nga kompjuteri. Karakteristikat e rolit të mësimdhënësit në mësimin online që gjenden në literaturën profesionale mund të klasifikohen në fusha thelbësore ku mësimdhënësit në mësimin me ndërmjetësim kompjuterik duhet të japin udhëzime (Nir-Gal, 2002). Mësimdhënësit do të jenë një pikë e vendimmarrjes kur ata duhet të japin ndonjë kurs në mësimin elektronik (Yengin, et al., 2010).

Për të zbatuar mësimin online, janë një sërë faktorësh që ndikojnë, e që në varësi prej tyre mësimdhënësit do ta kenë ose jo gatishmërinë që të japin mësim online. Për shkak se në vendin tonë, shumë më vonë se në vendet e zhvilluara, ka filluar të zbatohet mësimi online, mësimdhënësit e moshës së vjetër, kanë më shumë vështirësi që të zbatojnë platforma elektronike. Një faktor tjetër me rëndësi janë edhe përgatitja arsimore, shkathtësitë e mësimdhënësve, njohuritë teknologjike, trajnimet e kryera për mësimin online dhe një sërë faktorësh të tjerë. Ajo që e bën kaq sfiduese zbatimin e e-mësimdhënies është se ne po u kërkojmë mësimdhënësve të japin mësim në një mënyrë në të cilën ata nuk janë mësuar kurrë kur ishin në shkollë (Thiruvengadam, 2012).

3. Metodologjia dhe metodat

3.1. Qëllimi i studimit

Që të zbatohet mësimi online, përveç kushteve dhe mundësive që i kanë mësimdhënësit, ata duhet të kenë edhe gatishmëri. Qëllimi i hulumtimit është që në mënyrë empirike të vlerësohet gatishmëria e mësimdhënësve për zbatimin e mësimit

online. Gatishmëria e mësimdhënësve do të ndërlidhet edhe me mundësitë që i kanë ata për zbatimin e mësimin online.

3.2. Pyetjet hulumtuese

1. A ka ndërlidhje në mes të nivelit të shkollës ku punojnë mësimdhënësit dhe vështirësive që i kanë për të zbatuar mësimin online?

2. A ka ndërlidhje në mes të gjinisë së mësimdhënësve dhe gatishmërisë për të zbatuar mësimin online?

3. Cila është ndërlidhja në mes të shkollimit të mësimdhënësve dhe vështirësisë për të zbatuar mësimin online?

3.3. Grupi përfaqësues

Në hulumtim janë përfshirë 178 pjesëmarrës dhe 172 mësimdhënës janë përfshirë në hulumtimin sasior, ndërsa 6 mësimdhënës janë përfshirë në hulumtimin cilësor. Në hulumtimin sasior, nga 172 mësimdhënës, 26 janë të moshës deri 30 vjeç, 69 të moshës 31-40, 41 të moshës 41-50, 35 të moshës 51-60 vjeçare dhe 1 mësimdhënës i moshës mbi 60 vjet. Prej tyre, 96 janë të gjinisë femërore dhe 76 janë të gjinisë mashkullore. Në bazë të komunave, numri më i madh i pjesëmarrësve është nga Prishtina, 26, nga Prizreni janë 20 mësimdhënës, nga Mitrovica janë 10, Gjlani 10, Vushtrria 8, Gjakova 9, Lipjani 8, Peja 10, Shtimja 5, Suhareka 15, Ferizaj 8, Fushë- Kosova 7, Rahoveci 4, Vitia 3, Dragashi 10, Deçani 6, Malisheva 3 dhe nga Istogu janë 4 mësimdhënës. Nga 172 pjesëmarrës, 36 prej tyre punojnë në shkollën fillore, 51 prej tyre punojnë në shkollën e mesme të ulët, 32 punojnë në gjimnaz dhe 53 punojnë në shkollë profesionale. Nga këta mësimdhënës, 7 prej tyre kanë të kryer bachelor 3-vjeçar, 67 kanë të kryer bachelor 4-vjeçar, 94 master dhe 4 kanë tjetër nivel. Në bazë të përvojës, kemi këtë pjesëmarrje: 30 mësimdhënës kanë përvojë deri 5 vjet, 77 kanë përvojë 6-15 vjet, 44 kanë përvojë 16-25 vjet, 18 kanë përvojë 26-35 vjet dhe 3 mësimdhënës janë me përvojë mbi 35 vjet. Rreth 122 pjesëmarrës janë shprehur se gjatë studimeve, kanë pasur provime që lidhet me TIK, ndërsa 50 janë shprehur se nuk kanë pasur provime të tilla. Rreth 115 pjesëmarrës janë shprehur se kanë

kryer trajnime/kurse për përdorim të TIK-ut apo për e-mësimin, ndërsa 57 të tjerë nuk kanë kryer trajnime/kurse për TIK-ut apo për e-mësimin. Në bazë të rezultateve, del se 168 mësimdhënës kanë mbajtur mësim online, ndërsa 4 prej tyre nuk kanë mbajtur mësim online.

3.4. Instrumentet e hulumtimit

Për realizimin e hulumtimit, kemi përdorur dy instrumente matëse. Përmes pyetësorit, kemi siguruar të dhëna sasiore, ndërsa përmes intervistës kemi siguruar të dhëna cilësore.

Pyetësori është instrument i përgatitur enkas për nevojat e studimit dhe përbëhet nga 2 pjesë. Në pjesën e parë janë paraqitur të dhënat demografike të mësimdhënësve. Në pjesën e dytë janë parashtruar 20 pyetje të shkallës Likert, me 5 shkallë, që lidhen me gatishmërinë e mësimdhënësve për zbatimin e mësimin online. Intervista është një instrument i përgatitur enkas për këtë hulumtim dhe në të janë parashtruar 5 pyetje të hapura.

3.4.1. Besueshmëria e pyetësorit

Në bazë të rezultateve, në modelin Alpha Chronach's, vlera e parashikuar e besueshmërisë së instrumentit është 0.855, kurse vlera e besueshmërisë është 0.820, ndërsa, sipas modelit Parallel, vlera e parashikuar është 0.822, kurse vlera e realizuar 0.820. Këto dy vlera janë të njëjta me njëra-tjetrën dhe tregojnë që matësi është me besueshmëri të lartë.

Në bazë të këtyre rezultateve, mund të themi se besueshmëria e instrumentit të përdorur është e lartë dhe instrumenti i hulumtimit i plotëson kushtet për përdorim.

3.5. Procedura e mbledhjes së të dhënave

Pyetësorët iu shpërndanë mësimdhënësve, në mënyrë elektronike, në Google forms. Gjithashtu, edhe intervistat u shpërndanë në formë elektronike. Pilotimi i pyetësorit u bë në muajin shtator, me 20 mësimdhënës, ndërsa hulumtimi u organizua gjatë muajit nëntor të vitit 2020. Para se të bëhej shpërndarja, kemi siguruar numrat e

telefonit dhe adresat elektronike të drejtorëve të shkollave dhe të mësimdhënësve. Të gjithë pyetësorët u dërguan në adresat elektronike të drejtorëve të shkollave, të cilët na mbështetën, duke i dërguar pyetësorët në adresat elektronike të mësimdhënësve, ndërsa në rastet kur i kishim adresat elektronike të mësimdhënësve, pyetësorët i dërguam në adresat e mësimdhënësve. Pyetësoni ka qenë i ndërtuar në atë formë, ku janë dhënë udhëzime si të plotësohet, mirëpo për çdo rast të paqartësisë është lënë numri i kontaktit.

3.6. Metodat e analizës së të dhënave statistikore

Të dhënat nga hulumtimi sasior janë analizuar përmes paketës statistikore për shkencat sociale (SPSS), ndërsa të dhënat nga hulumtimi cilësor janë paraqitur në formë e shkurtër të qëndrimeve të pjesëmarrësve. Për të testuar qëndrueshmërinë e brendshme të instrumentit, është përdorur Alpha Cronbach dhe Parallel, duke marrë vlerën mbi 0.7 si vlerë që dëshmon nëse pyetësoni ka ose jo qëndrueshmëri të brendshme. Për vlerësimin e rezultateve të të gjitha testeve statistikore është vendosur niveli i domethënies statistikore 0.05.

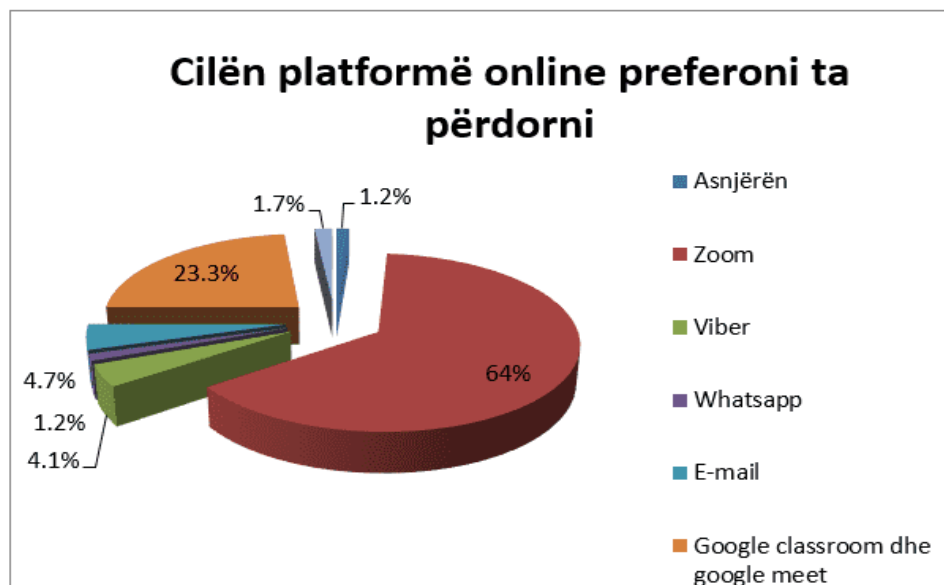
4. Rezultatet

4.1. Rezultatet përshkruese

Tabela nr. 1 Rezultatet përshkruese

Item Statistics							
Pyetjet	Aspak nuk pajtohem	Nuk pajtohem	Deri diku pajtohem	Pajtohem	Pajtohem plotësisht	M	DS
Shkolla ku punoj, ofron mundësi të mira për zbatimin e mësimit online	6.4%	14.5%	39%	25.6%	14.5%	3.27	1.082
Menaxhmenti më jep përkrahje që të zbatoj mësimin online	5.2%	8.7%	21.5%	34.3%	3.2%	3.76	1.134
Kolegët më ofrojnë përkrahje që të zbatoj mësimin online	3.5%	4.7%	25%	36%	30.8%	3.86	1.022
Jam i përgatitur ta zbatoj mësimin online	1.7%	4.7%	12.2%	32.6%	48.8%	4.22	.954
Unë e zbatoj mësimin online pa vështirësi	1.7%	4.7%	14.5%	28.5%	50.6%	4.22	.976
Kam vështirësi në zbatimin e mësimit online	1.2%	2.9%	11.6%	29.7%	54.7%	4.34	.880
Jam në gjendje të përdor mjete të ndryshme për mësimin online	0.6%	4.1%	15.1%	29.7%	50.6%	4.26	.901
Përdor aplikacione të ndryshme për zhvillimin e mësimit online	4.1%	5.8%	15.7%	32%	42.4%	4.03	1.089
Komunikoj me nxënësit përmes rrjeteve sociale lidhur me mësimin	0%	5.2%	9.9%	32.6%	52.3%	4.32	.856
Gjatë ditës së punës online drejtohen pyetje dhe merren përgjigje nga ndërveprimi mësues – nxënës	0.6%	5.2%	24.4%	39.5%	30.2%	3.94	.899
Më pëlqen shumë ndërveprimi me nxënës përmes mësimit online	0%	2.9%	14.5%	41.3%	41.3%	4.21	.796
Jap udhëzime, këshilla përmes TIK dhe platformave online	1.2%	3.5%	12.8%	32.6%	50%	4.27	.897
Jap detyra përmes platformave digjitale	6.4%	11.6%	32%	27.9%	22.1%	3.48	1.147
Marr pjesën në videokonferenca	1.7%	6.4%	22.7%	40.1%	29.1%	3.88	.960
Komunikoj me kolegët përmes TIK dhe platformave online	1.2%	1.2%	4.1%	14.5%	79.1%	4.69	.712

Grafiku nr. 1 Llojet e platformave

4.2. Rezultatet lidhur me hipotezat

Hipoteza 1:

Hipoteza alternative (HA): Mësimdhënësit e shkollave profesionale kanë më pak vështirësi në zbatim të mësimin online.

Hipoteza zero (HO): Nuk ka dallime statistikisht të rëndësishme në mes të mësimdhënësve të niveleve të ndryshme dhe vështirësisë së zbatimit të mësimin online.

Duke krahasuar mesataret e rezultateve të mësimdhënësve që japin mësim në nivele të ndryshme të shkollimit, vërehet se mesataren më të lartë në zbatimin e mësimin online pa vështirësi e kanë mësimdhënësit e shkollave të mesme të ulëta, $M=4.43$, pastaj e mësimdhënësit e shkollave profesionale, $M=4.38$, pastaj mësimdhënësit e gjimnazeve, $M=3.97$, ndërsa mesataren më të ulët e kanë mësimdhënësit e shkollës fillore, $M=3.89$, $F=3.486$, $p=0.017 < 0.05$. Në bazë të këtyre rezultateve, mund të konstatojmë se është mbështetur hipoteza alternative, se mësimdhënësit e shkollave profesionale më me lehtësi e zbatojnë mësimin online.

Hipoteza 2:

Hipoteza alternative (HA): Ka dallime statistikisht të rëndësishme në mes të mësimdhënësve të të dy gjinive dhe gatishmërisë për zbatimin e mësimi online.

Hipoteza zero (HO): Nuk ka dallime në mes të mësimdhënësve të të dy gjinive në gatishmërinë për zbatimin e mësimi online.

Nga rezultatet empirike u gjet se mesataren më të lartë për gatishmërinë e zbatimit të mësimi online e kanë mësimdhënësit e gjinisë mashkullore, $M=95.92$, ndërsa mesatarja e rezultateve për mësimdhënësit e gjinisë femërore, $M=79.04$, $U=2932$, $Z=-2.210$, $p=0.027<0.05$. Nga këto rezultate u gjet se mësimdhënësit e gjinisë mashkullore janë më të gatshëm të zbatojnë mësimin online dhe me këtë rast, mund të konstatojmë se është mbështetur hipoteza alternative.

Hipoteza 3:

Hipoteza alternative (HA): Mësimdhënësit me përgatitje më të lartë arsimore kanë më pak vështirësi në zbatimin e mësimi online sesa mësimdhënësit me përgatitje më të ulët.

Hipoteza zero (HO): Nuk ka ndërlidhje shkollimi i mësimdhënësve dhe vështirësisë së zbatimit të mësimi online.

Në bazë të mesatareve të rezultateve për mësimdhënësit me shkollim të ndryshëm, rezultoi se mesataren më të lartë e kanë mësimdhënësit që kanë kryer master, $M=96.37$, mesataren e dytë me radhë për nga lartësia e kanë mësimdhënësit që kanë nivel tjetër të shkollimit, $M=80.25$, pastaj mësimdhënësit me bachelor 4-vjeçar, $M=74.31$ dhe mesataren më të ulët e kanë mësimdhënësit që kanë kryer bachelor 3-vjeçar, $M=74.29$, $X^2=9.703$, $p=0.021<0.05$. Nga këto rezultate u gjet se mësimdhënësit që kanë kryer nivelin master të studimeve kanë më pak vështirësi në zbatimin e mësimi online, ndërsa mësimdhënësit që kanë më shumë vështirësi janë mësimdhënësit që kanë kryer nivelin bachelor 3-vjeçar. Rezultatet treguan se është mbështetur hipoteza alternative.

3.3. Rezultatet cilësore

Nga rezultatet empirike, kemi mendime të ndara, disa mendojnë se shkollat kryesisht nuk ofrojnë kushte për zbatimin e mësimi online, ndërsa të tjerët mendojnë se

shkollat ofrojnë kushte të mira për zbatimin e mësimin online. Lidhur me vështirësitë që iu dalin mësimdhënësve gjatë zbatimit të mësimin online, ankesat kryesisht janë të sferës teknike, mungesë e pajisjeve, problemet me lidhjen (kyçjen) dhe rrjetin, etj.

Shumica e pjesëmarrësve janë shprehur se kanë njohuri të mjaftueshme për përdorimin e platformave të ndryshme për zbatimin e mësimin online.

Shumica e mësimdhënësve janë shprehur se janë në gjendje të mbajnë mësim online për çdo ditë, nëse është e nevojshme, përjashtimisht një mësimdhënës ka shprehur rezerva.

5. Diskutim i rezultateve

5.1. Diskutimi i rezultateve përshkruese

Në bazë të rezultateve, rreth 69.7% e mësimdhënësve kanë një pajtim të nivelit të lartë dhe 24.4 % e tyre kanë një pajtueshmëri të nivelit mesatar se gjatë ditës së punës në mësimin online drejtojnë pyetje dhe marrin përgjigje nga ndërveprimi me nxënësit. Në një studim, u gjet se rreth 89.8% e nxënësve dhe 93.7% e mësuesve pohojnë se gjatë ditës së punës online drejtohen pyetje dhe merren përgjigje nga ndërveprimi mësues-nxënës për paqartësi dhe vështirësi në temat mësimore. (ASCAP, 2020a).

Mësimi online në kushtet e shtëpisë, me gjithë vështirësitë, ka krijuar mundësi që mësuesit të përdorin më shumë burime digjitale alternative për të zhvilluar njohuritë dhe aftësitë e kërkuara nga kurrikula me kompetenca. Rreth 82.6 % e pjesëmarrësve kanë shprehur një nivel të lartë të pëlqimit dhe 14.5 % e tyre shprehin mospëlqim të nivelit mesatar, lidhur me ndërveprimin me nxënësit gjatë mësimin online. Në një studim u gjet se rreth 74.1% e mësuesve shprehen se u pëlqen shumë ndërveprimi në formë elektronike (ASCAP, 2020a)

Rreth 61% e mësimdhënësve janë shprehur se shpenzojnë më shumë kohë me mësimin online, ndërsa 20.3% e tyre, kanë një qëndrim disi neutral. Në një studim u gjet se rreth 74 % të mësimdhënësve anketuar, deklaruan se me një model të tillë mësimor, përgjegjësitë e tyre të punës janë rritur (Jovanov&Stankovski, 2020).

Sa i përket platformave online, vetëm 1.2% e mësimeve nuk e përdorin asnjëherë nga platformat online, 64% e mësimeve, janë shprehur se e aplikojnë platformën Zoom, 23.3 % Google Classroom dhe Google Meet, ndërsa pjesa tjetër, platforma të ndryshme. Në një studim të organizuar në vitin 2020, nga Instituti Pedagogjik i Kosovës, rezultoi se këto platforma ishin përdorur më së shpeshti nga mësuesit: Viber 84,9%, Zoom 54,4%, Google classroom 22% (Zylfiu, Pervizaj & Mehmeti, 2020).

Nga rezultatet empirike kemi mendime të ndara, pasi disa mendojnë se shkollat kryesisht nuk ofrojnë kushte për zbatimin e mësimit online, ndërsa ka edhe prej atyre që mendojnë se shkollat ofrojnë kushte për zbatimin e mësimit online.

Në studimin cilësor, lidhur me vështirësitë që iu dalin mësimeve gjatë zbatimit të mësimit online, ankesat kryesisht janë të sferës teknike, mungesë e pajisjeve, problemet me lidhjen, rrjetin, etj.

Shumica e pjesëmarrësve, janë shprehur se kanë njohuri të mjaftueshme për përdorimin e platformave të ndryshme për zbatimin e mësimit online.

Si në studimin sasior, ashtu edhe në studimin cilësor, platforma e cila përdoret më së shumti nga mësuesit është Zoom, megjithëse ka mësues, të cilët janë në gjendje të zbatojnë edhe shumë platforma të tjera.

5.2. Diskutimi i rezultateve lidhur me hipotezat

Rezultatet empirike treguan se ka dallim statistikisht të rëndësishëm në mes të mësimeve që japin mësim në nivele të ndryshme të shkollimit në vështirësitë që iu dalin në zbatimin e mësimit online. Nga këto rezultate u gjet se mësuesit e shkollave profesionale kanë më pak vështirësi në zbatimin e mësimit online.

Lidhur me gatishmërinë për zbatimin e mësimit online është bërë krahasimi në mes të mësimeve të gjinisë femërore dhe mësimeve të gjinisë mashkullore. Nga rezultatet krahasuese, është gjetur se mësuesit e gjinisë mashkullore kanë gatishmëri më të lartë se mësuesit e gjinisë femërore. Dallimet janë statistikisht të rëndësishme dhe tregojnë për mbështetjen e hipotezës alternative.

Lidhur me vështirësitë në zbatimin e mësimin online, është bërë krahasimi i mësimdhënësve në bazë të nivelit të shkollimit të tyre. Në bazë të rezultateve empirike, u gjet se mësimdhënësit me nivelin master të kualifikimit kanë më pak vështirësi në zbatimin e mësimin online, ndërsa mësimdhënësit të cilët kanë të kryer nivelin bachelor 3-vjeçar kanë më së shumti vështirësi.

Në testimet e bëra për dallimet e mësimdhënësve me karakteristika të ndryshme, nuk u gjetën dallime statistikisht të rëndësishme. Pavarësisht se dallimet nuk ishin të rëndësishme statistikisht, u gjet se mësimdhënësit e moshës 51-60 vjeç, kishin më shumë vështirësi në zbatimin e mësimin online. Në një studim të kryer nga Instituti Pedagogjik i Kosovës, u gjet se rreth 61.6% e mësimdhënësve të moshës 51-60 vjeç kishin vështirësi në zbatimin e mësimin në distancë (Zylfiu, Pervizaj & Mehmeti, 2020). Nuk u gjetën dallime statistikisht të rëndësishme as në mes të mësimdhënësve që gjatë studimeve kanë pasur provime të TIK-ut dhe atyre që nuk kanë pasur provime të tilla, nuk kishte dallime në mes të mësimdhënësve që kishin kryer trajnime dhe atyre që nuk kishin kryer trajnime për TIK, etj.

Literatura

- Agarwal, H.&, G. N. Pandey. (2013). Impact of E-Learning in Education, International Journal of Science and Research (IJSR), Volume 2 Issue 12, ISSN (Online): 2319-7064.
- Aranda, N. (2007). *A Brief History of E-learning and Distance Education*. Retrieved January 24, 2010, from <http://ezinearticles.com>.
- Bakia, M., L. Shear, Y. Toyama & A. Lasseter. (2012). Understanding the Implications of Online Learning for Educational Productivity, U.S. Department of Education Office of Educational Technology.
- Barab, S. A., and M. K. Thomas. 2001. Online learning: From information dissemination to fostering collaboration. *Journal of Interactive Learning Research* 12 (1): 105-143.

- Barab, S. A., K. Squire, and B. Dueber. (2000). Supporting authenticity through participator
- Garrison, D.R., & Anderson, T. (2003). e-learning in the 21st century: A framework for research and practice. New York, Routledge.
- Gjokutaj, M., I. Hoti & D. Kadriu. (2016). Fjalor termash në edukim. "Dukagjini", Prishtinë, pp.
- Halitaj, M. (2010a). Arsimimi në distancë-mundësi e studimeve pa kufij, IPK, Prishtinë, f. 298-310.
- Halitaj, M. (2010b). Qendrat për arsim në distancë – alternativë e re për zhvillimin e arsimit në Kosovë, IPK, Prishtinë, f. 86-101.
- Hui L., (2009). Editorial: E-learning and Knowledge Management in the Early Years: Where Are We and Where Should We Go. *Knowledge Management & E-Learning: An International Journal*, Vol. 1, No.4. 245.
- Isman, A., Z. Altinay & F. Altinay. (2004). Roles of the Students and Teachers in Distance Education, Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE, ISSN 1302-6488 Volume: 5 Number: 4.
- Jovanov, I. & I. Stankovski. (2020). Sfidat nga zbatim i mësimi në distancë në kohë të Kovid -19, në arsimin e mesëm, Fondacioni Konrad Adenauer në Republikën e Maqedonisë së Veriut Shoqata Liderë për Edukim, Aktivizëm dhe Zhvillim.
- Kaware, S. S. & Sain, K. S. (2015). ICT Application in Education: An Overview, International Journal of Multidisciplinary Approach and Studies, Volume 02, No.1, ISSN NO.: 2348 – 537X, pp 25-32.
- Khoo, E., & Cowie, B. (2010). A framework for developing and implementing an online learning community. *Journal of Open, Flexible and Distance Learning*, 15(1), 47–59.
- Lave, J., & Wenger, E. (1991). *Situated learning: Legitimate peripheral participation*. Cambridge: Cambridge University.
- learning. *Educational Technology Research and Development* 48 (2): 37–62.

- Ma, J. (2010). Implementing E-learning in Traditional Universities: Drivers and Barriers? A comparative study of two Chinese universities and one Swedish university, Jönköping.
- Means B. Et al. (2010). Evaluation of Evidence-Based Practices in Online Learning: A Meta-Analysis and Review of Online Learning Studies, U.S. Department of Education Office of Planning, Evaluation, and Policy Development Policy and Program Studies Service.
- Nir-Gal, O. (2002). "Distance Learning: The Role of the Teacher in a Virtual Learning Environment." Ma'of u-Ma'aseh 8: 23-50.
- Salomon, G. (1996). Technology rich study environments: A suggested conceptual framework. In: Nir-Gal, O. (2002). "Distance Learning: The Role of the Teacher in a Virtual Learning Environment." Ma'of u-Ma'aseh 8: 23-50.
- Sondazhi i mësimet online, Perceptime të nxënësve, prindërve dhe mësuesve. (2020a). ASCAP, Tiranë.
- Sondazhi i mësimet online 2, Perceptime të nxënësve, prindërve dhe mësuesve. (2020b). ASCAP, Tiranë.
- Stern, J. (2004). Introduction to Online Teaching and Learning.
- Suleman, Qaiser. (2011). Role of Educational Technology at Primary School Level In District Karak (Khyber Pukhtunkhwa) Pakistan, International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, Vol. 1, No. 3, pp 85-95, ISSN: 2222-6990.
- Thiruvengadam, P. (2012). The Role of a Teacher in facilitating E-Learning, *Journal of Technology for ELT V ol. II No. 2*, ISSN 2231-4431, pp 1-4.
- Venkataiah, N. (1996). Educational Technology. APH Publishing Corporation. 5, Ansari Road, Daryagang, New Delhi-110002. p. 2, 3.
- Woolley, R., D. (2013). "PLATO: The Emergence of Online Community". Thinkofit.com. Retrieved 2013-10-22.
- Yebaoh-Kumi, A. (2018). Blended and online learning in virtual K-12 schools, <https://www.researchgate.net/publication/297375322>.

- Yengina , I., D. Karahocab, A. Karahocab& A. Yücelb. (2010). Roles of teachers in e-learning: How to engage students & how to get free e-learning and the future, *Procedia Social and Behavioral Sciences* 2, 5775–5787.
- Zandberg, I., and L. Lewis. (2008). *Technology-based distance education courses for public elementary and secondary school students: 2002-03 and 2004-05*. NCES, Washington, D.C.: National Center for Education Statistics, Institute of Education Sciences, U.S. Department of Education.
- Zylfiu, H., A. Pervizaj & S. Mehmeti. (2020). Mësimi në distancë/e-mësimi nga perspektiva e mësimdhënësve, IPK, Prishtinë, f. 129-149.

SELF-DETERMINATION AS A SELECTIVE PRINCIPLE OF DEMOCRACY

Artan Grubi

University of Tetovo, Republic of North Macedonia (artangrubi@gmail.com)

Abstract

An attempt to approach the issue of self-determination of citizens and nations as one of the basic principles of democracy may be done also through the views of the French philosopher Jacques Rancière on democracy. According to Rancière, democracy and representation are opposite due to the fact that we are represented by the social status, wealth and knowledge, competences, capabilities and not by the demos.

For Rancière, democracy is “endless” in the sense of that it represents the endless potential of equality. However, the French philosopher warns that due to this “endlessness”, many wish to deduct democracy into something that it isn’t – a regime, a form of society or an established reality.

In 2012, Albanians marked the 100th anniversary of the proclamation of independence and national Flag Day in their ethnic territory. This anniversary was marked with many commemorating events during the entire years, but they culminated at the central manifestations in November in Skopje, Prishtina, Vlora and Tirana and were accompanied by a strong patriotic discourse.

If in analyzing this issue we refer to the French Philosopher Jacques Rancière and his theory of democracy, then we may argue that the expression of the political will of the Albanians is in full accordance with the concept of democracy whereas the hesitance of the international community to accept this is antidemocratic and avoidance to respect a democratic principle of self-determination.

Keywords: *Democracy, Self-determination, National Unification.*

1. Introduction

An attempt to approach the issue of self-determination of citizens and nations as one of the basic principles of democracy may be done also through the views of the French philosopher Jacques Rancière on democracy. According to Rancière, democracy and representation are opposite due to the fact that we are represented by the social status, wealth and knowledge, competences, capabilities and not by the demos.

The issue that arises from this perspective is that there doesn't seem to have sufficient democracy, but the contrary, that the democracy itself has become imposing and excessive as well as something from which we should be careful of. The democracy is perceived as the elephant in the room of theories on government and politics.

For Rancière, democracy is "endless" in the sense of that it represents the endless potential of equality. However, the French philosopher warns that due to this "endlessness", many wish to deduct democracy into something that it isn't - a regime, a form of society or an established reality.

What he observes, and which serves us to explain the principle of self-determination in the Albanian context, is a constant elaboration to reinvent ways to limit or "suppress" the spread and extension of democracy precisely by those who have the power to do so.

This is in fact a strategy used by some to ignore those "enthusiasts" or consumers of democracy who are "drunk with equality", like the Albanians in my case study with the demand for self-determination.

In 2012, Albanians marked the 100th anniversary of the proclamation of independence and national Flag Day in their ethnic territory. This anniversary was marked with many commemorating events during the entire years, but they culminated at the central manifestations in November in Skopje, Prishtina, Vlora and Tirana and were accompanied by a strong patriotic discourse.

In the year of the declaration of independence of Albania, on November 28, 1912, cities like Skopje and Pristina, along with many others in which this 100th anniversary was marked, were an integral part of Albania, but today, those territories belong to other countries such as Macedonia , Kosovo, Montenegro, Serbia and Greece.

On July 29, 1913, the Great Powers at the London Conference decided that Albania should be declared an autonomous, sovereign principality under the guarantee of the Great Powers, but leaving out Kosovo and Chameria along with other ethnic Albanian territories.

This political decision to divide Albania has shaped the political activity of the last 100 years of many patriots, politicians and activists to engage politically and militarily for the “reunification” of the Albanian nation.

It was this will to improve the crippled London Albania that gave life to the Albanian national cause and narrative of the so-called reunification of ethnic Albanian lands.

In 2011, 75% of respondents in Albania and 68% of respondents in Kosovo were in favor of national reunification according to the Gallup Balkan Monitor.

Public opinion in Albania, Kosovo and Macedonia about the reunification of Albania has been growing, culminating in the public discourse of Albanian policymakers, but also of citizens during the celebration of the 100th anniversary of Albania's independence in 2012.

1. All-Albanian political attitudes

Challenged by new nationalist forces promoting national unity, as well as on the eve of the Albanian general elections, the Government of Albania used the great

nationwide celebration of the 100th anniversary of the declaration of independence to use strong patriotic rhetoric talking about national unity as well as promising citizenship for all Albanians.

Former Premier Berisha would say: "Albania of all Albanian lands, from Preveza to Presevo, from Skopje to Podgorica".³

The nationalist rhetoric emanating from Tirana and following this important anniversary of the Albanians could not help but affect the national level, including in this debate the Albanian authorities in Kosovo, Macedonia, the Presevo Valley and Montenegro together with Albanian citizens in these countries.

The Albanian media that were playing the role of rapprochement of the nation certainly had a special impact on this unification of the national spirit in all the countries where Albanians live.

However, the embrace of this "nationalist" spirit and narrative by the mainstream political parties as well as the most moderate leaders was imposed by the public pressure of the civil society during the 100th anniversary as well as by the political platforms of the SelfDetermination Movement, the Red and Black Alliance, the Movement for Unity and others, for the national unification of the Albanians, whose nationalist rhetoric was strengthened and increased during the celebrations of the 100th anniversary of independence and found overt support in the festive euphoria of the Albanians.

This euphoric spirit amongst Albanian citizens in Kosovo, Macedonia, Montenegro and the Presevo Valley forced local politicians to adapt their public discourse to the increasingly vocal expectations of citizens for "one nation - one attitude", "we are one" slogans as well as others.

³ <http://www.panorama.com.al/2012/11/29/berisha-flet-per-shqiperi-nga-preveza-ne-presheve-ministri-grek-anulon-viziten/>

Even the 2012 public stances of Prime Minister Berisha in Skopje and Pristina in a way forced local leaders to follow the same political rhetoric.

Thus, the Prime Minister of Albania Berisha at the manifestation in Skopje was called by the hosts the Prime Minister of all Albanians while talking about national unity.

"I invite Albanians to work every day, every hour, every minute for their unification. I call on our neighbors to understand correctly the unification of Albanians."⁴

Whereas, the then Prime Minister of Kosovo, Hashim Thaçi, would say that the Albanians have the opportunity to unite in case the European Union continues with the discriminatory policy towards Kosovo. He further says "the future ensures and guarantees that Albanians will live only in a unique space, in an integrative space, as a single nation."⁵

Also in Macedonia, the Organizing Council for the celebration of the 100th anniversary organized a series of activities from the inauguration of Skanderbeg Square in January, the erection of the monument of Hasan Prishtina in Skopje, to the central manifestation in Skopje on November 26, 2012 where the entire northwest of the country was in unrepeatably euphoria and covered with the Albanian national flag.

Even though in a lower tone and less emphasis of public "nationalist" tones for an Albanian national union by local politicians, who showed restraint, this national atmosphere irritated the ethnic Macedonian political authorities, media and citizens.

The leader of the Albanians in Macedonia, Ali Ahmeti, had said "Placing the Albanian flag is not a demonstration of power, but part of an important date for Albanians, so activities to celebrate the 100th anniversary of the founding of the Albanian state should not be taken as provocation for Macedonians. The bitter past is valid for both sides, because we had the same invaders and troubles. We want to establish here in this country, a genuine trust, we want mutual respect."⁶

⁴ <http://www.indeksonline.net/?FaqeID=2&LajmID=37989>

⁵ http://ekspres.al/index.php?option=com_content&view=article&id=2600%253Athaci-bashkim-kombetar-si-pergjigje-ndaj-politikave-te-brukselit&catid=114%253Alajm-flash&Itemid=123

⁶ <http://diversitymedia.mk/index.php/294>

Also, the political representatives of the Albanians in the Presevo Valley and Montenegro became an integral part of the nationwide celebration became, together with the representatives of the Albanians of the Diaspora as well as Albanians wherever they live.

2. Neighbors in front of the big Albanian holiday

The national rhetoric of the Government and the Albanian political leaders, which in reality reflected the then will of the citizens, caused the reactions of the Greek, Macedonian and Serbian neighbors.

Although he had previously confirmed his participation, Greek Foreign Minister Avramopoulos boycotted the 100th anniversary celebration after PM Berisha mentioned Preveza as part of Albanian lands.

The announcement on the official website of this ministry said that: "the cancellation of the visit was made in response to a statement by the Albanian Prime Minister, Sali Berisha during the speeches on the occasion of the 100th anniversary of Albania's independence. Statements like these do not contribute to the creation of a climate of friendship, trust and good neighborly relations between the two countries, and the development of joint initiatives in areas of common interest, such as the political, economic and energy sectors."⁷

Also, the President of North Macedonia stayed away from the celebrations after the car of the then North Macedonian Prime Minister Gruevski was attacked with an egg in Tirana a few days before the celebrations and the North Macedonian flag was burned.⁸

3. The international community and the Albanian reality

⁷ <http://www.keeptalkinggreece.com/2012/11/28/greek-fm-cancels-visit-to-tirana-after-albanian-pm-claims-greek-territories/>

⁸ http://www.balkanweb.com/bw_lajme2.php?IDNotizia=111072&IDCategoria=1

The first reaction would come from the then German Foreign Minister Westerwelle who strongly condemned any such nationalist visions.

He stressed that it is important that nationalist sentiments are treated responsibly, especially at a time of elections.

Westerwelle sent a clear message to all nationalists in the region, saying that "the common goal is that one day all the countries of the region become part of the European Union where there is freedom of movement for all. Therefore, the re-examination of national borders is excluded, including in the Balkans, because in Europe, borders are losing their importance."⁹

Also, the US State Department sent a Memo to the Albanian Government to warn against nationalist rhetoric.

In this line, the American Ambassador in Tirana drew attention to the "unfortunate" growth of nationalist rhetoric by Albanian politicians in the run-up to next year's elections.¹⁰

US Ambassador Alexander A. Arvizu said efforts to fuel ethnic tensions could destabilize the Balkans and that voters should not be influenced by words about a "great illusory Albania."¹¹

Conclusions

If in analyzing this issue we refer to the French Philosopher Jacques Rancière and his theory of democracy, then we may argue that the expression of the political will of the Albanians is in full accordance with the concept of democracy whereas the hesitance of the international community to accept this is antidemocratic and avoidance to respect a democratic principle of self-determination.

⁹ <http://www.dw.de/germany-to-balkans-drop-nationalistic-rhetoric/a-16623276>

¹⁰ <http://bigstory.ap.org/article/us-urges-end-nationalistic-rhetoric-albania>

¹¹ <http://www.sot.com.al/politike/thellohet-konflikti-berisha-sfidon-shba-nuk-tërhiqet-nga-nacionalizmi>

Ranciere insists that democracy is neither a form of constitution nor a form of society. Democracy is in principle something much more contingent, more open and beyond the reach of philosophers, teachers, sociologists and politicians who want to avoid politics (or democracy) in general by seeking uncertainty.

But, the important point to note here for the purpose of this paper is the difference which Rancière makes between authority and politics, where the former is related to the logic of "police" while the latter, as we have also seen before, with democracy.

By drawing a clear line between police and politics, between the fundamental representatives of authority and equality, Rancière leaves an open possibility of achieving a policy logic that will no longer have the option of the principle of legitimacy.

He writes: From the moment, the submission must refer to the principle of legitimacy [...] commanding must presuppose the equality of the one who commands with those who are commanded.

In this view, the discourse of Albanian leaders in Tirana, Pristina and Skopje that faded after the parliamentary elections in Albania, local elections in Macedonia as well as after reaching an agreement on normalization of relations between Kosovo and Serbia can be established in the post-realist theoretical perspective on international relations, according to which global actors unite in a global network of thoughts, actions and words.

This approach focuses mainly on words, discourse and debate while studying international relations and instead of closing the debate, it opens it up to what is true and real in international relations.

Language and metaphor are important parts of the reality of international politics and here we can include the Albanian political discourse on the 100th anniversary of

independence just as metaphor and world politics have often appeared together in recent history.¹²

Finally, the conclusions for the comprehensive analysis to mark the 100th anniversary of the declaration of independence and the day of the national flag can be defined in the words of the author Xhevat Mustafa, who writes: "This anniversary and festive program, which preceded and accompanied the culmination of the celebrations in Vlora and Tirana on November 27 and 28, which were likely attended by over 100,000 Albanians from Kosovo, Macedonia, Montenegro and the diaspora, went down in history and will be remembered for a long time for the popular burst of pride of being Albanian, of the all-Albanian desire and demand for national unity.

The deeply national character of the programs and the great atmosphere, very exciting and impressive festive, the indescribable enthusiasm, to the point of not containing the passage of moments of euphoria, stimulated the formulation and expression openly and loudly, in Tirana, Vlora, Prishtina, Skopje, from Prime Ministers Sali Berisha and Hashim Thaçi as well as DUI leader Ali Ahmeti of the centuries-old pan-Albanian aspiration for national unity.

Of course, this was received and experienced with deep concern, especially in Belgrade, Athens, Skopje and Podgorica, and with disapproval in some of the highest government and political cabinets in Europe.

But, it is time to accept everywhere that the demand of the Albanians for their national unity is not an excessive and unjust claim of theirs, there is not a bit of chauvinism and revanchism."¹³

¹² *Metaphorical World Politics* (Francis A. Beer and Christ'l de Landtsheer, Eds.) (East Lansing MI: Michigan State University Press, 2004)

¹³ <http://www.standard.al/program-festiv-i-jashtezakonshem-i-denje-per-nje-pervjetor-historik/>

Literatura

- Hatred of Democracy, Jacques Rancière, Verso 2009
- Post-Realism: the rhetorical turn in international relations (Francis A. Beer, Publication Year: 2012)
- V. Post-Realism
- Strategic Intelligence and Discursive Realities
- Metaphorical World Politics (Francis A. Beer and Christ'l de Landtsheer, Eds.) (East Lansing MI: Michigan State University Press, 2004).
- <http://www.panorama.com.al/2012/11/29/berisha-flet-per-shqiperi-nga-preveza-ne-presheve-ministri-grek-anulon-viziten/>
- <http://www.indeksonline.net/?FaqeID=2&LajmID=37989>
- http://ekspres.al/index.php?option=com_content&view=article&id=2600%253Athaci-bashkim-kombetar-si-pergjigje-ndaj-politikave-te-brukselit&catid=114%253Alajm-flash&Itemid=123
- <http://diversitymedia.mk/index.php/294>
- <http://www.keptalkinggreece.com/2012/11/28/greek-fm-cancels-visit-to-tirana-after-albanian-pm-claims-greek-territories/>
- http://www.balkanweb.com/bw_lajme2.php?IDNotizia=111072&IDCategoria=1
- <http://www.dw.de/germany-to-balkans-drop-nationalistic-rhetoric/a-16623276>
- <http://bigstory.ap.org/article/us-urges-end-nationalistic-rhetoric-albania>
- <http://www.sot.com.al/politike/thellohet-konflikti-berisha-sfidon-shba-nuk-terhiqet-nga-nacionalizmi>
- Metaphorical World Politics (Francis A. Beer and Christ'l de Landtsheer, Eds.) (East Lansing MI: Michigan State University Press, 2004)
- <http://www.standard.al/program-festiv-i-jashtezakonshem-i-denje-per-nje-pervjetor-historik/>

FAMILY INFLUENCE ON HIGH SCHOOL STUDENTS' BEHAVIOR

PhD Cand. Avdyl KASTRATI

(avdylkastrati@hotmail.com)

Abstract

The family is the first and the most important institution which influences children's behaviour. Parents are those who play the key role in their children's behaviour. Various aspects of parenting can lead to inappropriate behaviour of children. According to Scott, there are mainly five flaws of parents which contribute to an inappropriate behaviour of their children: poor supervision, disordered harsh discipline, parental disharmony, denial of the child, and limited involvement in child's activities. Parents who show this sort of behaviour are involved in a parent-child interaction pattern which unintentionally encourages and boosts aggression in their children (Scott, 2018). There are also other factors that influence students' behaviour, some of them can be identified, and some of them are difficult to identify. While the children grow up, the influence of parents constantly declines and other factors take place, such as social circle, media, school, etc. For children to behave appropriately, parents and other family members need to be careful about how they behave themselves and how they treat their children.

The purpose of this study is to find out, through empirical research, the family influence on students' behaviour in school.

The overall results show that about 81.7% of students behave appropriately, the behaviour of 14.1%, is at an average level, while 4.2% of students behave inappropriately. Empirical results show that in families where there are almost no disagreements, but there is well understanding, students have an appropriate behaviour, as they have the

highest average score, $M = 96.3834$, whereas students with the lowest average are those whose families quarrel frequently, $M = 79.5$, $F = 6.379$, $p = 0.000 < 0.05$.

Keywords: *Family, student, influence, behaviour, high school.*

1. Introduction

Life and a decent family, in raising a child, represent the first and most important level of nurturing the future contributing member of society. The family operates in society as a small organizational unit and is the intermedium between the cultural and social circle and the child. A healthy family will influence the proper education of their children. The way the parents and other family members were brought up will have a very significant impact on students' behaviour on the streets, at school and in other settings. It is obvious that a number of external factors will influence the way children are raised, such as social circle, media, school, etc., but the family will always have an important role in children's behaviour.

The way you raise your children may affect how successful they will be later in life. Children psychology researchers identify four different types of child-rearing practices which influence children's life outcomes. The differences between the four types of parenting are, mainly, whether a parent sets many or several rules for their child and whether a parent is emotionally responsible or negligent.

Parents must be precise and clear in their demands on their children.

It is very important that the relationships between family members are healthy. Healthy relationships will affect the children to be happy in the family, and thus there is a real chance they show good and proper behaviour in school as well.

When a child misbehaves or fails to meet expectations at school, the child's home and family life should be considered. Several family factors can affect a child's behaviour and ability to perform in the classroom. These include economic status, changes in family relationships, parental attitudes toward education and incidents of child abuse (Bennett,

2018). These and other factors must be considered in order to find the cause of student's inappropriate behaviour at school. When the relationships between family members are not consistent, unbecoming, lack of economic stability where parents have to work hard to meet financial responsibilities, and where due to various circumstances children are abused, there may be a change in student behaviour in the classroom. These are only some of the factors, but there are many other family factors that will influence children's behaviour. A very important factor is when the parents are the role model. Parents are as role models not only through direct interactions with their children, but also through their attitude and behaviour in the family and society. By addressing their concerns and maintaining a constructive perspective, parents can contribute to their children's personal growth and development (Bloom, 2018).

The way you respond and discipline your children may greatly influence their behaviour (Erickson, 2018) and development, both cognitively and socially (Moore, 2017). The process of a child development is influenced by an assortment of all stimuli which he may be in contact, individuals and environment as well. Since parents are normally a permanent presence in a child's life, they tend to have the most significant influence whether their development is positive or negative (Moore, 2017). When a parent chooses to use corporal punishment, such as slapping, to discipline children, it would not make the children change their behaviour. When parents choose alternative forms of punishment, such as time-outs, they help change their children's misbehaviour in a proper manner (Erickson, 2018). Therefore, the family, and especially the parents, are the ones who have a dominant role in the development of their children. The more constructive the parents, the greater the chances that the children will be polite, cultured and achieve academic results.

2. Literature review

2.1. Family factors that influence students' behavior in school

There are many factors that can be determined, but there are also factors that are difficult to determine and which have an impact on students' behavior.

Employed and educated parents, in many cases, play an important role in students' behavior in the classroom. Family structure is of great importance. In two-parent families, where there are no major disagreements, the chances that students have appropriate behavior are very high, whereas in lone-parent families, the chances that the children have inappropriate behavior are higher. In these families, besides the educational role that parents have, employment, income and economic stability influence the development of the children as well.

The inappropriate behaviors of parents and other family members have a negative influence on children education and their behaviors as well. Negligence and children abuse by family members, exposure of the child to criminal activities of their parents, acts of violence, availability and use of dangerous weapons and drugs at home, divorce or second marriage of each parent are some of the family situations that negatively influence adolescent behavior (Adigeb & Mbua, 2015; Magwa & Ngara, 2014; Seegopaul, 2016). Child abuse causes a range of antisocial and destructive behaviors (Erickson. 2018). Family socio-economic status influences children's behavior and their academic performance it also influences parents' educational expectations and parental educational participation. Parents' educational expectation and behavioral support for children are, to some extent, also influenced by their statuses, resources and socio-economic ability (Zhonglu Li & Zeqi Qiu, 2018). Based on some researches, it was found that there is a positive average relationship between parents' income / status / profession, and adolescent performance and academic behavior (Khaliq, Baig, Ameen & Mirza, 2016). Children with two- parent families, with two sources of incomes, have better financial and educational advantages. The effects of a lone-parent family on a child's behavior can be far-reaching and affect several areas of life, including academic achievements and social behaviors. Most lone-parent families are run by mothers, the absence of the father and lower family incomes can affect children to perform poorly at school. Lack of financial support from the father often makes single mothers to work hard, which as a consequence can affect children because they receive less attention and no checking their homework (Kunz, 2018). Even though, many children who are raised

by a single parent become successful adults, studies show that these children do well in a well-functioned family; however two-parent families have some advantages (Hill, 2018). In a family where a single parent cares for a child or many children, there is more pressure on the parent to find an acceptable balance between financial obligations and raising children. Depending on the circumstances that adhere to these families, the disbalance sometimes lead to inadequate parents and social problems for both, children and parents (Moore, 2018).

Poverty creates long-term disadvantages for children. The consequences of poverty, emotional issues, delayed development and poor academic achievements leave a child behind peers who do not live in poverty. Poor children can also face challenges with their social and emotional development. They are at risk for behavioral and emotional problems such as impulsivity, disobedience and the difficulty to deal with peers. Family poverty is also associated with lower self-esteem. In general, poverty makes it more difficult for children to develop normal emotions and cope with a stressful environment (Richards, 2018). Children from poor families are also more likely to drop out of school when they become old enough to take a full-time job and contribute financially to the family (Moore, 2018).

According to researches, unsustainable disciplinary approaches, poor supervision and corporal punishment are improper characteristics of parents that can negatively affect children, regardless of their ethnicity and socioeconomic status (Gustafson-Richards, 2017).

Parents discipline their children to teach them appropriate behaviour. Strict or authoritarian parents teach their children through obedience and punishment (Kleinschmidt, 2017). Parents who practice authoritarian parenting require full cooperation of their children and they do not tolerate questions or breaking the rules. This parenting style expects a high maturity from the child with low levels of parent-child communication. Children disciplined by authoritarian parents stay away from trouble and get good grades, but their social development is negatively affected because

they cannot think freely, they are shy and constantly worried about disappointing their parents (Moore, 2017).

Educational relationships in a family are essential for a child's healthy development. If a child feels safe and loved in his family, it helps them shaping their self-esteem and well-being. This also makes children more sociable and better communication skills than a child without these family ties (LaFortune, 2017).

An important factor is also parents' participation in children's activities, such as exploring in nature or reading books together, these activities have shown to influence a child to be more sociable. Children who are involved in activities with their parents are more companionable and willing to be involved in activities when they start school and demonstrate a more independent behavior in those situations. When parents show interest in their children's activities, it develops a strong sense of personality in the child (LaFortune, 2017). On the other hand, when parents ignore or neglect to interact with their children in a positive way, it can deter their sound development (Eitel, 2017). School surroundings focus on methods to encourage parents to see school as an important part of family life as their children grow up. Theories on parental involvement explore relations between family and school and attempt to identify the reasons of high and low parental involvement (Ryan, 2018). Lack of parental involvement in school activities can also encourage students to be disruptive. In fact, parents can not leave the responsibility of disciplining children only to schools; they must cooperate with the schools (De Atouguia, 2014). Parental participation helps develop a positive sense of effectiveness in students whose self-esteem increases and therefore they demonstrate less disruptive behaviors (Garcia & Santiago, 2017; Masabo, Muchopa & Kuoth, 2017).

2.2 Students' behavior in school

Students with good manners perform courteous and acceptable behaviour and are acknowledged by their social circle, other students and teachers. Cultural behaviour means formation of the individual's convictions to honor and respect other individuals, and this trait is in fact a human trait. The development and formation of the individual's

habit of cultural behavior towards parents, teachers, the elderly, friends and young people, then good mannerism in family, at school, in public places, during work and leisure - should be continuously formed through influence of educational factors.

Forming the habit of cultural behavior is one of the tasks of moral education, which ensures the individual in certain circumstances to behave properly. These habits of moral behavior precede adequate activities in different life situations. Therefore, young people who are in the process of education and schooling, should exhibit actions of moral behaviors, and work continuously in the formation of moral habits, because habits are the basis of behavior. This is due to the fact that relationship of the individual to others, work, obligations and rules of cohabitation, depends a lot on formation of moral habits. Besides appropriate behaviors, there are many behaviors, which may be as a result of the influence of various factors, such as family, social circle and other factors, but which may have a negative impact on their relationships with other students and with other participants in the learning process. Cases of inappropriate behavior of students are not uncommon, and as such, should be handled carefully by teachers (Musai, 2003). Such behaviors are: failure to do homework, failure to be active in class activities, insulting students and teachers, skipping classes, quarreling with others, etc.

3. Methodology

3.1. Research questions

1. What is the impact between family relationships and students' behavior in school?
2. What is the impact of mutual trust between high school students and their parents?
3. What is the impact of economic status on students' behavior?
4. What is the impact of parental criticism on students' behavior at school?

3.2. Participants

In this research have participated 307 high school students, 122 males and 185 females, 112 are gymnasium attendees, whereas 95 are professional school attendees, 291 students have their fathers employed, whereas 16 have their fathers unemployed, 48 students have their mothers employed, whereas 259 have their mothers unemployed, 299 students live with both parents, 4 students live only with their fathers, whereas 4 students live only with their mothers. Regarding fathers' education, 1 student claims that his father is uneducated, 93 of them claim that their fathers have completed primary school, 136 claim their fathers have completed secondary school and 77 claim that their fathers have completed higher education - university. Regarding mothers' education, 2 students claim that their mothers are uneducated, 176 of them claim that their mothers have completed primary school, 103 claim that their mothers have completed secondary school and 26 claim that their mothers have completed higher education-university.

3.3. Research instruments

One of the instruments to conduct the research was a questionnaire which was carried out with high school students. The questionnaire consists of 2 parts. In the first part, the general data are presented, there are 16 independent variables. In the second part, there are 22 questions / statements related to high school students' behavior.

3.3.1. Instrument reliability results

Based on the results, in Cronbach's alpha model it is observed that the predicted value of the instrument reliability is 0.839, whereas the reliability value is 0.835. According to the parallel model, the predicted value is 0.836, whereas the realized value is 0.835. The predicted value and the realized value are approximate to each other and show that the meter is reliable. Based on these results, we can say that the reliability of the instrument used is high, and the research instrument meets the criteria for use.

3.4. Methods of statistical data analysis

Quantitative research data were analyzed through Statistical Package for the Social Sciences (SPSS), whereas qualitative research data were presented in a short form of participants' attitudes. To test the internal consistency of the instrument are used Cronbach's alpha and Parallel model, taking the value above 0.7 as a value that proves whether the questionnaire has internal consistency or not. The level of statistical significance 0.05 was set for the evaluation of the results of all statistical tests.

4. Results

4.1. Hypotheses Results

Hypotheses 1:

Alternative Hypothesis (AH): Family relationships influence the behaviors of high school students.

Hypothesis zero (HO): Relationships in the family have no influence on students' behavior.

Based on empirical results, it was found that students' families where there are almost never disagreements, but there is well understanding, $M = 96.3834$, then students' families where there are occasional quarrels, $M = 94.8605$, then students' families where they almost never fight, $M = 93.1846$, students' families where fights are very frequent, $M = 80.5$ and students' families where fights are frequent, $M = 79.5$, $F = 6.379$, $p = 0.000 < 0.05$.

Based on the empirical results, it is observed that there are statistically significant differences between student behaviors and family relationships. In this case, it is observed that students, whose families quarrel the least, behave more appropriately than other students. The results show that the alternative hypothesis was supported.

Hypothesis 2:

Alternative Hypothesis (AH): Students who have developed a high level of mutual trust with their parents behave more properly.

Hypothesis zero (H0): There is no correlation between building mutual trust with parents and students' behavior.

Based on the empirical results, it is noted that the students who claimed to have established a very high level of trust with their parents have a significantly higher average, $M = 176.28$, then students who claimed that they have established a high level

of trust with their parents, $M = 134.34$, then students who have not yet managed to establish mutual trust with their parents, $M = 119$, and then students who have established a weak trust, $M = 105.75$, and last students who have created some trust, $M = 102.70$, $X^2 = 26.817$, $p = 0.000 < 0.05$. The results show that students who have established a very good trust with their parents maintain it through good behaviors. These results show that the alternative hypothesis was supported.

Hypothesis 3:

Alternative Hypothesis (AH): Students with good economic status behave more appropriately than students with poor economic status.

Hypothesis zero (H0): Economic status does not affect student behavior.

220 students with good economic status, scored the highest average of behaviors, $M = 96.0364$, then 1 student with poor economic status, $M = 95$, and then 86 students with average economic status, $M = 92.9535$, $F = 3.641$, $p = 0.027$. The empirical results find that students with good economic status behave more appropriately than other students. These results show that the alternative hypothesis was supported.

Hypothesis 4:

Alternative Hypothesis (AH): Students who are less criticized by their parents behave more appropriately than students who are often criticized by their parents.

Hypothesis zero (H0): Parental criticism does not affect student behavior.

The results show that students who are almost never criticized by their parents scored the highest average of good behavior, $M = 179.21$, then students who are rarely criticized by their parents, $M = 156.65$, then students who are occasionally criticized by their parents, $M = 147.11$, students who are often criticized by parents, $M = 137.47$, and students who are criticized by their parents very often, they usually behave inappropriately, $M = 1365.78$, $X^2 = 7.807$, $p = 0.099 > 0.05$.

The results show that students who are less criticized by their parents behave more appropriately than students who are criticized more often, but the differences are not statistically significant, so the alternative hypothesis is not supported.

5. Discussion

Discussing the first hypothesis

Family relationships are an important factor in children's education and mannerism. Based on the empirical results, it was found that children who are raised in a family where there are no quarrels, but love and well understanding instead, behave more appropriately than children who are raised in a family where there are quarrels between members of the family. In a LaFortune's study, it was found that the relationship in a family, affects the healthy development of children. When a child feels safe and loved in the family, develops better communication skills (LaFortune, 2017).

Discussing the second hypothesis

Establishing healthy trust between parents and their children is important for the overall behavior of children. Based on empirical results, it was found that students who claimed to have established a very high trust with their parents, have a higher average $M = 176.28$, whereas students who have built an average trust with their parents, have the lowest average $M = 102.70$. Based on these results, we can conclude that parents need to work on building trust with their children, as this is very important and influences their children's behaviors outside home.

Discussing the third hypothesis

The economic status is a very important factor in humans' life. Based on the empirical results, it was found that students, who stated that their economic status is good, behave more appropriately than others, with an average of about 96, whereas students, whose economic status is average, have the lowest average of about 93. In this case, the comparison is complete because there was only one student with poor economic status, who has a higher average than students with average economic status, $M = 95$. In a study conducted by Sonali, it was confirmed that students with low socio-economic status have a greater academic stress and therefore have greater behavioral problems than those with higher socio-economic status (Sonali, 2016). In a study conducted by

Richard, it was found that in general, poverty makes it more difficult for children to develop normal emotions to cope with a stressful environment (Richards, 2018).

Literature

- Adigeb, A. P., & Mbua, A. P. (2015). Child abuse and students' academic performance in Boki local government area of Cross River State. *British Journal of Education*, 3(3), 34-42.
- Alexander, Tyson. (2017). What Are Child Rearing Practices?
- Barbour, Scott. (2018). What Are the Causes of Violent Behavior in Children?
- Bennett, Leigh. (2018). Family Factors That Influence Students' Behavior in School.
- Bloom, Sophie. (2018). The Importance of Parents as Role Models.
- De Atouguia, D. (2014). Adolescents' perspectives of discipline problems at a secondary school in Gauteng. Unpublished Masters dissertation. Pretoria: University of South Africa
- Eitel, Joseph. (2017). Factors Affecting Early Childhood Development.
- Erickson, Rose. (2018). Parents' Effect on Child Behavior.
- Garcia, Q. P., & Santiago, A. B. (2017). Parenting styles as correlates to self-esteem of underprivileged adolescents: Basis for a proposed parenting skills program.
- Hewitt, Doug. (2017). Side Effects of Overprotective Parenting.
- Hill, Danielle. (2018). The Education of Children of Single Parent Homes.
- Khaliq, A., Baig, I. F., Ameen, M., & Mirza, A. (2016). Socio-economic status and students' achievement score at secondary level: A correlational study. *International Journal of Research in Education and Social Science*, 1(2), 1-7.
- Kleinschmidt, Karen. (2017). The Pros and Cons of Child Discipline.
- Kumari, S., & Kumar, P. (2017). Student alienation among college students in relation to their (restrictive-permissive) parental behaviour. *International Journal of Advanced Education and Research*, 2(3), 204-211.
- Kunz, Marnie. (2018). The Effects of a Single Parent Home on a Child's Behavior.

- LaFortune, Alison. (2017). What Is the Family Impact on Early Childhood Development?
- Magwa, S., & Ngara, R. (2014). Learner indiscipline in schools. *Review of Arts and Humanities*, 3(2),79-88.
- Masabo, L. P., Muchopa, E. D., & Kuoth, W. (2017). G. Parental involvement in school activities in Kibondo District, Tanzania: Challenges and remedies. *International Journal of Education and Research*, 5(10), 89-95.
- Moore, Ayra. (2017). The Impact of Parenting Styles on Children's Development.
- Moore, Ayra. (2018). Single-Parent Family Social Problems.
- Musai, Bardhyl. (2003). *Metodologjia e mësimdhënies*, Pegi, Tiranë.
- Richards, Jill. (2018). *Poverty&Child Development*.
- Richards-Gustafson, Flora. (2017). The Effects of Bad Parenting on Children
- Ryan, B. David. (2018). Theories on Parental Involvement.
- Seegopaul, R. (2016). An analysis of the causes and types of discipline problems faced by a school; the strategies used by the school administrator to improve discipline: A case study in a Model School in Mauritius. Masters' dissertation. Reduit: Open University of Mauritius.
- Sonali, S. (2017). Role of socio-economic status in academic stress of senior secondary, students. *International Journal of Advanced Education and Research*, 1(12), 44-50.
- Zhonglu Li&Zeqi Qiu. (2018). How does family background affect children's educational achievement? Evidence from Contemporary China, *The Journal of Chinese Sociology* volume 5, Article number: 13.

THE APPLICATION OF BIG DATA: REAL CASE H1N1 FLU VIRUS, COVID-19 AND UPS

MSc. Rezarta ZHAKU HANI

(r.hani@eust.edu.mk)

MSc. Patriot RIKA

(p.rika@eust.edu.mk)

Abstract

Big Data has become an irresistible issue to everybody's life, the fruits of the information society are easy to see, with a cellphone in every pocket, a computer in every backpack, and big information technology systems in back offices everywhere. As a very important part of the global economy people face it everywhere, in different companies, hospital, school, government, social media etc. In other words, all businesses that have to do with different kind of data in the concept of volume, velocity and variety, in a way or another, somehow, they are obliged to use Big Data.

So what exactly Big Data is? This is what is explained at the first part of the study. Afterwards there is information as a Big Data overview and also the main challenging areas that this field has. Further on we continue analyzing 2 real cases where Big Data is used. One of them explains in details the usage of Big Data by the world's largest package delivery company, whereas the other one analyzes the way google has used and continues to use its googled search query insights, as big data information, to help with the prevention of virus spread. This paper is finalized by emphasizing the important role and the great impact Big Data has on achieving success.

Keywords: *Big data, real case, H1N1, COVID-19.*

1. Introduction

1.1 Definition of Big Data

The name of Big Data is misleading because it gives you an impression that after a certain size the data is big and below a certain size the data is small. So the real question is that from what point the real big data starts? But the answer is “it depends” which leads to a bigger confusion. Well, the big data could start from any point, even from KB, so it depends on the capability of the used system.

The conclusion that we came up by reading for big data is that, big data is mostly defined as the specific data which becomes difficult to be processed by using the same traditional data processing system.

In other words we can say that Big Data is a term that is used to describe exponential growth and availability of data, both structured and unstructured. And big data may be as important to business – and society – as the Internet has become. Why? More data may lead to more accurate analyses. [3]

More accurate analyses may lead to more confident decision making. And better decisions can mean greater operational efficiencies, cost reductions and reduced risk. [3]

1.2 Examples of Big Data

There are a lot of examples through which you can understand better what Big Data is. Here we will explain some of them.

A. Unable to send e-mail

If, for instance the file you want to send to your colleagues is 154 MB document and you are not allowed to send it via e-mail, then it becomes big data for you. It is a Big Data, because you cannot use the traditional method of sending documents because of its big size.

B. Unable to edit the video

Let's take for instance the case where you have to edit your video of 200 TB and you are unable to edit using your editing software. So, in this case we again have to do with big data

One way to think about the issue today is this: big data refers to things one can do at a large scale that cannot be done at a smaller one, to extract new insights or create new forms of value, in ways that change markets, organizations, the relationship between citizens and governments, and more.

Big data is an all-encompassing term for any collection of data sets so large or complex that it becomes difficult to process them using traditional data processing applications.

The challenges include analysis, capture, curation, search, sharing, storage, transfer, visualization, and privacy violations. The trend to larger data sets is due to the additional information derivable from analysis of a single large set of related data, as compared to separate smaller sets with the same total amount of data, allowing correlations to be found to "spot business trends, prevent diseases, combat crime and so on.

DATA NOW STREAM from daily life: from phones and credit cards and televisions and computers; from the infrastructure of cities; from sensor-equipped buildings, trains, buses, planes, bridges, and factories. The data flow so fast that the total accumulation of the past two years—a zettabyte—dwarfs the prior record of human civilization. "There is a big data revolution," says Weatherhead University Professor Gary King. But it is not the quantity of data that is revolutionary. "The big data revolution is that now we can do something with the data.

Big data is difficult to work with using most relational database management systems and desktop statistics and visualization packages, requiring instead a parallel

software running on even thousands of servers. What is considered big data varies on the capabilities of the organization managing the set, and on the capabilities of the applications that are traditionally used to process and analyze the data set in its domain. For some organizations, facing hundreds of gigabytes of data for the first time may trigger a need to reconsider data management options. For others, it may take tens or hundreds of terabytes before data size becomes a significant consideration.

1.3 Big Data Defined

At the beginning we mentioned that the term Big Data does not necessarily mean big size. So Big Data becomes a challenge for the processing systems not only because of its size, but it could also be because of the speed that data are coming in, and also because it is unstructured and it could contain data items of various formats

So Big Data is usually measured by three main attributes which are: Velocity, Variety and Volume

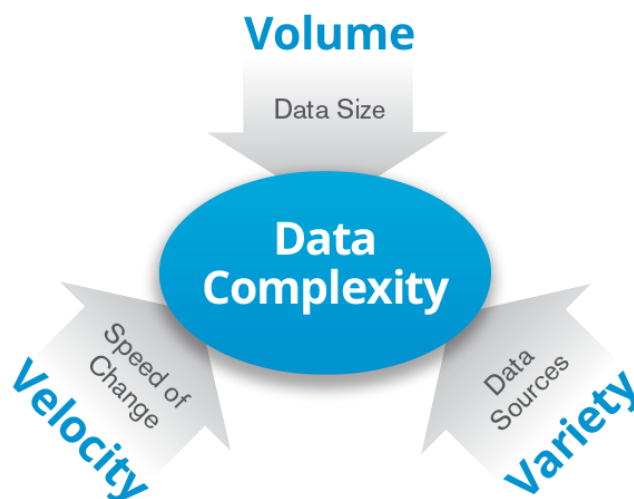

Fig2. 3Vs of Big Data

Volume- When the data is accumulated and the file becomes too large to be handled by traditional systems.

Every minute:

Facebook users share nearly 2.5 million pieces of content.

Twitter users tweet nearly 300,000 times.

Instagram users post nearly 220,000 new photos.

YouTube users upload 72 hours of new video content.

Apple users download nearly 50,000 apps.

Email users send over 200 million messages.

Amazon generates over \$80,000 in online sales.

Table 1. Data being used per minute (<http://newstex.com/>)

Variety- In traditional systems data is structured and stored at well planned tables, where each table has specific columns and each column could accept values of specific data types. However and it comes to Big Data we face a problem and the problem is variety. When Big Data comes in it could contain various formats like video files, audio files, unstructured data like text messages. Well, this is the problem that a traditional processing system could not handle.

Nowadays most of different companies data stand like this: 90% unstructured data and 10% structured data. They produce insights by analyzing only the 10% structured data. So now you see why the Variety represents a challenge to companies, because it has the other 90% of unstructured data that these companies should analyze and hence come up with correct insights.

Velocity- The Speed at which the data are coming in. For example when 38 TB of information come at one second.

While reading for Big Data's characteristics, in some places, unlike in some others, you will find more than only these three characteristics, as for example variability and complexity. Where variability represents more the unstructured data, and complexity let us understand that the data comes from multiple resources and that is hard but still necessary to connect them, otherwise it can quickly get out of control.

2. Privacy in big data

For decades an essential principle of privacy laws around the world has been to put individuals in control by letting them decide whether, how, and by whom their personal information may be processed. In the Internet age, this laudable ideal has often morphed into a formulaic system of "notice and consent." In the era of big data, however, when much of data's value is in secondary uses that may have been unimagined when the data was collected, such a mechanism to ensure privacy is no longer suitable.

We envision a very different privacy framework for the big-data age, one focused less on individual consent at the time of collection and more on holding data users accountable for what they do. In such a world, firms will formally assess a particular reuse of data based on the impact it has on individuals whose personal information is being processed. This does not have to be onerously detailed in all cases, as future privacy laws will define broad categories of uses, including ones that are permissible without or with only limited, standardized safeguards.

For riskier initiatives, regulators will establish ground rules for how data users should assess the dangers of a planned use and determine what best avoids or mitigates potential harm. This spurs creative reuses of the data, while at the same time it ensures that sufficient measures are taken to see that individuals are not hurt.

Running a formal big-data use assessment correctly and implementing its findings accurately offers tangible benefits to data users: they will be free to pursue secondary uses of personal data in many instances without having to go back to individuals to get their explicit consent. On the other hand, sloppy assessments or poor implementation of

safeguards will expose data users to legal liability, and regulatory actions such as mandates, fines, and perhaps even criminal prosecution. Data-user accountability only works when it has teeth.

To see how this could happen in practice, take the example of the datafication of posteriors from.

Imagine that a company sold a car antitheft service which used a driver's sitting posture as a unique identifier. Then, it later reanalyzed the information to predict drivers' "attention states," such as whether they were drowsy or tipsy or angry, in order to send alerts to other drivers nearby to prevent accidents. Under today's privacy rules, the firm might believe it needed a new round of notice and consent because it hadn't previously received permission to use the information in this way. But under a system of data-user accountability, the company would assess the dangers of the intended use, and if it found them minimal it could just go ahead with its plan—and improve road safety in the process.

Shifting the burden of responsibility from the public to the users of data makes sense for a number of reasons. They know much more than anybody else, and certainly more than consumers or regulators, about how they intend to use the data. By conducting the assessment themselves (or hiring experts to do it) they will avoid the problem of revealing confidential business strategies to outsiders. Perhaps most important, the data users reap most of the benefits of secondary use, so it's only fair to hold them accountable for their actions and place the burden for this review on them.

With such an alternative privacy framework, data users will no longer be legally required to delete personal information once it has served its primary purpose, as most privacy laws currently demand. This is an important change, since, as we've seen, only by tapping the latent value of data can latterday Maurys flourish by wringing the most value out of it for their own—and society's—benefit. Instead, data users will be allowed

to keep personal information longer, though not forever. Society needs to carefully weigh the rewards from reuse against the risks from too much disclosure.

To strike the appropriate balance, regulators may choose different time frames for reuse, depending on the data's inherent risk, as well as on different societies' values. Some nations may be more cautious than others, just as some sorts of data may be considered more sensitive than others. This approach also banishes the specter of "permanent memory" – the risk that one can never escape one's past because the digital records can always be dredged up. Otherwise our personal data hovers over us like the Sword of Damocles, threatening to impale us years hence with some private detail or regrettable purchase. Time limits also create an incentive for data holders to use it before they lose it. This strikes what we believe is a better balance for the big-data era: firms get the right to use personal data longer, but in return they have to take on responsibility for its uses as well as the obligation to erase personal data after a certain period of time. In addition to a regulatory shift from "privacy by consent" to "privacy through accountability," we envision technical innovation to help protect privacy in certain instances.

One nascent approach is the concept of "differential privacy": deliberately blurring the data so that a query of a large dataset doesn't reveal exact results but only approximate ones. This makes it difficult and costly to associate particular data points with particular people. Fuzzing the information sounds as if it might destroy valuable insights. But it need not – or at least, the tradeoff can be favorable. For instance, experts in technology policy note that Facebook relies on a form of differential privacy when it reports information about its users to potential advertisers: the numbers it reports are approximate, so they can't help reveal individual identities.

Looking up Asian women in Atlanta who are interested in Ashtanga yoga will produce a result such as "about 400" rather than an exact number, making it impossible to use the information to narrow down statistically on someone specific. The shift in

controls from individual consent to data-user accountability is a fundamental and essential change necessary for effective big-data governance. But it is not the only one.

3. Big data real cases

Google- H1N1 Flu Virus and COVID-19

IN 2009 A NEW FLU virus was discovered. Combining elements of the viruses that cause bird flu and swine flu, this new strain, dubbed H1N1, spread quickly. Within weeks, public health agencies around the world feared a terrible pandemic was under way. Some commentators warned of an outbreak on the scale of the 1918 Spanish flu that had infected half a billion people and killed tens of millions. Worse, no vaccine against the new virus was readily available. The only hope public health authorities had was to slow its spread. But to do that, they needed to know where it already was.

In the United States, the Centers for Disease Control and Prevention (CDC) requested that doctors inform them of new flu cases. Yet the picture of the pandemic that emerged was always a week or two out of date. People might feel sick for days but wait before consulting a doctor. Relaying the information back to the central organizations took time, and the CDC only tabulated the numbers once a week. With a rapidly spreading disease, a two-week lag is an eternity. This delay completely blinded public health agencies at the most crucial moments.

As it happened, a few weeks before the H1N1 virus made headlines, engineers at the Internet giant Google published a remarkable paper in the scientific journal Nature. It created a splash among health officials and computer scientists but was otherwise overlooked. The authors explained how Google could “predict” the spread of the winter flu in the United States, not just nationally, but 7/621down to specific regions and even states. The company could achieve this by looking at what people were searching for on the Internet. Since Google receives more than three billion search queries every day and saves them all, it had plenty of data to work with.

Google took the 50 million most common search terms that Americans type and compared the list with CDC data on the spread of seasonal flu between 2003 and 2008. The idea was to identify areas infected by the flu virus by what people searched for on the Internet. Others had tried to do this with Internet search terms, but no one else had as much data, processing power, and statistical know-how as Google.

While the Googlers guessed that the searches might be aimed at getting flu information – typing phrases like “medicine for cough and fever” – that wasn’t the point: they didn’t know, and they designed a system that didn’t care. All their system did was look for 8/621 correlations between the frequency of certain search queries and the spread of the flu over time and space. In total, they processed a staggering 450 million different mathematical models in order to test the search terms, comparing their predictions against actual flu cases from the CDC in 2007 and 2008. And they struck gold: their software found a combination of 45 search terms that, when used together in a mathematical model, had a strong correlation between their prediction and the official figures nationwide. Like the CDC, they could tell where the flu had spread, but unlike the CDC they could tell it in near real time, not a week or two after the fact.

Thus when the H1N1 crisis struck in 2009, Google’s system proved to be a more useful and timely indicator than government statistics with their natural reporting lags. Public health officials were armed with valuable information.

Strikingly, Google’s method does not involve distributing mouth swabs or contacting physicians’ offices. Instead, it is built on “big data” – the ability of society to harness information in novel ways to produce useful insights or goods and services of significant value. With it, by the time the next pandemic comes around, the world will have a better tool at its disposal to predict and thus prevent its spread. [9]

Nowadays we are living in a pandemic world again, we have to be faced every day with the new virus called Covid-19. Scientist struggled for more than a year to come up with a vaccine, nevertheless it is out there now and it is saving lives. According to

Covid-19 Community Mobility Reports, the use of Big Data as mentioned above with the H1N1 Flu Virus, did help very much with the prevention of the virus spread, especially in USA. The government used the insights provided by Google's systems to track unreported Covid-19 cases and isolated them for a specific period of time until they tested virus negative. (See how your community is moving around differently due to COVID-19, 2020)

4. Case-ups

Founded in 1907, UPS is the world's largest package delivery company and a leading global provider of specialized transportation and logistics services. Using advanced technology, access to global resources, and an integrated network of physical, technological, and human assets, UPS provides a powerful competitive advantage that can help you earn repeat customers and grow your business.

UPS is no stranger to big data, having begun to capture and track a variety of package movements and transactions as early as the 1980s. The company now tracks data on 16.3 million packages per day for 8.8 million customers, with an average of 39.5 million tracking requests from customers per day. The company stores more than 16 petabytes of data.

Much of its recently acquired big data, however, comes from telematics sensors in more than 46,000 vehicles. The data on UPS trucks, for example, includes their speed, direction, braking and drive train performance. The data is not only used to monitor daily performance, but to drive a major redesign of UPS drivers' route structures. This initiative, called ORION (On-Road Integration Optimization and Navigation), is arguably the world's largest operations research project. It also relies heavily on online map data, and will eventually reconfigure a driver's pickups and drop-offs in real time.

The project has already led to savings in 2011 of more than 8.4 million gallons of fuel by cutting 85 million miles off of daily routes. UPS estimates that saving only one daily mile per driver saves the company \$30 million, so the overall dollar savings are

substantial. The company is also attempting to use data and analytics to optimize the efficiency of its 2,000 aircraft flights per day.

5. Conclusion

Big Data is a vast recently added field that has taken the attention of almost every company and organization in the world. It is somehow a challenge for old companies which were used to gain insights by using the same traditional processing systems. It takes time to learn how to use it, but once they learn that they for sure will gain more correct insights which will make them even more competitive towards their stockholders.

Using Big Data in a correct way could help companies to improve their Customer Relationship Managements with their customers, as a result of monitoring their behavior with the company. But again this is not as easy as it sounds. Big Data means big responsibility, and big responsibility means to know how to take care of the data you collect so you don't lose customers in the future.

As it is mentioned above there are some main risks of using Big Data, so people should be aware how and when to use the gained insights.

Using Big Data can make companies experience savings, can make companies experience satisfied customers and also can make companies be more competitive advantage in the market. All they have to do is learn how to use it, and use it in the appropriate manner and place.

Literature

- CISCO. (2014, June 10). CISCO. Retrieved from CISCO Web site: http://www.cisco.com/c/en/us/solutions/collateral/service-provider/ip-ngn-ip-next-generation-network/white_paper_c11-481360.html
- Globernik, M. (2012). Big Data Tutorial. In M. Globernik, Big Data Tutorial.

- IBM. (2014). IBM. Retrieved from IBM Web site: <http://www-01.ibm.com/software/data/infosphere/hadoop/>
- SAS. (2013, May). SAS. Retrieved from SAS Web site: http://www.sas.com/en_us/insights/big-data/what-is-big-data.html
- Schönberger, V. M., & Cukier, K. (2013). Big Data a Revolution that will Transform how we Live Work and Think. Boston New York.
- See how your community is moving around differently due to COVID-19. (2020, 12 31). Retrieved from COVID-19 Community Mobility Reports: <https://www.google.com/covid19/mobility/>
- Shaw, J. (2014, March-April). Harvard Magazine . Retrieved from Harvard Magazine Web site: <http://harvardmagazine.com/2014/03/why-big-data-is-a-big-deal>
- Tech Republic. (2012, December 4). Retrieved from Tech Republic Web site: <http://www.techrepublic.com/blog/big-data-analytics/10-emerging-technologies-for-big-data/>
- Wikipedia. (2015, 1 17). Retrieved from http://en.wikipedia.org/wiki/Big_data

GJYKATA SPECIALE PËR KOSOVË MES KREDIBILITETIT DHE ANATEMIMIT

PhD Cand. Ibrahim CEKA

(i_ceka@hotmail.com)

Abstrakt

Që nga përfundimi i luftës në Kosovë, provat për ta njollosur dhe zhvlerësuar përpjekjet e popullit të Kosovës për liri, nuk janë ndalur. Herë nga qeveritë serbe, dhe kjo ka qenë në mënyrë konsekuente, permanente, e herë nga individë të shteteve evropiane por mike me shtetin serb. Në fakt, epilogu i luftërave në esencë ka dy protagonist; humbësin dhe fituesin, agresorin dhe çliruesin, palën që sulmon dhe tjetra që mbrohet. Nuk hyjmë në analizën e llojeve të konflikteve sepse janë të shumta e të ndryshme, por esenca është që përfundimi i çdo konflikti ka një konkluzë për rezultat.

Nëse marrim për bazë llojin e konfliktit në Kosovë, gjejmë që thelbi i asaj lufte ka qenë i prirë për dy arsye:

E para, lufta në Kosovë ishte imponim dhe detyrim për kosovarët, si rezultat i pushtetit serb dhe dhunës që ushtrohej mbi popullatën, e kjo luftë ishte me qëllim çlirimi.

E dyta, ishte këmbëngulje e pushtetit të Beogradit që edhe më tej ta mbaj Kosovën nën sundimin e saj dhe kjo përmes agresionit dhe forcës, gjë që kjo shpiu deri te fillimi i një lufte me përmasa shkatërruese.

Historikisht themelimi i gjyqeve vjenë si rezultat i përfundimit të luftërave, ngase është nevoja e nxjerrjes në pah drejtësinë dhe rregullat e ndjekura të asaj lufte, sidhe futjen e asaj lufte brenda binarëve të së Drejtës Ndërkombëtare Humanitare dhe ligjit ndërkombëtar të luftës.

Dhe kjo ndodhi në këtë konflikt, për njëzet vite me radhë, veprimet e luftës që kreu Ushtria Çlirimtare e Kosovës u gjykuan pa ndërprerë nëpër shumë gjykata e tribunale,

dhe së fundi nga Dhomat e Specializuara e njohur si Gjykata Speciale për Kosovë, e themeluar nga shteti i Kosovës, duke i dhënë fuqi ligjore po nga Parlamenti i Kosovës e që për ushtrimin e veprimtaris së saj është vendosur ta bëjë në Holandë.

Gjatë studimit tonë kemi targetuar lëshimet esenciale që ka bërë kjo gjykatë në aktakuzat e saja, duke filluar nga qëllimi i themelimit, akuzat e bëra që në fakt janë fiktive, inekzistente, e deri tek fushëveprimi i saj që në syrin e politikës kosovare është jo mjaftueshëm e besuar, kurse në syrin e qytetarëve është nën llupën e mallkimit, ngase kjo gjykatë sipas tyre po akuzon çlirimtarët e popullit të Kosovës, po gjykon një luftë çlirimtare, madje po akuzon tërë popullin, ngase Ushtria Çlirimtare e Kosovës ishte vet populli i Kosovës.

Fjalë kyçe: *Gjykata speciale, kredibilitet, anatëmim.*

1. Hyrje

Themelimi i institucioneve të drejtësisë është indikator i dy situatave të krijuara pas lufte ose si vazhdim i nevojës permenante.

E para, kur është nevoja e gjykimit të krimeve të bëra paraprakisht nga përfundimi i një lufte, dhe e dyta, kur është nevoja e bërjes drejtësi në një shtet, dhe në të dy rastet fundi është i njejtë, prurja e drejtësis në vend dhe shfajsimi i të akuzuarve.

Megjithatë, situata e krijuar në momentin aktual, reflekton tek qëllimi i themelimit të Gjykatës Sepciale sipas premises së parë, pra për ti gjykuar krimet e bëra, e që në fakt, mu këtu fillon kritika që i jepet kësaj gjykate, ose thënë në gjuhën zyrtare të këtij institucioni, dhomave të specializuara. Të gjykohen krimet e kryera nga çlirimtarët, kjo është absurditet në vete, mbi bazën e veprimit të tyre, s' do mend se edhe mund pa dashje dhe pa paramendim të ishte bërë ndonjë vepër për tugjykuar, megjithatë, vetëm në luftë nuk huazohet plumbi.

Vërejtja e dytë, është se Dhomat e Specializuara, formohen mbi bazën e dyshimit të theksuar dhe jo mbi bazën e dyshimit të mundshëm për tu vërtetuar, dhe kjo e bënë në një far mënyre jo kredibile themelimin e saj.

Sigurisht se këtij dyshimi i shtohet dhe personazhi majft kontravers si iniciator i saj, senatori zvicerian i cili raportin e tij e formulon mbi argumentet e sjella nga Serbia, e që me ngutje por mirë i planifikuar dhe pa verifikim të akuzave e plason në Këshillin Evropian për miratim. Si për kureshtje Këshilli Evropian pa hezitim me unanimitet të plotë miraton këtë raport duke i dhënë dritë të gjelbërt themelimit të këtyre dhomave.

2. Një raport i formuluar, drejtë një akuze të pa bazuar

Në qershor të vitit 2007, së pari herë del në publik raporti i famshëm i ashtu quajtur "Raporti i Dick Marty-t", një politikan Zvicerian i linjes pro serbe dhe me bindje djathtiste, ultranacionaliste. Një punim mjaftë voluminoz për nga vëllimi, që ka për synim njollosjen e luftës çlirimtare të shqiptarëve të Kosovës.

Në njëzet e tetë faqe të raportit, Marty është munduar që të njollosë veprimtarinë luftarake të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës duke filluar nga struktura organizative udhëheqëse të saj. Autori e ka ditur fare mirë se me rënjen e strukturës udhëheqëse të këtij formacioni ushtarak, atëher bie pa dyshim dhe formacioni i fushëveprimit dhe kredibiliteti i saj karshi bashkësisë ndërkombëtare, gjë që nuk ka mundur t'ia arrij, ngase nisur nga epilogu i gjithë asaj pune që ka bërë ky formacion ushtarak, do të vie në pah tek gjatë gjykimit të krerëve të saj nga po kjo gjykatë, nga një prej protagonistëve kryesore të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, Rexhep Selimi i cili duke mohuar aktakuzën për të, shprehet: *Ne luftën e filluam me Adem Jasharin dhe e përfunduam me Gjeneral Clark-un*¹⁴, që i bie se kjo luftë është fituar në bashkëpunim dhe bashkëveprim me NATO-n.

¹⁴ https://www.youtube.com/watch?v=4qa9oan_pWk (min. 32)

Ku qëndron problemi?.

Dhomat e Specializuara u themeluan mbi bazën e një akuze fiktive që në bërthamë është tejet skandaloze dhe e rëndë për tu paramenduar. Nën akuzën "*Trajtimi ç'njerëzor i personave dhe trafikimi i paligjshëm i organeve njerëzore në Kosovë*"¹⁵

Në janarë të 2011, raporti i famshëm i Dick Marty-t paraqitet në Asamblen Parlamentare të Këshillit të Evropës me çka në mënyrë unanime votohet duke i dhënë kështu hapësirë themelimit të Dhomave të Specializuar, e që në presionin kërkimit të drejtësisë dhe shfajsimit të luftës çlirimtare të shqiptarëve të Kosovës, krerët shtetëror të Kosovës në krye me Hashim Thaqin votojnë në Kuvendin e Kosovës themelimin e këtyre dhomave, kështu duke marrë formë ligjore ky institucion.

Pavarësisht se krimet e dyshuara të UÇK-së ishin përndjekur dhe gjykuar nga Tribunali i Hagë-s, nga UNMIK-u, nga EULEX-i, tërë ky arsenal gjykatash e tribunalesh nuk kishin mjaftuar për ti gjykuar të gjithë ata krime inekzistente që i kishte bërë ushtria e cila veprimet e saja i kishte çlirimtare, tashmë këto krime që për nga veprimi (gjithmonë sipas raportit) ishin "të panumërta" do të përfundonin në një gjykatë speciale me aktakuza tejet të dyshimta dhe shpeshherë të gjykuara nga tribunalet pararendëse.

Të gjykohej lufta e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës për krime kundër njerëzimit, vrasje, masakre, kjo don të thotë se tashmë agresori u gjend, dhe shfajsim për agresorin e vërtetë e që është Serbia e Miloshoviçit.

Ky vlerësim i Dhomave Speciale se gjoja krerët e kësaj ushtrie janë formacion dhe themelues të një *ndërmarrje kriminale*, është llapsuzi më i madhë që njeh historia e një gjykate që pretendon ta zbardhë të vërtetën. E themi kështu ngase, kjo ushtria përbëhej nga një popull liridashës dhe evropian, organizimi i kësaj ushtrie ishte detyrim dhe rezultat i vuajtjeve shekullore, agresorit dhe vrasjeve të pa ndërprera të tij, nga politika hegjemoniste serbe, prandaj si e tillë, ishte vet populli. E duke qenë kështu, atëherë të

¹⁵ <https://www.scp-ks.org/sq/dokumente/raport-i-asamblesyo-parlamentare-tyo-kyoshillit-tyo-evropyos-me-titull-trajtimi-snjeryozor>

quajturit e kësaj ushtrie formacion dhe *ndërmarrje kriminale*, përfshinë një shtet të tërë dhe një kombë të madhë me bindje jo njerëzore, prandaj akuzat e formuluar shpeshherë kanë qenë të pa matura dhe mjaft tendencioze.

Një vlerësim tejet i rrezikshëm i provimit të akuzave që do të bënte mallkimin e kësaj gjykate, është pa dyshim dhe futja e përçarjes religjioze në mesin e shqiptarëve, duke konstatuar kutura se gjoja kjo ushtri ka vrarë pjestarë të komunitetit katolik, kur dihet se pjestarët e kësaj ushtrie ishin mbi nëntë dhjetë përqind musliman, e për fakt të saj një numër bukur i madh ishin edhe katolik.

Ishin me shumicë muslimane sepse kjo ushtri ishte nga populli dhe e popullit, e në Kosovë siç dihet popullsia shumicë është ajo me konfesion të besimit islam. Është dhe do të mbetet enigmë qëllimi bazë i kësaj gjykate dhe akuzave apokaliptike të saj rreth UÇK-së. Se në bankën e të pandehurit nuk janë disa persona, por e tërë ushtria dhe populli shqiptarë, e për këtë më së miri flet pika numër 35 të aktakuzës së gjykatës për Shtabin e Përgjithshëm dhe se tek kjo pikë mes rreshtash lexohet qartazi se "*ndërmarrja kriminale*" është e tërë ushtria çlirimtare me në krye Shtabin e Përgjithshëm siç thuhet:

"Ndër anëtarët e tjerë të ndërmarrjes kriminale të përbashkët ishin Azem SYLA, Lahi BRAHIMAJ, Fatmir LIMAJ, Sylejman SELIMI, Rustem MUSTAFA, Shukri BUJA, Latif GASHI dhe Sabit GEÇI, si dhe disa udhëheqës të tjerë politikë dhe ushtarake të UÇK-së dhe QPK-së; ndër të cilët edhe anëtarë të tjerë të Shtabit të Përgjithshëm; ministra dhe zëvendësministra të QPK-së; komandantë të zonave të UÇK-së, zëvendëskomandantë të zonave dhe anëtarë të tjerë të shtabeve të komandave të zonave; komandantë të brigadave dhe njësiteve; komandantë dhe anëtarë të shërbimeve policore dhe të zbulimit të UÇK-së dhe QPK-së; ushtarë të tjerë të UÇK-së dhe zyrtarë të tjerë të QPK-së; si dhe të tjerë që vepronin në emër të UÇK-së dhe QPK-së (së bashku me Hashim THAÇIN, Kadri VESELIN, Rexhep SELIMIN dhe Jakup KRASNIQIN, bashkërisht,

‘anëtarët e NKP-së’). Të gjithë këta individë, me veprimet dhe mosveprimet e tyre, kontribuan në arritjen e qëllimit të përbashkët¹⁶”

3. Konkluzione

Gjykata Speciale e cila përndjek krimet e kryera nga ushtarët e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës quditërisht është themeluar nga parlamenti i Kosovës dhe ka marr formë ligjore po nga ky parlament, mirëpo funksionin e saj e ushtron krejt diku tjetër nga Kosovë, pra në Holandë.

Një institucion tejet jo kredibil për nga funksionimi dhe organizimi i saj. Me gjithë respektin e gjykatësve dhe punëtorëve në të, të hidhet mendja se gjykatësit e saj janë tejet jo profesional dhe bien në dyshim besueshmërin e këtij institucioni me mos njohurinë e theksuar të shtetit të Kosovës, emblemën e flamurin shtetërorë të saj.

Në seancën e mbajtur kundër Hashim Thaqit, avokati i tij mes tjerash thekson se: sepse jemi në një gjykatë të Kosovës por nuk ka asgjë këtu nga Kosova, asnjë emblemë të Kosovës dhe ndoshta duhet ti kushtohet pak vëmendje dhe kësaj. Quditërisht gjykatësi Nikola Gjiu nga Franca i cili mbanë këtë seancë aktakuze, si me ironi të rastit apo nga injoranca e tij e theksuar për shtetin e Kosovës, emblemën dhe flamurin e saj, ndërhyne duke thënë: *si gjykatë e Kosovës mund të kishim këtu shqiponjën e zezë me të kuqe, apo mund të kishit veshur tesha të kosovarëve, të kuqe¹⁷*, duke aluduar në flamurin dhe emblemën e Shqipërisë.

Pra në njëfar mënyre, gjykatësi nuk ka informacion rreth shtetit të Kosovës, shtetin që ky ka si lëndë gjyqësore.

¹⁶ <https://www.scp-ks.org/sq/cases/hashim-thaci-dhe-te-tjeret> (Aktakuza, pika numër 35)

¹⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=QuLHBrKhSQ> (shih min. 25)

I tërë raporti i Dick Mart-yt është formuluar mbi bazën e akuzës për trafikim organesh dhe trajtim çnjerëzor që Ushtria Çlirimtare e Kosovës gjoja i ka bërë në një "shtëpi të verdhë" në Shqipëri

Se kjo akuzë është tejet skandaloze e përpunuar nga prokurorët serb, duke i dhënë material propagandues për ta pasuruar akuzën e tij Marty, e thonë edhe zyrtarët serb: "Sipas fakteve të publikuara tashmë wshtw e vërtetuar dhe pranuar publikisht se Serbia ka vite qe punon me Zotin Dik Marti për përpilimin e një raporti të tillë. Këtë e pohon Bruno Vekariq, zëvendës prokuror për krimet e luftës. Sipas tij përfaqësuesit e Prokurorisë serbe shumë herë janë takuar me Dik Martin, me të cilin kanë shkëmbyer informacione. *"Nëse shikoni raportin do të shihni se pjesa që ka lidhje me strukturën e organizimit të UÇK-së është pjesë e marrë nga raporti ynë, që kemi dërguar ne. Po ashtu në raport ndodhen edhe pjesët që i kemi dhënë ne për dëshmitë lidhur me trafikimin e organeve njerëzore si dhe lidhjen e krimit të organizuar me qarqet politike"*¹⁸

E tërë raporti dhe themelimi i Gjykatës Speciale u fillua me akuzën rreth "Shtëpisë së Verdhë", ndërsa tani të akuzuarit gjykohen për vrasjen e romëve, katolikëve dhe zyrtarëve të LDK-së.

"Ndër viktimat përfshihen persona që dyshoheshin si kundërshtarë të UÇK-së dhe më vonë të Qeverisë së Përkohshme të Kosovës, konkretisht: (i) serbë, romë dhe ashkalinj; (ii) katolikë; (iii) civilë për të cilët pretendohet se bashkëpunonin me autoritetet serbe ose që pretendohet se kontaktonin me serbë; (iv) shqiptarë që ishin anëtarë ose përkrahës të Lidhjes Demokratike të Kosovës ose të partive të tjera që konsideroheshin se ishin kundër UÇK-së; (v) shqiptarë që nuk iu bashkuan ose nuk përkrahnin UÇK-në; dhe (vi) individë të punësuar ose të punësuar të mëparshëm që konsideroheshin kundër UÇK-së"¹⁹

¹⁸ http://www.acnss.com/wp-content/uploads/2018/08/ARTIKULLI_libri_verdhe.pdf

¹⁹ <https://www.evropaelire.org/a/30932462.html>

Pra, duke i ikur kështu në mënyrë diplomatike akuzës kryesore për çka edhe është themeluar kjo gjykatë, si rezultat i mos gjetjes së dëshmive për të.

Referenca

- https://www.youtube.com/watch?v=4qa9oan_pWk (min. 32)
- <https://www.youtube.com/watch?v=QuLHBrTKhS0>
- <https://www.scp-ks.org/sq/dokumente/raport-i-asamblesyo-parlamentare-tyo-kyoshillit-tyo-evropyos-me-titull-trajtimi-snjeryozor>
- <https://www.scp-ks.org/sq/cases/hashim-thaci-dhe-te-tjeret>
- <https://www.scp-ks.org>
- http://www.acnss.com/wp-content/uploads/2018/08/ARTIKULLI_libri_verdhe.pdf
- <https://www.evropaelire.org/a/30932462.html>

RHETORIC IN THE MIDDLE AGES

PhD Cand. Anita DAUTI

(anitadauti7@gmail.com)

PhD Cand. Robert DAUTI

(robertdauti@outlook.com)

Abstract

Rhetoric has traditionally enjoyed a close connection with ideals of citizenship. Yet, the rhetorical traditions of the medieval period have generally been described as divorced from civic life, concerned instead with theories of composition in specific genres (such as letters and sermons), and with poetics. This view is the product of historiographical approaches that equate rhetoric either theories and practices of speech and writing intended for state-sponsored civic forums, or alternatively with rules governing future speech or literary production.

Certain topics are identified as particularly vulnerable to attack: Aristotle notes that definitions of things are the easiest to undermine, and Cicero, Quintilian, and the author of the “Ad Herennium” (drawing examples from Aristotle), all pay close attention to the kinds of argument that can be employed to manipulate definitions in one’s favor.

Keywords: *Rhetoric, historiographical, Aristotle, medieval.*

1. Introduction:

In his 'Art' of Rhetoric, Aristotle makes one of the outstanding systematic contributions to the rhetorical traditions of antiquity and the Renaissance,²⁰ offering the first coherent intellectual justification for the role of rhetoric in public life.²¹ Aristotle defines rhetoric as "the faculty of discovering the possible means of persuasion in reference to any subject whatever".²²

Rhetoric has traditionally enjoyed a close connection with ideals of citizenship. Yet, the rhetorical traditions of the medieval period have generally been described as divorced from civic life, concerned instead with theories of composition in specific genres (such as letters and sermons) and with poetics. This view is the product of historiographical approaches that equate rhetoric either theories and practices of speech and writing intended for state-sponsored civic forums, or alternatively with rules governing future speech or literary production. Consequently, the prevailing view of the medieval period in rhetorical studies is a simplified one that has not evolved with changing practices of analysis in the field of rhetorical studies. This dissertation contends that by employing alternative modes of historiography, historians of rhetoric gain a more accurate conception of medieval rhetoric's civic roles, revealing the discipline's role in shaping the individual and their relationship to civic and political institutions.

Aristotle's attitude toward clarity also assumed that rhetors can control the effects of language – that they can make language do what they want it to do, can make listeners or readers hear or read in the way they intended. Furthermore, Aristotle's attitude about clarity seriously underestimated the power of language. People who assume that it is "the thought that counts" must also assume that language is the servant of thought and, hence, that language is of secondary or even negligible importance in the composing process. This attitude sometimes causes teachers to blame unintelligible compositions on a

²⁰ Amélie Oksenberg Rorty (ed.), "Essays on Aristotle's 'Rhetoric'", (Berkeley, 1996).

²¹ William W. Fortenbaugh and David M. Mirhady (eds.), "Peripatetic Rhetoric after Aristotle", (New Brunswick and London, 1994).

²² Aristotle, The 'Art' of Rhetoric 1.2.1 (1355b), trans. J. H. Freese (London, 1926).

student's faulty thinking, when the difficulty might be that the student's language had more and different effects than she intended.

Rhetoric is concerned not with the substance of arguments, but rather with the principles of a practice geared towards the production of conviction (*pistis*) in an audience, achieved by the quality of persuasiveness in argument. The end product, then, is not persuasive speech, but a persuaded audience — it is a practice of transformation affecting the mind or the soul, what Plato calls in the *Phaedrus* 'psychagogy'.²³

This is the force behind Aristotle's classification of rhetoric as a *techne*, a term rendered in the Latin tradition of antiquity and the Renaissance, which designates an activity of 'making' or 'producing' as opposed to knowing or doing: 'art' or 'craft' rather than science, *techne* "deals with bringing something into existence".²⁴

Because it produces a persuaded audience, rhetoric is unmistakably pragmatic in its attention to the usefulness of different kinds of persuasive strategies. It provides a kind of mechanics of argument, seen most clearly in the elaborate system of rhetorical or dialectical topics. For Aristotle, the topics are a series of logically grounded points of view from which a question may be approached, with a view to the discovery of persuasive arguments; in Cicero's simplification, they are the *loci communes* or 'common places' where such arguments are found.

Challenging these assessments through a close reading of texts of rhetorical theory, political philosophy, and technical treatises, it contends that medieval rhetoric influenced activities such as grammatical education, didactic art, and political theory to inform practices of citizenship. Focusing specifically on representations of labor, this dissertation shows that these venues idealized the political participation of manual laborers within an otherwise discursive theory of civic life that drew from both Aristotelian and Ciceronian sources.

²³ "Phaedrus", pg. 261; see also *ibid.*, 271.

²⁴ Aristotle, "The Nicomachean Ethics", 6.4 (1140a), trans. H. Rackham (London, 1934).

For example, one way to produce a good argument about a subject, according to the system of topics, is linguistic – to investigate its etymology, conjugations (words etymologically related), and equivocations (improper usages or ambiguities). It seems likely that Koselleckian on masiology and semasiology may be traced back to this ancient rhetorical-dialectical heritage.

2. Discussions

The pragmatic character of rhetoric, its instrumentalist ideology, is not of course Aristotle's invention. Indeed, in his well-known attack on the rhetoric of the sophists in the *Gorgias*, Plato takes exception to the fact that it "cares nothing for what is best", i.e. the truth, but rather concerns itself with the manipulation of the audience by dangling "what is most pleasant for the moment" before them.²⁵ Part of Aristotle's response is to say that to condemn rhetoric outright is at best naive and at worst deceptive. As he says, everyone uses rhetoric, for "all, up to a certain point, endeavour to criticise or uphold an argument, to defend themselves or accuse."²⁶

More specifically, Aristotle retorts that although rhetoric is designed to be dogmatically neutral, technically indifferent to the truthfulness or otherwise of the content of the argument to which it is attached, this does not imply that the orator is absolved of moral or philosophical responsibility for the content or effect of his argument.²⁷

Rather, if someone succeeds in persuading the audience by means of an immoral or untrue proposition, it makes more sense to blame the person than the persuasiveness of the argument. In other words, one of the attitudes built in to the theory of rhetoric is an emphasis and concentration on the instrumentality of discourse or language, which carries an implicit distinction between rhetoric considered as a system and the rhetor as

²⁵ Aristotle, "The Nicomachean Ethics", 6.4 (1140a), trans. H. Rackham (London, 1934).

²⁶ *Gorgias*, 463a-465c, trans. W. F. M. Lamb (London, 1925).

²⁷ "Rhetoric", 1.1.1 (1354a).

a morally accountable user of that system. In cases of dangerous driving, we blame the driver, not the car.²⁸

A second characteristic of rhetorical ideology is closely related to its instrumentality, but immediately stems from the nature of the subject matter on which rhetoric is properly brought to bear. Working within an Aristotelian epistemological framework, classical and Renaissance writers are generally in agreement that there is little to be gained from applying rhetorical argumentative methods to the domain of scientific investigation, since the ends of science and rhetoric are different (science instructs, whereas rhetoric persuades)²⁹, and the nature of the knowledge to which they relate is distinct. As Aristotle says, “no one teaches geometry” with rhetoric. In contrast to the objects of scientific investigation, the problems for which rhetoric is appropriate or useful are those “about which we deliberate”, which admit of solutions that are not certain, but only probable, or which may command assent through plausibility.³⁰

These views are the product of the diverse historical applications of medieval rhetorical theory, particularly as they intersect with Aristotle's theories of knowledge, which became increasingly important to medieval thought in the 13th century. The concepts and vocabulary of rhetoric seeped into otherwise foreign realms due to rhetoric's wide applicability as a system of structuring thought. While previous chapters of this study have considered the relationship between civic identity and pedagogy, in this chapter, I would like to propose an additional realm which was influenced by rhetoric and served a role in constituting vernacular civic identity: Middle English vernacular treatises focusing on technical subject matter.

²⁸ Ian Maclean, “The Renaissance Notion of Woman: A study in the fortunes of scholasticism and medical science in European intellectual life”, (Cambridge, 1980), 49-55.

²⁹ Thomas Sloane, “Rhetorical Education and the Two-Sided Argument”, in H. Plett (ed.), *Renaissance-Rhetorik* (Berlin, 1993).

³⁰ Aphthonius, “*Progymnasmata*”, trans. Rudolph Agricola and Johannes Catanaeus, with a commentary by Reinhard Lorich, (London, 1575), pg. 64-80.

According to disciplinary categories commonly elaborated in the early modern period, such are the questions arising in the domain of “*philosophia practica*”, which includes moral philosophy and politics. Since these are practical, particularistic and by nature imprecise, rather than speculative, scientific, or universalist categories of inquiry, reasoning must be supplemented by rhetoric in order to make one’s argument truly effective. However, as a consequence of the inherent un-certainty of the matter under discussion, rhetoric must theoretically enable one to prove opposites or argue both sides of a case.³¹

For, as the Stoic Zeno suggests, if there are not two sides to the question then there can be no need to deliberate on it, and it would be possible simply to demonstrate conclusively that one side is right or true. It is impossible, therefore, to have two valid arguments from true premises to opposite conclusions.³²

This important postulate, originating in the “*dissoi logoi*” (two-fold arguments) of the sophists, gives rise in the Roman rhetorical tradition to the argument in “*utramque partem*”, a technique which becomes one of the standard procedures in an early modern rhetorical education.³³

The important point is that because they deal with uncertain problems, rhetoricians are technically committed to the potential reversibility of any proposition and therefore, implicitly, to the idea that no rhetorical argument is “*ex hypothesi*” uncontestable. This commitment is accentuated by two institutional factors. The first is the agonistic format in which rhetoric originates. In the deliberative and forensic genera, rhetorical argument is designed to win the case by persuading the audience of the merits of one’s own standpoint, but also by undermining an opponent’s case. Destroying the

³¹ Ad C. “*Herennium de ratione dicendi* 1.8.12, ed”. and trans. Harry Caplan, (London, 1954); cf. Quintilian, “*Institutio oratoria*”.

³² Lawrence D. Green, “Aristotle’s Rhetoric and Renaissance Views of the Emotions”, in P. Mack (ed.), “*Renaissance Rhetoric*”, (London, 1994).

³³ Richard Lockwood, “The Reader’s Figure: Epideictic rhetoric in Plato, Aristotle, Bossuet, Racine and Pascal”, (Geneva, 1996), pg. 84-99.

opposition, seen in arguments of “destructio, orrestructio sive subversion”, forms an integral part of the rhetorical enterprise.³⁴

The narration, the section of speech where the orator ostensibly states the facts of the case, is actually the place where, as the “Ad Herennium” puts it, he can “turn every detail” to his advantage “so as to win the victory.”³⁵

Certain topics are identified as particularly vulnerable to attack: Aristotle notes that definitions of things are the easiest to undermine, and Cicero, Quintilian, and the author of the “Ad Herennium” (drawing examples from Aristotle) all pay close attention to the kinds of argument that can be employed to manipulate definitions in one’s favor.³⁶

In other words, definition is treated by rhetoric as a ‘move’ in a persuasive ‘game’ rather than a logical procedure — something made plain in the “Ad Herennium” by the placement of its discussion of definition in between the manifestly stylistic figures of gradation and transitio.³⁷

But that isn’t the way rhetoricians defined their art in ancient Athens and Rome. In ancient times, people used rhetoric to make decisions, resolve disputes, and to mediate public discussion of important issues. An ancient teacher of rhetoric named Aristotle defined rhetoric as the power of finding the available arguments suited to a given situation. For teachers like Aristotle or practitioners like the Roman orator Cicero, rhetoric helped people to choose the best course of action when they disagreed about important political, religious, or social issues. In fact, the study of rhetoric was equivalent to the study of citizenship. Under the best ancient teachers, Greek and Roman students

³⁴ Aphthonius, “Progymnasmata”, trans. Rudolph Agricola and Johannes Catanaeus, with a commentary by Reinhard Lorch, (London, 1575), pg. 64-80.

³⁵ Ad C. “Herennium de ratione dicendi”, ed. and trans. Harry Caplan, (London, 1954); cf. Quintilian, *Institutio oratoria*.

³⁶ Quentin Skinner, “Reason and Rhetoric in the Philosophy of Hobbes”, (Cambridge, 1996), pg. 317-18.

³⁷ Quentin Skinner, “Moral Ambiguity and the Renaissance Art of Eloquence”, *Essays in Criticism*, (1994), pg 267-92.

composed discourse about moral and political questions that daily confronted their communities.

There is surely an echo of the rhetorical emphasis on the localised heuristic function of definition and the perception of its fragility in Nietzsche's famous dictum "only something which has no history can be de-fined". More generally, it is an intuition inherent in rhetorical agonism that "If a shrine is to be set up, a shrine has to be destroyed: that is the law — show me an example where this does not apply!"³⁸

The second institutional factor sharpening the classical and Renaissance rhetorician's commitment to the contestability of argument concerns the audience. As opposed to the probability or certainty achieved through dialectical or demonstrative-scientific techniques, insofar as rhetoric is distinctive it is concerned with plausibility: the qualities which will command the assent of the audience. Aristotle states in the "Rhetoric", that whilst ideally the listener should be convinced by arguments that are purely logical demonstrations, an eloquent style which stirs (and therefore manipulates) the emotions "is of great importance owing to the corruption of the hearer".³⁹ This teaching provides a distinctive emphasis on emotional affectivity in both Roman and Renaissance rhetoric.⁴⁰

It is not just because of the insufficiency of unaided human reason in the uncertain territories of morality and politics that rhetorical persuasion is necessary. Because audiences often consist of people who are bored, too busy or distracted to concentrate properly, or simply stupid, the rhetorician must capture their attention with an attractive style and give them the pleasure that they seek. In other words, in a somewhat circular fashion, rhetoric incorporates a conception of its audience that assumes its susceptibility

³⁸ Friedrich Nietzsche, "On the Genealogy of Morality", trans. Carol Diethe, (Cambridge, 1994).

³⁹ Peter Duignan and Lewis H. Gann, "Political Correctness: A critique", (Stanford, 1995).

⁴⁰ Reinhart Koselleck, "Futures Past: On the semantics of historical time", trans. Keith Tribe, (Cambridge, Mass. 1985), pg. 78

to the surface pleasures of linguistic ornament, and its ignorance of subterranean trickery, in order to justify its recourse to these very techniques.⁴¹

It seems to be neither a distortion nor an exaggeration to describe this nexus of rhetorical doctrines, methods, and characteristics as entailing (in modern terminology) an implicit commitment on the part of the rhetor in his or her use of language to contingency the perception that things may always be said to be otherwise, or else described in ways that are incommensurable but also to contest-ability the admission that disagreements will necessarily be endemic to the subject matter under discussion.

Furthermore, these commitments are themselves the legitimate source of the most effective weapons in the rhetorician's arsenal. Is it not possible, then, to speak of the weapon of desubstantialised language in rhetoric? Turning to the contemporary practice of the history of ideas or concepts, it is quite apparent that this rhetorical emphasis on the instrumentality, contingency, and contestability of discourse correlates closely with two guiding principles of Professor Skinner's enterprise. The first is the Nietzschean perspectivist principle, that just as ideas or concepts change over time, so they will never provide any Archimedean point from which to grasp the world as it is in itself. The second is the Wittgensteinian principle which states that a concept's use in a specific historical and linguistic context forms an indispensable part of its meaning. In this second respect I can see no significant rupture between Skinner's earlier method, formulated in the terms of Austinian speech-acts and linguistic contextualism, and his more recent focus on the rhetorical dimension of intellectual history. According to both approaches, concepts or ideas are historically determined, are subject to continual revision and transformation, and can have no autonomous history – their history must be in an important sense a rhetorical history of things done with them. There is, therefore, a broad

⁴¹ Melvin Richter, "The History of Social and Political Concepts", (New York and Oxford, 1995), pg. 89-90.

translatability between Austinian illocutionary acts and rhetorical uses of a concept in argument.⁴²

3. Conclusion

Ancient teachers of rhetoric thought that disagreement among human beings was inevitable, since individuals perceive the world differently from one another. They also assumed that since people communicate their perceptions through language which is an entirely different medium than thoughts or perceptions there was no guarantee that any person's perceptions would be accurately conveyed to others. Even more important, the ancient teachers knew that people differ in their opinions about how the world works, so that it was often hard to tell whose opinion was the best. They invented rhetoric so that they would have means of judging whose opinion was most accurate, useful, or valuable.

Rhetoric's rigorous dogmatic neutrality, its dis-regard of the truthfulness of the matter of argument, here becomes a positive quality for the historian. Rather than offering a wholesale explanatory theory of intellectual history, it provides instead a variety of means of conceptualising the strategies employed by historical agents to make their concepts perform their designated tasks within language. Moreover, rhetorical analysis has one distinct advantage over modern theories of linguistic action in that it can provide not only explanations of uses to which concepts have been put, but also more importantly for someone seeking to explain the intentions of historical agents a more fully history basis for the comprehension of these uses in terms which would have been understood by these agents.

⁴² Hans Robert Jauss, "Toward an Aesthetic of Reception", trans. Timothy Bahti (Minneapolis, 1982).

Literature

- Amélie Oksenberg Rorty (ed.), "Essays on Aristotle's Rhetoric", (Berkeley, 1996).
- William W. Fortenbaugh and David M. Mirhady (eds.), "Peripatetic Rhetoric after Aristotle", (New Brunswick and London, 1994).
- Aristotle, "The Art of Rhetoric", trans. J. H. Freese (London, 1926).
- Allen, James. 2017. "Aristotle on the Disciplines of Argument: Rhetoric, Dialectic, Analytic" In *Rhetorica* 25: 87-108.
- "Phaedrus", 261a; see also *ibid.*, pg. 271.
- Aristotle, "The Nicomachean Ethics", 6.4 (1140a), trans. H. Rackham, (London, 1934).
- Gorgias, 463a-465c, trans. W. F. M. Lamb (London, 1925).
- "Rhetoric", 1.1.1 (1354a).
- Ian Maclean, "The Renaissance Notion of Woman: A study in the fortunes of scholasticism and medical science in European intellectual life", (Cambridge, 1980), 49-55.
- Thomas Sloane, "Rhetorical Education and the Two-Sided Argument", in H. Plett (ed.), *Renaissance-Rhetorik* (Berlin, 1993).
- Aphthonius, "Progymnasmata", trans. Rudolph Agricola and Johannes Catanaeus, with a commentary by Reinhard Lorch, (London, 1575), pg. 64-80.
- Ad C. "Herennium de ratione dicendi 1.8.12, ed". and trans. Harry Caplan, (London, 1954); cf. Quintilian, "Institutio oratoria".
- Dontcheva-Navratilova, O. (2016) 'Cross-cultural variation in the use of hedges and boosters in academic discourse.' *Prague Journal of English Studies* 5 (1), 163-184.
- Quentin Skinner, "Reason and Rhetoric in the Philosophy of Hobbes", (Cambridge, 1996), pg. 317-18.
- Aristotle, "The Nicomachean Ethics", 6.4 (1140a), trans. H. Rackham (London, 1934).

- Quentin Skinner, "Moral Ambiguity and the Renaissance Art of Eloquence", *Essays in Criticism*, (1994),pg 267-92.
- Friedrich Nietzsche," On the Genealogy of Morality" , trans. Carol Diethe, (Cambridge, 1994).
- Second Language: Essays on Research and Pedagogy. Norwood, NJ: Ablex. 231-274. Breeze, R. (2015) 'Citing outside the community? An investigation of the language of biography in top journals.' In: Plo Alastrué, R. and Pérez-Llantada, C. (eds) *English as a Scientific and Research Language: Debates and Discourses. English in Europe*, Vol. 2. Berlin and Boston: Mouton de Gruyter. 37-57.
- Peter Duignan and Lewis H. Gann, "Political Correctness: A critique", (Stanford, 1995).
- "Passions and Persuasion", 2015, In G. Anagnostopoulos (ed.), *A Companion to Aristotle*. Oxford: Blackwell. 597-611.
- Reinhart Koselleck, "Futures Past: On the semantics of historical time", trans. Keith Tribe, (Cambridge, Mass. 1985), pg. 78.
- Melvin Richter, "The History of Social and Political Concepts", (New York and Oxford, 1995), pg. 89-90.
- Mirhady, David C. (ed.). 2017. *Influences on Peripatetic Rhetoric*. Leiden/Boston: Brill.
- Hans Robert Jauss, "Toward an Aesthetic of Reception", trans. Timothy Bahti (Minneapolis, 1982).

SOCIAL NETWORKING SITES IMPACT NATIVE LANGUAGE STANDARDS

Lect. Rezarta MERKO

(rezarta.merko@eust.edu.mk)

Lect. Reis KERIM

(r.kerim@eust.edu.mk)

Abstract

Judging by the topic of this paper work, it is seen how necessary and urgent it is to deal with one of the most frequented areas by the youth, namely social networks and with the way of expression and use of language. We critically review the evidence for linguistic disadvantage, noting some of its limitations, and critique the native/non-native distinction as a coarse and somewhat unsatisfactory criterion for distinguishing between the advantaged and disadvantaged.

This topic aims to address the way not native speakers express themselves through social networks, like: Facebook, twitter, Instagram, WhatsApp etc. During this research, it will be seen that young people use social networks during chat, and messenger to communicate with each other. Then the ways in which they use foreign words, abbreviations for Albanian words that are longer than six syllables, the reason why they use those abbreviations and much more. There will also be also disused about the difference between the ages, the young, the middle-aged and the older ages.

I have noticed that another influence on the use of these varieties, is the psychological-sociological and psycholinguistic factor, which, in a way, capture the network of communication between them, making quite clear the difference between different groups in age, in profession, in relation to interests and in any kind of field of interaction.

Keywords: *social networks, standard language, varieties, Facebook, twitter, Instagram, WhatsApp.*

1. Introduction

In my country, there is a diversity of population; and the language spoken, unfortunately, is far from standard. There are also foreign terms who bastardize the native language whether it is Macedonian, Albanian or Turkish. That's because talking on the Internet can be very different from talking in person or even in emails. Online English is casual and personal, and uses a lot of slang.

Since so much of our communication today happens online, the Internet has developed almost its own language. This language is even more casual and has many abbreviations (shortenings of words and phrases).

Before you dive into the world of Internet English, remember that there are many profanities and curses in Internet slang, and sometimes words are misspelled or used incorrectly. Many of the words people use online all the time would not be used in face-to-face communication. So learn this side of English only for online use!

The English language is always changing, though at a slow pace. Online, everything happens much faster. The language changes almost every day, as sayings, images and videos "go viral" (spread from person to person very quickly). You might come online one day to see everyone sharing a new picture, or see a new saying that you've never seen before

If you can't figure out what a certain abbreviation stands for, try checking Google. Just search for "what does [abbreviation] stand for?" and replace the [abbreviation] with the term you're confused about. Our study aims to show the abbreviations, misuses of words, excessive use of words, and cases of inappropriate use of some words.

The tendency to try to teach someone the standard language has turned out to be unprofitable, for the very fact that the mentioned categories of people feel humiliated if you try to teach them the standard language. Personally it had happened to me that I

planned to teach some people some words that are first and foremost much nicer for vocabulary and fluency, but the interest was far from what it should be.

2. Control variables and social networks

The way people use the Internet, and in particular the social networks, in recent years has increased significantly, especially by young people not excluding even the second age, why not and the older one. Such a thing is observed in our territories as well the excessive use of the Internet and social networks.

Given that the internet is the most sophisticated tool in transporting our messages, ideas, views and feelings, as fast as possible has influenced, among others in the usage of the written language as well and this phenomenon has also affected the Albanian language. From this point of view the social network language is being distorted, it is not being cultivated, but on the contrary foreign words, abbreviations are introduced and dialectal words and not seen as standard ones. The main reasoning of those who always use it is the time element. That information is transmitted as much as possible and as soon as possible to use abbreviations, while the words of foreigners are used more frequently to be cool. Language and forms of speaking by Albanian-speaking users are mainly outside of speaking or writing of the Standard Albanian, using mainly slang, as well as words and expressions from foreign languages. Recent years we have seen a growing output of publications expressing concern over the dominance of English in scientific publication and academic exchange, a dominance strengthened paradoxically by the EU's efforts to enhance student/staff mobility and academic internationalisation through the Bologna process.⁴³ Attention has focused on two main sets of issues. First, fears over the potential loss of academic, scientific, and cultural domains to English leading to the erosion of national languages. Initially, a predominantly Scandinavian concern, this has now extended to such 'large' languages as Portuguese), and Italian. Second, there are strongly voiced anxieties that the dominance of English unfairly

⁴³ School of English, University of Sheffield, Jessop West, 1 Upper Hanover Street, Sheffield S3 7RA, UK.

advantages native speakers of English while hampering non-native academic efforts to secure publication in high impact, international journals, almost all of which publish in English, most notably in the natural sciences. It is this second set of concerns that is the main focus of this paper. We are not so much interested in the causes of the current dominance of English as in its effects on equity and access in scientific publication – suffice to say that for a range of reasons, including the tendency of many national academic systems to reward English over national language publication, we do not find linguistic imperialism a convincing explanatory framework for the current situation. Our paper is thus structured as follows: in the first part we discuss the evidence for possible linguistic inequality before moving on to a discussion of our empirical study of attitudes to possible linguistic disadvantage in scientific communication. The word “bro” comes out as a word with figurative meaning, as a loving, close man, whether as said between friends or even said between parents.

A very present phenomenon in various conversations and posts on social networks is also the replacement of the code of speaking, which is the inevitable consequence of bilingualism. This Phenomenon occurs when a speaker speaks more than one language and during the lecture, being adapted to the circumstances, chooses a language that the other person can understand.

The influence of acronyms or abbreviations of words is also noticeable, e.g. “thanks” instead of “благодарам, falemnderit or tesekur” since people are often times under the influence of time and they seek for a short form to address to somebody so they use these forms and the use of abbreviations saves him time.⁴⁴ Albanian as a standard language is the least used variety on social networks.

This happens as a result of various factors such as age, educational level, profession, etc., But also other psychological factors such as the opinion that the use of the standard language is not “trendy”, or rather is not “fashionable”. Thus Howard Giles and Peter Powesland have concluded that the participants involved in the act of

⁴⁴ https://www.instagram.com/p/BE1XR2xkDRF/?taken-by=:sarcasm_al:

communication tend to adapt their speech to the speech of the converser with the conviction that thus they will be accepted, understood and liked more by conversers, who have summarized these views which in sociolinguistics is known as speech adaptation theory.⁴⁵

Some words and phrases have been around for a long time, and are used often. These are the terms you should try to learn if you want to communicate better online. When you tell someone goodbye, you usually just say “bye.” This is a shortening that was created to save time since the word “goodbye” is so common. The same is true for the Internet! Much of Internet slang is made up of abbreviations and shortenings. Here some of the most commonly used Internet abbreviations:

- lol – laughing out loud
- brb – be right back
- btw – by the way
- lmk – let me know
- g2g – got to go

Even the geographical spread is an important factor that changes the language or the form of speech.

The most frequented social networks are Facebook and Instagram. In these networks every day, thousands of users communicate with each other, expressing opinions, ideas and feelings, and obviously this communication is enabled by language as a means of communication. Facebook is a social network launched in February 2004, owned and run by permanent supervisory members.⁴⁶ It is also considered a social network with the most active users. It offers many services to its users ranging from opening a personal profile, adding friends, requests or posts as well as photos and posts that users want to publish. It also does the exchange of messages, grouping individuals with common interests, etc.

⁴⁵ (Media, revistë kërkimore: 94).

⁴⁶ 1 Facebook, Inc. (<https://sq.wikipedia.org/wiki/Facebook>)

Except Facebook, the use of Instagram, is also used as one of the easiest and fastest social networks for communication. Instagram was created by Kevin Systrom and Mike Krieger and launched on the market in October 2010. Unlike Facebook, Instagram has the main purpose of sharing photos, videos, but it also used to communicate with each other. The innovation that Instagram has brought is the introduction of knitting (#), as an opportunity that helps users find other users or other things that interest you like photos, videos, events, places etc. For example, if we use #tutorial, and click on it, related posts or other users who have used the same word will appear.

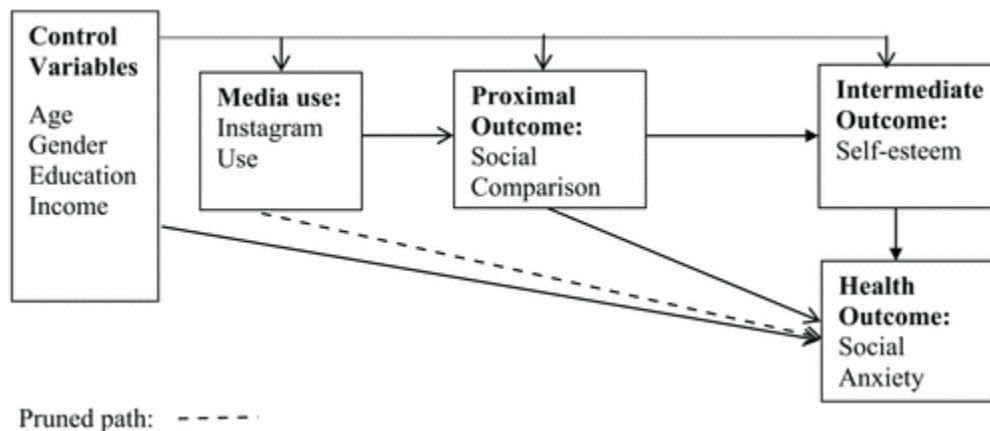

Fig. 1 Conceptual framework.

3. Statistics on Instagram

- Instagram has about 100 million active users per month.
- About 40 million photos are posted every day.
- About 8500 likes occur every second.
- 26 out of 100 top brands have more than 10 thousand followers on Instagram.
- 10 out of 100 top brands have more than 100 thousand followers on Instagram.
- 40% of Instagram photos are filtered.

- Lo-Fi is the most widely used filter.
- 98% of photos posted on Instagram are also shared on Facebook.
- 28% of Internet users in the US between the ages of 18 and 29 use Instagram.
- 14% of Internet users between the ages of 30 and 49 use Instagram.
- Only 3% of Internet users between the ages of 50 and 65 use Instagram.
- Social media users, especially young people, use different varieties of language, where the standard one is the least used language.

4. Material analysis on how Internet English is Different from Casual English

Since so much of our communication today happens online, the Internet has developed almost its own language. This language is even more casual and has many abbreviations (shortenings of words and phrases). Before you dive into the world of Internet English, remember that there are many profanities and curses in Internet slang, and sometimes words are misspelled or used incorrectly. Many of the words people use online all the time would not be used in face-to-face communication. So learn this side of English only for online use! The English language is always changing, though at a slow pace. Online, everything happens much faster. The language changes almost every day, as sayings, images and videos “go viral” (spread from person to person very quickly). You might come online one day to see everyone sharing a new picture, or see a new saying that you’ve never seen before.

By researching on these social networks as a necessary phenomenon of dynamic life all over the globe, even here, we notice that the use of standard language is far from its proper use. As it seems today's users or we better say more of them prefer the dialect of the area where they live.

These major linguistic violations affect almost every branch of linguistics, hence we will present the biggest problems most often encountered on social networks, ranging from phonetic problems in writing, morphological problems in writing, dialects, borrowed words, slangs, abbreviations, etc. Understanding language in society means that one also has to understand the social networks in which language is embedded. A

social network is another way of describing a particular speech community in terms of relations between individual members in a community. A network could be loose or tight depending on how members interact with each other. For instance, an office or factory may be considered a tight community because all members interact with each other. A large course with 100+ students would be a looser community because students may only interact with the instructor and maybe 1-2 other students. A multiplex community is one in which members have multiple relationships with each other. For instance, in some neighbourhoods, members may live on the same street, work for the same employer and even intermarry.

5 Social media directly influences social anxiety

Specifically, when users see other people's beautified photos and videos (media feature), they would mentally compare themselves with what is shown in the photos and videos (message processing), and due to this process, social media can exert effects on users' emotional states. Our study also found that lower self-esteem was associated with greater social anxiety, a finding that echoes with prior research. As one's self-esteem falls, the person's perceived inferiority may prompt negative navigation and interpretation of reactions from social networks, and such perceived disapproving responses would increase social anxiety. It is concluded that self-esteem is one factor that accounts for individual differences in emotional states when interacting with others, with high self-esteem helping to overcome negative feelings about reactions of others and reducing the likelihood of negative social interactions. According to some facts, the very first entry of the computers into the educational process especially language teaching process was in 1980's when the first software for second language teaching were approached and explained to the teachers in the workshops that they were attending at that time. Step by step and very unconsciously as we enter the 21st century everyday language use is so tied to technology that learning language through technology has become a fact of life with important implications for all applied linguists. Thanks to the internet and thanks to the global economy the world is becoming smaller. People more and more are using

English language to communicate between each other, of course nowadays the approach of the internet is better than before so it helps a lot in experiencing and learning new things. It couldn't be easier to get video into the classroom these days, so why not take advantage of the wide variety of interesting contexts and easily-available authentic language?

In our opinion and based on our work with our groups we have thought of bringing some new methods in using videos in classroom, starting from watching trailers, combining sound with the image and just by listening the sound of a video describing a situation. Trailers are perfect for short focused activities. They can be used as a source for a wide range of fluency tasks. Get your students to watch and then say whether or not they'd like to see the movie, talk about the relationships between the characters, try to predict the ending and order the scenes. In addition, trailers are great for teaching and reviewing narrative tenses (The main character was walking through the park when...) and relative clauses (I saw a woman who cried after...).

6. Conclusion

Instagram has become one of the fastest-growing social media platforms, particularly among younger populations. With its increasing popularity, many people are concerned about whether Instagram might lead to greater emotional burdens, such as stress and anxiety, or to better emotional well-being. This study examined how Instagram use could influence one's social anxiety. Our findings showed that Instagram use alone would not directly increase social anxiety. Instead, its effect was completely mediated by social comparison and self-esteem. Future research should continue the investigation of mechanisms underlying the impacts of social media on emotional well-being, and help health educators and campaigners design better programs to support the public's positive development of wellness in this digital era. As a conclusion of the topic we notice and understand that the will of the majority and the way of their approach on social networks already everyday of with everyone, not only has not stopped but also in some way has completely distorted the code of conduct of humanity. Now if a friend

does not tag or like your post page, he automatically no longer counts as a friend and there are times when for such a thing somebody can be removed from the friends list. Then the next phenomenon while researching this topic highlights that the more we use social networks the less we communicate with our social circle, family and in general. It is worth noting that there are many cases when through the network we call friends to go out for a coffee and again when we go out we speak about social networks and about the news that are posted, so to sum up there are times when we drink coffee together with a friend and we talk very little to each other or we text while seating in the same table.

Literature

- American Psychiatric Association . (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5®). American Psychiatric Publishing.
- Ang, I., Stratton, J. (1995). The Singapore way of multiculturalism: Western concepts/Asian cultures. *Journal of Social Issues in Southeast Asia*, 10(1), 65-89.
- Antony, M. M., Rowa, K., Liss, A., Swallow, S. R., Swinson, R. P. (2005). Social comparison processes in social phobia. *Behavior Therapy*, 36, 65-75.
- Appel, H., Gerlach, A. L., Crusius, J. (2016). The interplay between Facebook use, social comparison, envy, and depression. *Current Opinion in Psychology*, 9, 44-49.
- Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Fjalor i shqipës së sotme, Tiranë, 1984
- Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe Letërsisë,
- <https://www.facebook.com/>
- <http://www.fjalori.shkenca.org/>
- <https://www.instagram.com/>
- <https://sq.wikipedia.org/wiki/>

KUPTIMI, RËNDËSIA DHE PËRKUFIZIMI I TATIMIT MBI VLERËN E SHTUAR, APLIKIMI I TIJ NË KOSOVË

Dr. Sc. Basri SADRIU

(b_sadriu@hotmail.com)

MSc. Mirsad SADRIU

Abstrakt

In this paper we have presented the Value Added Tax (VAT) with a combination of its historical aspect, where in Kosovo VAT has been applied since 2001, and the practical aspect, where are presented the revenues from VAT in the period 2001-2018, as well as the change in percentage from year to year. Due to the weight that VAT revenues have in the structure of budget revenues, the level of VAT is also an evaluative parameter of the economy as a whole. In this paper we will present this, by testing the hypothesis raised regarding the relation between VAT revenues and GDP level.

Keywords: *Value Added Tax (VAT), taxes, revenues, tax rates.*

1. Hyrje

Tatimi mbi Vlerën e Shtuar (TVSH) teorikisht ka filluar të aplikohet në vitet 1910-1920 dhe origjina e tij teorike gjendet në SHBA. Gjithsesi për shumë vjet TVSH ngeli vetëm një konsideratë teorike, derisa në vitin 1954 ishte Franca shteti i parë që e futi TVSH në sistemin e vet tatimor. Që nga ai vitë TVSH-ja ka hyrë pothuajse në të gjitha vendet e Evropës dhe është një kusht i domosdoshëm aplikimi i TVSH-së për vendet që duan të anëtarësohen në BE. Nga vendet e industrializuara përjashtim bëjnë SHBA që nuk e aplikojnë TVSH, por aplikojnë taksën mbi shitjet, që është një tatim mbi qarkullimin.

Megjithëse propozimet për futjen e TVSH-së kanë qënë të shumta, sistemi tatimor Amerikan vazhdon të bazohet kryesisht në tatimet direkte.

Në Australi dhe Zelandë të Re, poashtu përdoret një formë e veçantë e TVSH-së e quajtur si “tatim mbi mallrat dhe shërbimet” (goods and services tax – GST), kurse në Japoni është e quajtur si “tatim mbi konsumin”. Edhe në vendet tjera të botës (Amerikë Latine, Kanada, Azi etj.), përdoren forma të ndryshme të TVSH-së dhe quhen me emëra të ndryshëm dhe me specifika të veçanta, mirëpo esenca në përgjithësi është se “tatohet konsumi final”.

Aktualisht, edhe pse me ndryshime të vogla apo të theksueshme nga sistemi ligjor i BE-së që ka të bëjë me TVSH-në, konsiderohet se janë mbi 160 shtete të botës që e kanë në fuqi TVSH-në në kuadrin e sistemit tatimor të vendeve të tyre.

2. Kuptimi, rëndësia dhe përkufizimi i TVSH-së.

Tatimin mbi Vlerën e Shtuar teoricieniti i njohur financiar Laufenburger e ka vlerësuar si formë e tatimit mbi qarkullimin i cili është inspiruar teorikisht dhe i përgjigjet mendjes se shëndoshë.

Kurse profesor Schmolders ka theksuar se Franca me kalimin e të tatuarit të qarkullimit në aplikimin e tatimit neto mbi qarkullimin ka fituar nga aspekti financiar efikasitet, kurse nga aspekti i ekonomisë kombëtare tatim të dobishëm⁴⁷.

Tatimi mbi Vlerën e Shtuar (TVSH) akoma është tatim relativisht i ri. Ka filluar të aplikohet në sistemin tatimor të disa shteteve pas vitit 1954, si një tatim gjithë përfshirës. Që nga atëherë ai është përshtatur si forma kryesore e tatimit indirekt nga shumë vende në pjesë të ndryshme të botës si dhe shkallë të ndryshme të zhvillimit ekonomik. Në veçanti TVSH është forma më unike e tatimit për shumë shtete të Unionit Evropian⁴⁸

⁴⁷ Bozidar Jelciq, *Finansijsko pravo i finansijska znanost – Informator*, Zagreb 1998, fq. 283

⁴⁸ David Williams, *Value-Added Tax*, International Monetary Fund, 1996, fq. 164-165

Fillimisht TVSH është dizajnuar që ti plotësoj nevojat për rritjen e të hyrave në ato vende ku nuk kanë mundur t'i plotësojnë nevojat me tatimet ekzistuese, më vonë gradualisht është adaptuar nga të gjitha shtetet tjera të Evropës.

TVSH-ja si tatim mbi konsumin aplikohet mbi shitjet e tatueshme të subjektit tatimor por, ai mund ti konsideroj tatimet e paguara nga furnitori i tij si kreditim të detyrimit tatimor, fakti është se kreditimi lejohet vetëm nëse është i mbështetur në fatura. Ky sistem përveç tjerash i nxitë prodhuesit të mbrojnë vetën e tyre nga evazoni fiskal sepse është në interes të prodhuesit që të zhvillon biznes vetëm me subjektet që ofrojnë fatura.

Veçoritë kryesore të TVSH-së në krahasim me çdo lloj të tatimit mund të përmbliken në këtë mënyrë:

- TVSH gjeneron të hyra me të mëdha tatimore, të cilat i arkëton pothuajse çdo shtet,
- TVSH ka bazë të gjerë tatimore dhe përcillet në të gjitha fazat e ciklit të prodhimit, shpërndarjes dhe tregtisë së mallrave dhe shërbimeve,
- Ngarkohet konsumatori i fundit,
- Favorizon prodhuesit dhe investitorët,
- TVSH përfshin një numër më të madhë të tatimpaguesve,
- TVSH ka mbrojtje më të mirë nga evazoni fiskal i mundshëm,
- TVSH funksionon me metodën e zbritjes dhe teknika e llogaritjes dhe arkëtimit ndikojnë në evitimin e të tatuarit të dyfishtë të qarkullimit mallrave dhe shërbimeve në të gjitha fazat e prodhimit, shpërndarjes dhe të tregtisë,
- TVSH stimulon eksportin,
- TVSH lehtëson funksionimin e suksesshëm të sistemit tatimor,

Nga arsyet e mësipërme rezulton se, TVSH në raport me të gjitha tatimet e tjera është tatimi me i rëndësishëm dhe mekanizmi më me ndikim në teorinë dhe praktikën

tatimore me të cilën realizohet funksionimi i suksesshëm dhe i qëndrueshëm i sistemit tatimor në ekonominë e çdo vendi.

TVSH në praktikë paraqet një laramani të madhe në lidhje me bazën e tatimit dhe rangut të aktiviteteve ekonomike mbi të cilat aplikohet tatimi. Edhe pse është kjo shumëllojshmëri në strukturën e TVSH-së dhe mënyrën e implementimit të saj ekziston një pajtim mbi disa çështje thelbësore.

E para është se përfundimi e jep sigurinë se baza finale e tatimit është konsumi, TVSH-ja e tillë kërkon që tatimi mbi mallrat kapitale të kreditohet, nuk ndryshon çmimet që prodhuesi i hasë në blerjen dhe shitjen nga njëri tjetri dhe në përputhje me këtë ka veçori të dëshirueshme të mbrojnë prodhimin (kështu që tatimi nuk e qon ekonominë drejt kufizimit të prodhimit), duke pasur parasysh se vihet mbi secilën fazë të prodhimit duke siguruar që TVSH të mbartet vetëm mbi konsumin.⁴⁹

TVSh-ja është tatim mbi konsumin (qarkullimin e mallrave dhe shërbimeve). Ai mbliidhet nga personat që janë të regjistruar për këtë lloj tatimi nëpërmjet kryerjes së furnizimeve të ndryshme që i bëjnë konsumatorit duke përfshirë furnizimin e mallrave dhe shërbimeve .

Çdo person i tillë në qarkullimin që kalon malli apo shërbimi nga burimi i furnizimit dhe deri të konsumatori i fundit vendoset një vlerë e shtuar e cila mbliidhet nga shitësi për llogari të shtetit.

Konsumatori i fundit është ai që kryen qarkullimin final me shumën e vlerave të shtuara furnizimit që ai ka blerë në çdo hap që ka kaluar furnizimi.

TVSH-ja është formë e tatimit me të cilën tatohet vlera të cilën shitësi e ka shtuar në çmimin e shitblerjes të prodhimit dhe të shërbimeve në secilën fazë të ciklit të

⁴⁹ Embrill, Keen, Bodin and Perry, The Modern VAT, IMF: Washington DC, 2001, fq. 101

qarkullimit. Baza e TVSH-së është diferenca ndërmjet çmimit furnizues dhe çmimit të shitjes.

Pra, Tatimi mbi Vlerën e Shtuar - është tatim mbi konsumin, të cilin në mënyrë indirekte e paguan konsumatori përmes bizneseve, të cilat në fakt kanë rolin e agentëve ndërmjetësues. TVSH-ja është një tatim që mbledhet me anë të metodës së vetë deklarimit. Përsoneat e regjistruar dhe që paguajnë TVSH deklarojnë në organët tatimore shumën e TVSH-së që kanë për ta paguar dhe janë organët tatimore nëpërmjet kontrollit që verifikojnë nëse deklarimi ka qënë i saktë.

Mënyra e llogaritjes së TVSH-së është mundësia më e pakët për evazion fiskal. Mes atij që lëshon një faturë TVSH-je dhe atij që blen një mall me TVSH krijohen interësata të kundërta. Përsonei që blen mallra mbi të cilat aplikohët TVSH-ja është i interësuar t'i deklarojë këto blerje, pasi kjo TVSH në blerje i rimbursohet atij.

Për t'a përcaktuar TVSH-në që duhet të paguaj, firmës i duhet të mbledhë totalin e TVSH-së në faturat e saj të shitjes, dhe këtij totali i zbret totalin e TVSH-së në faturat e saj të blerjes. Totali i TVSH-së në shitje quhet edhe tatimi bruto ose TVSH e mbledhshme (llogaritur), ndërsa totali i TVSH-së në blerje quhet kreditimi (rimbursimi) i tatimit ose ndryshe TVSH e zbritshme. Diferenca mes TVSH-së së mbledhshme dhe TVSH-së së zbritshme përbënë TVSH-në e pagueshme ose TVSH për t'u marrë (për t'u rimbursuar) në rastet kur TVSH e zbritshme është më e madhe se TVSH e mbledhshme.

3. Aplikimi i TVSH-së në Kosovë

Sipas përkufizimit në dispozitat e përgjithshme të ligjit për TVSH në Kosovë "Tatimi mbi Vlerën e Shtuar - TVSH, përfshin aplikimin e tatimit të përgjithshëm në konsum për mallra dhe shërbime, që është saktësisht proporcional me çmimin e mallrave dhe shërbimeve. TVSH llogaritet në këtë çmim sipas normës së aplikueshme, ngarkohet në fazat e ndryshme të prodhimit, shpërndarjes dhe ciklit jetësor të tregtisë së mallrave dhe shërbimeve, dhe në fund i ngarkohet konsumatorit".

Tatimi mbi Vlerën e Shtuar në Kosovë ka filluar së aplikuari nga data 01.07.2001, kur norma tatimore ka qënë 15%. Politikat e mirëfillta fiskale tatimore në Kosovë ka filluar kur institucionet qeverisëse të udhëhequra nga Misioni i Kombeve të Bashkuara në Kosovë zëvendësohen me institucionet vendore me çrast rregulloret filluan të zëvendësohen me Ligje. Sistemi tatimor i Kosovës ka evoluar nga sistemi i rregulloreve të Misioni i Kombeve të Bashkuara në Kosovë, me kalimin në sistemin e Ligjeve të nxjerra nga Kuvendi i Republikës së Kosovës, të cilat plotësojnë standardet ndërkombëtare dhe parimet e Bashkimit Evropian. Me 01.01.2009 zëvendësohet rregullorja mbi TVSH-në me Ligj dhe norma tatimore mbi Tatimin e Vlerës së Shtuar ngritet në 16% për të gjitha mallrat dhe shërbimet.

Në gusht të vitit 2015 Kuvendi i Republikës së Kosovës bënë ndryshime në Ligjin e Tatimit mbi Vlerën e Shtuar, duke aplikuar dy norma tatimore, 18% si normë standarde dhe 8% si normë e reduktuar, duke filluar së aplikuari nga shtatori i vitit 2015. Arsye e aplikimit të normës së reduktuar është që të bëhet më e lirë shporta e konsumatorve me mallra dhe shërbime të domosdoshme për jetën e qytetarit.

Nëse i krahasojmë normat tatimore mbi Tatimin e Vlerës së Shtuar të vendeve të rajonit shohim se Kosova bënë pjesë në vendet që kanë norma më të ulta. Kjo vërehet nga tabela e pasqyruar si më poshtë.

Vendi	Norma e TVSH-së
Maqedonia e Veriut	5%, 18%
Shqipëria	6%, 20%
Bullgaria	9%, 20%
Mali i Zi	7%, 21%
Kroacia	5%, 13%, 25%
Greqia	6%, 13%, 24%
Bosnja dhe Hercegovina	17%

Serbia	10%, 20%
Rumania	5%, 9%, 19%
Kosova	8%, 18%

Nga të dhënat e pasqyruara në tabelë, të gjitha vendet e tjera të Ballkanit, përveç Bosnjë-Hercegovinës aplikojnë norma të reduktuara të TVSH-së, kryesisht për konsumin jetik si shëndetësi, furnizimin e popullatës me energji, transport urban, si dhe për edukimin, librat, revistat dhe veprimtari kulturore apo sportive. Nga shikimi i ndryshimeve ligjore për TVSH-në, për secilin vend ballkanik, vërehet se Kroacia, Greqia prej Janarit 2018 edhe Mali i Zi tani, zbatojnë norma tatimore standarde mbi mesataren e rajonit. Mali i Zi dhe Serbia miratuan në 2016 normë të reduktuar të TVSH-së, respektivisht 7 për qind dhe 10 për qind. Ndërkohë, Mali i Zi prej Janarit 2018 ka rritur normën standarde me 2 për qind më shumë nga sa e kishte më parë. Greqia miratoi në vitin 2016 rritje të normës standarde të TVSH-së me një për qind, duke u renditur si vendi i dytë me normën standarde të TVSH-së më të lartë në Ballkan, pas Kroacisë. Shqipëria, Bullgaria dhe Serbia zbatojnë prej disa vitesh një normë standarde mesatare të TVSH-së në nivelin 20 për qind.⁵⁰

Tabela e rritjes/uljes në përqindje e TVSH-së sipas periudhave tatimore.⁵¹

Nr. rendor	Viti fiskal	Të hyrat nga TVSH sipas viteve	Rritja/ulja në % e TVSH-së sipas viteve	Ndryshimi në rritje/ulje për vit
1	2001 (1/2)	18,218,988.15	0 %	0
2	2002	34,651,397.00	90.19 %	16,432,408.85
3	2003	40,241,617.00	16.13 %	5,590,220.20

⁵⁰ Tatimet në shtetet e rajonit, www.koha.mk

⁵¹ Burimi i të dhënave –Administrata Tatimore e Kosovës.

4	2004	46,259,105.54	14.95 %	6,017,488.34
5	2005	47,301,300.16	2.25 %	1,042,194.62
6	2006	49,960,920.56	5.62 %	2,659,620.40
7	2007	55,602,933.40	11.29 %	5,642,012.68
8	2008	63,933,637.08	14.98 %	8,330,703.68
9	2009	77,868,054.03	21.80 %	13,934,416.95
10	2010	90,584,208.00	16.33 %	12,716,153.97
11	2011	122,253,606.00	34.95 %	31,659,398.00
12	2012	130,495,560.00	6.75 %	8,251,954.00
13	2013	146,726,356.00	12.44 %	16,230,796.00
14	2014	136,939,023.00	-6.67 %	(9,787,333.00)
15	2015	154,947,463.00	13.15 %	18,008,440.00
16	2016	180,363,401.00	16.40 %	25,415,938.00
17	2017	197,699,406.00	9.61 %	17,336,005.00
18	2018	215,184,335.00	8.84 %	17,484,929.00

Nga tabela vërehet se që nga viti 2001 kur ka filluar aplikimi i tatimit mbi vlerën e shtuar me përjashtim të viti 2014, në të gjitha vitet kemi rritje të pagesës së TVSH-së. Nga tabela e mesiperme vërehet se pjesëmarrja e Tatimit mbi Vlerën e Shtuar në të hyrat e mbledhura nga tatimet është 47%. Standardi European është nga 45% deri 55% pjesëmarrja e TVSh-se në të ardhurat total fiskale.

4. Konkluzion

Në këtë punim shkencor, si hipotezë për testim kemi marrë raportin në mes të nivelit të të hyrave nga TVSH dhe nivelit të GDP-së (Bruto produkti i brendshëm), me qëllim që të vlerësojmë nëse ka një korrelacion pozitiv në mes të dy variablave, e që do të tregojë se një rritje e GDP-së a është e lidhur edhe me rritjen e të hyrave nga TVSH. Të

dhënat për testimin e kësaj hipoteze janë të dhëna sekondare, dhe janë marrë për periudhën 2001-2018.

Pra, H1 = Rritja e të hyrave nga TVSH do të ketë impakt pozitiv në nivelin e GDP-së.

Testimi i hipotezës së ngritur:

Correlations

	TVSH	GDP
Pearson	1	.896**
Correlation		
Sig. (1-tailed)		.000
N	17	17
Pearson	.896**	1
Correlation		
Sig. (1-tailed)	.000	
N	17	17

Interpretimi i rezultateve të arritura përmes analizës statistikore: Në bazë të tabelës së mësipërme, të punuar përmes programit softwerik SPSS, mund të konkludojmë se të dhënat nga mostra ofrojnë evidencë të mjaftueshme se rritja e të hyrave nga tatimi mbi vlerën e shtuar ka ndikim pozitiv në nivelin e GDP-së . Ky konkludim vë duke u bazuar në nivelin e korrelacionit të fituar , ku një korrelacion prej 0.896 në mes të të hyrave nga tatimi mbi vlerën e shtuar dhe nivelit të GDP-së , nënkupton se ekziston një marrëdhënie shumë e fortë pozitive në mes tyre, gati pothuajë një marrëdhënie perfekte

pozitive. Pra, në bazë të këtij niveli të korrelacionit ne pranojmë hipotezën e ngritur H1, ku vërtetohet edhe në aspektin statistikor se niveli i të hyrave nga TVSH dhe niveli i GDP-së kanë lidhje pozitive, dhe sipas së cilën, rritja e të hyrave nga TVSH ka impakt në rritjen ekonomike të vendit.⁵²

⁵² Dr.Basri Sadriu. Historiku i sistemit tatimor të Kosovës, nocioni, llojet e tatimeve, roli i tyre në buxhetin e Kosovës për periudhën 2000-2018.

IMAZHI NDËRKOMBËTAR I GREQISË DHE MAQEDONISË TË VERIUT PARA MARRËVESHJES TË PRESPËS DHE MARRËDHËNIET BILATERALE MES TYRE

Dr. Sc. Senada LAÇKA

International University of Struga (s.lacka@eust.edu.mk)

Abstrakt

Në shoqëritë e hapura, në vendet e integruara dhe përgjithësisht në kohën e globalizimit, ndërtimi i imazhit, për mirë ose për keq, diktohet nga shumë aktorë. Imazhi ndërkombëtar është tërësia e perceptimeve, opinioneve, ideve, konsiderimeve, emocioneve, ndjenjave që ekzistojnë në faktorë të ndryshëm ndërkombëtar, politikë, diplomatikë, mediatikë, opinionalë, informatikë, individualë, komunitarë për një identitet kombëtar të caktuar (ose një rajon të caktuar).

Kontesti greko-maqedonas e vërteton rëndësinë që ka imazhi ndërkombëtar në bashkësinë ndërkombëtare si dhe vështirësitë me të cilat ballafaqohen shtetet e vogla që duhet mbështetur kryesisht në ndihmën e shteteve dhe institucioneve të tjera, duke e pasur të vështirë të garantojnë pavarësinë e plotë në marrëdhëniet ndërkombëtare.

Duke analizuar ngjarjet kronologjike, vërehet një periudhë uljeje dhe ngritjeje në marrëdhënjet bilaterale mes dy shteteve duke vërtetuar rëndësinë politike, juridike, ekonomike dhe ndërkombëtare që ka Marrëveshja e Prespës në përmirësimin e marrëdhënjave të vështira mes dy vendeve.

Fjalë kyçe: *Imazhi ndërkombëtar, Greqia, Maqedonia, ngjarje kronologjike.*

1. Hyrje

Maqedonia dhe Greqia konsiderohen shtete të vogla nëse mbështetemi në definicionin se *“shtete të vogla janë ato me popullatë deri në 15 milion banorë, në të cilën forcat dominante që përcaktojnë politikën dhe sjelljen brenda dhe jashtë shtetit janë të lidhura me identitetin, nevojat dhe qëllimet etnike.”*⁵³

Imazhi ndërkombëtar është mënyra e ekzistencës të identitetit kombëtar në arenën ndërkombëtare. Imazhi si një figure subjektive ndërkombëtare, për identitete të caktuara kombëtare ose rajonale lëviz shumë ngadalë. Ndodh që imazhi të jetë i ngurtësuar dhe nevojitet ndërhyrje, shumë investim, profesionalizëm, struktura dhe mbështetje ndërkombëtare. Për shtete të vogla dhe të varfëra, krijimi i një imazhi ndërkombëtar të mirëfilltë është një proces i vështirë dhe i kushtueshëm. Imazhi mund të shpërftyrohet në një epokë të caktuar por përcillet padrejtësisht univerzalisht dhe jashtë asaj epoke duke mos pasur kufij kohorë, epokalë. Imazhi ka më shumë stereotipe të trashëguara sesa dinamike jetësore. Stereotipet janë pjesë më paradoksale e imazhit dhe janë nga dukuritë më të vështira për tu ndryshuar në imazhin ndërkombëtar të kombeve.

Ajo që paraqet dallimin thelbësor mes dy shteteve fqinje është pozita në avantazh e Greqisë në raportin që gëzon historikisht me shtetet e tjera dhe antarësimi i hërshëm i Greqisë në organizatat ndërkombëtare si NATO, e antarësuar që në vitin 1952⁵⁴ dhe antarësimi i saj në Bashkimin Evropian që në vitin 1981.⁵⁵ Nga ana tjetër, Maqedonia, si rezultat i pengesave ndërkombëtare por dhe vështirësive në politikën e brendshme, gjatë gjithë procesin negociues ka pasur një pozitë dukshëm më pak të favorshme se pala greke sepse, në një periudhë tranzicioni, pozita e pabarabartë e saj gjatë negociatave, nuk i dha

⁵³Efraim Ibnar, Gabriel Sheffer, *“Security of Small States in a changing world”*, Routledge, New York, 2013, fq.10.

⁵⁴Resolution on the accession of Greece and Turkey to the North Atlantic Treaty, Approved by the council at the meeting at 2.15 p.m. on 20th September, 1951 (c7-R/11, Item 1), <https://www.nato.int/docu/review/2012/Turkey-Greece/Greece-Turkey-membership/AL/index.htm>

⁵⁵https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/greece_en

mundësinë për të qënë pjesë e organizatave ndërkombëtare duke e lënë Maqedoninë në një situatë *status quo*.

Maqedonia dhe Greqia, edhe pas marrëveshjes të përkohshme, duket se, e kishin të vështirë që t'i gjenin një urë lidhëse bashkëpunimi duke ndërmarrë veprime dhe qëndrime që i largonin edhe më shumë nga njëra-tjetra dhe kjo vihej re dhe në qarqet politike të të dyja vendeve. Sikur puna të mbetej vetëm brenda kuadrit të marrëdhënieve dypalëshe, do të ishte gjysma e së keqes, por gjendja e tensionuar e këtyre marrëdhënieve reflektohej negativisht në imazhin ndërkombëtar të dy shteteve fqinje, me theks të veçantë në aspiratat euroatlantike të Maqedonisë që konsiderohej objektivi primar i çdo qeverie maqedonase që nga pavarësimi i saj.

2. Vështrim mbi marrëdhënjet greko-maqedonase deri në Samitin e Bukureshtit(2008)

Në vazhdim do të radhiten disa momente të rëndësishme në marrëdhëniet bilaterale mes dy vendeve që vërtetojnë një raport të tensionuar dhe me qëndrime pa kompromis nga të dy palët në një vështrim më shume se njëzet vjeçar të marrëdhënieve diplomatike mes dy vendeve fqinje.

Në nëntor të vitit 2004, SHBA-ja pranoi Maqedoninë me emrin e saj kushtetues. Washingtoni zyrtar e pranon Republikën e Maqedonisë me emrin kushtetues pas fitores të Presidentit amerikan Xhorxh Bush. Nga ana tjetër, Komisioni Evropian në Raportin lidhur me statusin e shtetit kandidat për Maqedoninë të muajit nëntor 2005, konkludon, në mes tjerash, se...*"kontesti me emrin mbetet i hapur dhe se përpjekjet për zgjidhjen e të njëjtit duhet të përforcohen në një periudhë konstruktive për të qënë e mundur sa më shpejtë të gjindet në zgjidhje e pranuar në kuadër të rezolutave të Kombeve të Bashkuara dhe në interes bashkëpunimit rajonal dhe marrëdhënieve të mira fqinjësore..."*⁵⁶ Zëdhënësi i Ministrisë të punëve të jashtme të shtetit grek në atë kohë, Jorgos Kumucakos, duke u thirur në këtë

⁵⁶ Ky raport u miratua saktësisht në 9 nëntor të vitit 2005, me emërtimin në gjuhën frënge AVIS, me gjithsej 143 faqe, dispozita e cituar është në faqe 33 në pjesën që diskutohen marrëdhëniet me fqinjët.

pjesë të raportit, deklaroi se... *“Kjo paraqet një sukses të veçantë për diplomacinë greke sepse për herë të parë në një dokument zyrtar të Bashkimit Evropian është përfshirë kërkesa greke për çështjen e emrit. Ky sukses është rezultat i përpjekjeve të vazhdueshme dhe sistematike-të qeta por efektive...”* Si plotësim i kësaj deklarate, në Deklaratën e Ministrisë greke për punë të jashtme shtohet se *“në mendimin e shprehur nga Komisioni është e qartë se integrimi i shtetit tonë fqinj në BE vazhdon nën emrim FYROM. Shteti fqinj do të duhet të bashkëpunojë për të gjetur një zgjidhje të pranueshme për të dy palët rreth çështjes të emrit, me çka, kjo çështje, tani dhe formalisht shëndrohet në kriter politik për antarësim. Ky ka qënë gjithmonë pozicioni grek... Në mbetëm të qëndrueshëm në pozicionet tona, njëkohësisht duke vërtetuar konstruktivitetin tonë...”* thuhet në deklaratë.⁵⁷

Moment tjetër i rëndësishëm i marrëdhënieve mes Maqedonisë dhe Greqisë rreth çështjes të emrit është i ashtuquajtur *“Memorandum i Intelektuarëve Grekë”* për hedhjen poshtë të emrit FYROM në 9 mars të vitit 2006. Në petitionin e nënshkruar, të publikuar në revistën ditore të Athinës *“ELEFTHEROTYPIA”*, 56 (pesëdhjetë e gjashtë) intelektualë të majtë, progresivë grekë, deklaruan se ato kishin vendosur që shteti fqinj në veri të Greqisë, Republikën e Maqedonisë ta emërtojnë sipas emrit të saj kushtetues, duke mos marrë parasysh qëndrimin e Athinës zyrtare! Ato publikisht deklaruan se... *“do të shkëputemi nga maja e shtetit dhe do ta quajmë Republika e Maqedonisë, me emrin e saj kushtetues, gjegjësisht, me emrin e saj të vetëm, legjitim dhe të vërtetë.”* Në tekstin e firmosur nga ana e tyre, theksojnë se Republika e Maqedonisë është pranuar nga dhjetëra shtete nga e gjithë bota, përveç nga nacionalistët grekë dhe se në kongrese, libra shkencore në të gjithë botën përdoret termi *“Republika e Maqedonisë”*. Ato konsiderojnë që do të ishte njerëzore dhe e mundur që kjo situatë të ndryshonte. Duhet pasur parasysh fakti se ky petition është nënshkruar nga personalitete të suksesshme të botës greke dhe përveç një pjese që vijnë nga qytetet e ndryshme të Greqisë, pjesa tjetër jetojnë, veprojnë dhe punojnë në shtetet e ndryshme të Evropës me profile dhe profesione të ndryshme.

⁵⁷Дневник, бр. 2 909; 11 ноември 2005; стр. 2.

Që në vitin 2000, gjatë kampanjës presidenciale në SHBA, Presidenti Bush ka theksuar se: „*Të gjitha demokracitë e reja të Evropës deri në Detin e Zi duhet të kenë mundësi të barabarta për siguri dhe liri dhe mundësi të njëjta që ti bashkangjiten insitucioneve të Evropës*”⁵⁸. Vetë fakti që Samiti i Alenacës do të mbahej në Rajon, jepte një mesazh pozitiv për tre shtetet aspirante për antarësim-R.Maqedonisë, Republika e Shqipërisë dhe R.Kroacisë si shtete të A3 që iu referuan Deklaratës në Samitin në Riga, në vitin 2006, në të cilën neni 29 thekson se “*vërtetohet përgjegjësia e NATO-s për anëtarët e ri evropian*”.⁵⁹

Një përplasje serioze mes dy shteteve fqinje që lidhet drejtpërdrejtë me emrin, ndodhi në fillim të vitit 2008. Pavarësisht nga fakti se Sekretariati i NATO-s dhe Këshilli Veriatlantik katër muaj para fillimit të Samitit ende nuk e kishin futur në rend të ditës çështjen e zgjerimit, në disa institucione të rëndësishme dhe të afërta me Aleancën, hapur diskutohej mbi zgjerimin e ardhshëm për aspirantët e Kartës të Adriatikut(A3).

Në periudhën 2005-2008, Republika e Maqedonisë e kishte humbur pozicionin e të qenit lider sipas reformave në mes tre shteteve aspirante. Gjatë vizitës në Shkup, në mars të vitit 2006, ambasadori amerikan në NATO, Viktorija Nuland ka diktuar më shumë obligime për Qeverinë e Republikës së Maqedonisë. Në këtë aspekt, i jepet një rëndësi e veçantë disa pikave si:

1. Zgjedhjet e lira dhe demokratike dhe konstituimi i Qeverisë deri në verën e të njëjtit vit dhe nga vjeshta të fillohej me reformat e nevojshme;
2. Transformimet gjyqësore dhe ligjore;
3. Ligji për policinë;
4. Lufta kundër korrupsionit dhe Krimit të organizuar;
5. Arritje pozitive në sferën ekonomike;
6. Bashkëpunimi rajonal;
7. Forcimi i Qendrës për menaxhimin e krizave;

⁵⁸Д-р Нано Ружин, “НАТО во современите меѓународни односи”, “Фридрих Еберт”, Скопје 2010, стр.300.

⁵⁹Declaration du Sommet de Riga - Communiqué de Press 2006 - 150/29.11.2006

8. Zbatimi i planit nacional për menaxhimin e integruar kufitar;
9. Reforma në kundërzbulim në aspekt të kordinimit dhe integritit të shërbimeve;
10. Transformime mbrojtëse dhe pjesëmarrje në misione paqësore.

Në kuadër të diplomacisë multilaterale të Aleancës, Republika e Maqedonisë, si një shtet i vogël, i varfër dhe jo mjaftueshëm i afirmuar, në NATO ka luftuar për të lënë një përshtypje shumë të theksuar. Kjo u arrit si rezultat i simpatie të mëdha gjatë krizës kosovare, rolin e Republikës së Maqedonisë si pjesë e KFOR-it, por edhe për originalitetin e modelit të tij multietnik, i krijuar në periudhën e krizës të vitit 2001, që përfundoi me nënshkrimin e Marrëveshjes Kornizë të Ohrit. Republika e Maqedonisë, në kohën e krizës të vitit 2001, evuloi në një eksportues të sigurisë nëpërmjet dërgimit të misionëve paqësorë në Avganistan dhe Irak.

Në takimin e fundit të Këshillit Veriatlantik të Aleancës, në format të ministrave për punë të jashtme, i mbajtur në Bruksel në muajin dhjetor, të gjithë ministrat në diskutimet e tyre janë dakorduar se Samiti i Bukureshtit duhet të jetë një Samit për Zgjerim.

Konkretisht, principi i marrëdhënjeve të fqinjësisë të mirë si një ndër principet bazike të Kartës të Kombeve të Bashkuara ka qënë arsyeimi i diplomacisë greke që të pengojë ftesën e Republikës të Maqedonisë në Samitin e Bukureshtit, 2008.

Greqia, në fakt, opstrukcionin e tillë mund kishte kryer edhe më vonë nëpërmjet mundësive inastitucionale, edhe në qoftë se do ishte dërguar ftesë për antarësim të Republikës së Maqedonisë. Në fakt, Protokolli për antarësim i çdo shteti kandidat është e nevojshme të kalojë procesin e ratifikimit në çdo shtet anëtar. Në atë periudhë, ekzistojnë së paku pesë mundësi procedurale për bllokimin e shtetit aspirant, duke filluar nga pushteti ekzekutiv dhe duke mbaruar me parlamentin, si dhe në kuadër të komiteteve punuese të Këshillit Veriatlantik.

Megjithatë, diplomacia greke kishte vendosur që bllokimin në Samitin e Bukureshtit ta bënte së paku për tre arsye:

1. Së pari, të tregojë se sa i thellë dhe i ndjeshëm ka qënë problemi me Republikën e Maqedonisë dhe atë në praninë e numrit më të madh të burrshtetasve dhe medimeve;
2. E dyta, të imponojë problemin si fenomen multilateral të marrëdhënjëve problematike të miqësisë të mirë, me faktin që pas bllokimit të Republikës së Maqedonisë në Bukuresht 2008, në asnjë dokument nuk figuron Greqia, por si nënshkruese paraqitet NATO, edhe pse të gjithë e kishin të qartë se kjo pengesë diplomatike ka qënë rezultat i diplomacisë greke;
3. E treta, të tregojë fuqinë e Greqisë dhe të paralajmërojë udhëheqësinë maqedonase se në të ardhmen, në qoftë se nuk gjendet një zgjidhje kompromisi për problemin, bllokimet diplomatike të Greqisë do të vazhdojnë dhe në aspektin e integriteteve të Republikës së Maqedonisë në BE.

Samiti i NATO-s në Bukuresht, në 2-4 Prill të vitit 2008, është realizuar në periudhë jashtëzakonisht dinamike për marrëdhëniet ndërkombëtare, që ishin të ndërlidhura me: Pranimin e pavarësisë së Kosovës, Mbrojtja antiraketë e SHBA-ve në territorin e Polandës dhe Çekisë, që ka shqetësuar dukshëm diplomacinë evropiane dhe ruse, pasiguria e eksportimit të gazit rus drejtë Ukrainës dhe Evropës, kriza ruso-britanike për përzënjën e diplomatëve, mbështetja e Senatit Amerikan dhe administrata e presidentit Bush për zgjerimin e ri të Aleancës nëpërmjet dhënjes të statusit për shtet kandidat të Ukrainës dhe Gruzisë⁶⁰.

Samiti i Bukureshtit ishte Samiti i fundit i Bushit dhe Putinit dhe i pari i Sarkozisë. Për këtë arsye, sipas Lamfausit, „Askush nuk ka dashur t’ju prishë kënaqësinë në Samitin e fundit të tyre”⁶¹. Megjithatë, Greqia kërcënonte fuqishëm, duke përkrahur Shqipërinë dhe Kroacinë por jo edhe Maqedoninë. Ministri i Punëve të Jashtme të Greqisë, ka theksuar se „Greqia e përkrah kandidaturën e Kroacisë dhe Shqipërisë, kurse lidhur me Republikën e Maqedonisë, për shkak të pozicionit të tyre nacionalist, nuk kemi qëndrim të njëjtë rreth

⁶⁰Д-р Нано Ружин, „НАТО во современите меѓународни односи”, „Фридрих Еберт”, Скопје 2010,ст. 309

⁶¹Д-р Нано Ружин, „НАТО во современите меѓународни односи”, , ст.311

kandidaturës së saj “. Administrata amerikane, në krye me Presidentin Bush paraqet një argument të fuqishëm në favor të Republikës së Maqedonisë, por, ashtu si që është shprehur gazetari i *„Le Figaro”*,⁶² *„Athina ka arritur ti paraqesë më mirë kontraargumentet”*, “Sipas tyre, Maqedonia nuk ka qënë e gatshme për kompromis, edhe pse Javier Solana ka propozuar formulën *„Maqedonia e Re.”*”⁶³

Dy ditë para fillimit të Samitit, Ish Sekretari Shtetëror për Mbrojtje të SHBA-ve, Donald Rumsfeld, ka inkurajuar tre aspirantët e Kartës të Adriatikut: *„Këto tre shtete, në vitet e kaluara janë përgatitur mire për t’ju bashkangjitur Aleancës.....ndoshta gjeografikisht këto tre shtete nuk janë të mëdha, por në aspektin operativ kanë dhënë kontribut në Afganistan dhe Irak, kanë treguar aftësitë e tyre më shumë sesa madhësia e tyre, për dallim prej disa shteteve më të mëdha që mbetën jashtë, osë jomjaftueshëm janë angazhuar....”*.⁶⁴

Përkundër pritshmërive optimiste për zgjerimin, dita e parë në Samitin e Bukureshtit të 26 shefave të shteteve ose qeverive ka përfunduar me dështim për tre nga pesë kandidatët.⁶⁵

Dy shtetet që përfituan dhe dolën nga statusi i përcaktuar me Kartën e Adriatikut në favor të antarësimit të barabartë me shtetet e tjera anëtare, ishin Shqipëria dhe Kroacia. Tirana dhe Zagrebi një javë më vonë kishin mundësinë të fillojnë negociatat për antarësim.

Dështimi në Bukuresht paraqiste një sinjal të rrezikshëm për stabilitetin rajonal sipas Ministrit të Punëve të Jashtme të Danimarkës, Uffe Ellemann-Jensen.⁶⁶

Qëndrime të ngjajshme ka pasur edhe drejtori i Projekteve të reja demokratike nga Qendra për Studime Ndërkombëtare dhe Strategjike në Washington, Janusz Bugajski, i cili në *„The Wall Street Journal”* ka deklaruar se: *Në mungesë të antarësimit në Alenacë, Republika e Maqedonisë po shëndrohet në një shtet të përkohshëm. Rusia, me siguri do të*

⁶²Thierry Portes (19.03.2008r.)

⁶³The Wall Street Journal –“NATO Expansion Should Continue”, 28 mars, 2008.

⁶⁴The Wall Street Journal –“NATO Expansion Should Continue”, 28 mars 2008.

⁶⁵ Christoph Lamfalussy, *„Deux sur cinq dans l’OTAN”*, Libre Belgique, 04.04.2008.

⁶⁶ The Japan Times, “NATO meeting sends dangerous signals”-9 prill 2008.

mundohet të përfitojë nga bashkëpunimi i përforcuar politik, ekonomik dhe të sigurisë me Shkupin, duke u munduar të imponohet si mbrojtëse e Republikës së Maqedonisë nga panalbanizmi në rajon dhe terrorizmi islamik...”⁶⁷

3 Pasojat juridike dhe politike për Maqedoninë pas Samitit të NATO-s

Në vazhdim, do të bëhet një përmbledhje e ngjarjeve kryesore që lidhen drejtpërdrejtë me një ndër eventet më të rëndësishme politike të vitit 2008- Samiti i NATO-s para dhe pas Samitit:

1. Në darkën solemne të shëfave të shteteve dhe qeverive, nga ana e kryeministrit grek Kostas Karamanlis, i cili më herët kishte pasur një diskutim të ashpër me presidentin amerikan Xhorxh Bush, kishte dhënë propozim për emrin *“Republika e Shkupit (Maqedoni)”* por ishte refuzuar nga delegacioni maqedonas si i papërshtatshëm.
2. Greqia e përdori të drejtën e paralajmëruar të *“vetos”* dhe me këtë veprim pengoi pranimin e Maqedonisë në NATO duke bërë një shpërndarje të Maqedonisë nga grupi i Adriatikut (Kroacia+Shqipëria+Maqedonia). Ky veprim ishte bërë që në 2 prill të vitit 2008 kurse zyrtarisht ishte vërtetuar nga ana e Sekretarit Gjeneral të NATO-s.
3. Që në Pres konferencë, gazetarët maqedonas në shenjë proteste, kishin lëshuar sallën. Më vonë, të njëjtën ditë, këtë veprim e bëri dhe delegacioni i shtetit maqedonas.⁶⁸ Në 8 prill të vitit 2008, ishte sulmuar shtëpia e priftit Nikodim Carknjas, maqedonas etnik nga Maqedonia e Egjeut që ishte larguar nga detyra në kishën greke sepse po mbante liturgji në gjuhën maqedonase;
4. Pas euforisë fillestare në Greqi, filluan të zhvilloheshin një sër ngjarjesh të padëshirueshme të të ashtuquajturës *“luftë e qetë tregtare”* mes dy shteteve: Në 7 prill 2008, një grup i armatosur grek ultra-nacionalist publikoi inçizime të

⁶⁷ Janusz Bugajski - „*Balkan Fix*“ - The Wall street journal, 10.04.2008.

⁶⁸ Në këtë delegacion të përbërë prej afërsisht 50 delegatëve, nuk kishte asnjë përfaqësues të opozitës.

personave të armatosur që i drejtoheshin popullit maqedonas me kanosje dhe ofendime; Në 9 prill 2008, Presidenti i organizatës të Maqedonasve në Greqi „Виножито”⁶⁹ – pionir i të drejtave dhe lirive të njeriut për maqedonasit që jetojnë në Greqi, z. Pavle Filipov Voskopulos ka pësuar sulm në tru por disa media greke të majta kanë publikuar lajmin se ka pasur dyshime për helmimin e tij nga shërbimet sekrete greke në vendit e tij të punës; Në 13 prill 2008, një grup i pidentifikuar vendosën flamurin grek në kishën maqedonase të Lerinit. Në 14 prill 2008, në një konferencë ndërkombëtare të mbajtur në Athinë nga ana e *Diplomacy Magazine*, ministrja e atëhershme greke për punë të jashtme, znj. Dora Bakoyannis, dekalroi se... „Greqia do të përdor të drejtën e vetos edhe gjatë përcaktimit të datës për fillimin e negociatave të vendit fqinj për antarësim në BE”.⁷⁰ Në 17 prill të vitit 2008, Autoriteti grek i Aviacionit Civil i bëri ndalesë kompanisë maqedonase MAT çdo lloj fluturimi mbi territorin grek, me çka kompania i anuloi fluturimet e planifikuara qarter drejt ishujve grekë. Në 3 Maj 2008, autoritetet greke ndaluan të gjitha transaksionet bankare drejtë Republikës së Maqedonisë, të cilat realizoheshin nëpërmjet ekspoziturave të Western Union; Në 10 Maj 2008, transportuesit maqedonas ishin të malltretuar në territorin grek nga një grup njerëzish (50-60 shtetas grek), të cilët përveç keqtrajtimit, i kanë detyruar të largojnë ngjitëset me shenjën MK nga mjetet e tyre të transportit. Edhe pse policia greke ka qënë në vendin e ngjarjes, sipas dëshmive, nuk ka intervenuar.

Humbësi më i madh në Samitin e Bukureshtit pa dyshim ka qënë Republika e Maqedonisë dhe kishte rrezik që të ballafaqohej me një stuhi të fuqishme të Natoskepticizmit. Dështimi i Bukureshtit paraqiste një frustrim politik shumë të thellë si për elitën politike ashtu edhe për qytetarët e Maqedonisë dhe hapi një morri procesesh të reja në politikën e brendshme dhe të jashtme të Republikës së Maqedonisë.

⁶⁹ Në përkthim -Ylberi⁷⁰ ТВ А1 и ТВ Канал 5; Информативна програма Дневник; 14. IV. 2008

4. Padia e qeverisë maqedonase para Gjykatës Ndërkombëtare të Drejtësisë

Në planin e brendshëm, qeveria ka zhvilluar një kampanjë për rrënjët antikë të maqedonasve nëpërmejet financimit të spoteve të shtrenjta publicitare të rregjisorëve të afirmuar, duke intensifikuar kërkimet arkeologjike në të gjithë territorin e shtetit, me qëllim që të gjenden artefakte të reja nga e kaluara antike.

Në planin e jashtëm, Qeveria e Republikës së Maqedonisë ka vendosur që në datë 02.12.2008 të padisë Greqinë para Gjykatës ndërkombëtare të Drejtësisë në Hagë. Me këtë veprim, kontesti me emrin kaloi nga një problem diplomatik në një problem juridik.

Maqedonia dërgoi kërkesë në Regjistrin e Gjykatës me qëllim që t'i kërkohej Greqisë t'i respektojë obligimet e veta ligjore të parapara me Marrëveshjen e përkohshme, e cila është juridikisht obliguese për të dy vendet. Gjykata në Hagë solli aktvendim se Greqia ka shkelur nenin 11 të Marrëveshjes së përkohshme duke bllokuar anëtarësimin e Maqedonisë në NATO në Samitin e Bukureshtit në vitin 2008.

Sipas Gjykatës në Hagë:

- Duke kundërshtuar në antarësimin e Maqedonisë në NATO në periudhën e Samitit të Natos në Bukuresht 2008, Greqia ka shkelur Marrëveshjen e Përkohshme të vitit 1995;
- Nga Greqia pritet që nuk do të shkelë përsëri të drejtën ndërkombëtare (sipas definimit parashikohet parimi i mirëbesimit);
- Maqedonia edhe më tej mund ta përdorë emrin e saj kushtetutes në marrëdhëniet me Greqinë në kuadër të organizatave ndërkombëtare;
- Të gjitha pretendimet e Greqisë se Republika e Maqedonisë e ka shkelur Marrëveshjen e Përkohshme janë hedhur poshtë.

Vendimi i Gjykatës në datë 5 dhjetor 2011 është i detyrueshëm për palët dhe kundër tij nuk lejohet përdorimi i mjeteve juridike.

Në bazë të argumenteve dhe pretendimeve të cilat i parashtroi Maqedonia, Gjykata vendosi që e vetmja çështje që është jashtë kompetencave të saj është sjellja e vendimit për ndryshimet rreth emrit të Republikës të Maqedonisë. Padia e ngritur nga Republika e Maqedonisë ka të bëjë vetëm me veprimet nga ana e Greqisë, që në fakt janë pjesë e juridiksionit të Gjykatës. Fakti që negociatat po zhvillohen njëkohësisht me sjelljen e vendimit, nuk janë pengesë juridike që Gjykata të zbatojë funksionet e saj gjyqësore. Edhe pse paragrafi 1 i nenit 11 të Marrëveshjes të Përkohshme lejon kundërtshtim nëse Republikës të Maqedonisë në NATO i drejtohen si "*Republika e Maqedonisë*", në fakt, Maqedonisë do i drejtoheshin me emrin e saj kushtetues por për çdo rast, duhet theksuar se kjo nuk ishte arsyja e kundërshtimit të Greqisë. Greqia nuk ka mundur të vërtetojë se cila do dispozitë nga Pakti NATO lejon që Greqia të kundërshtojë antarësimin e Maqedonisë. Pasi Gjykata ka shqyrtuar pretendimet e Greqisë për veprime të paligjme nga ana e Maqedonisë, Gjykata ka vërtetuar se nuk ka një veprim të paligjshëm, përveç në një rast të vitit 2004 ku bëhet fjalë për shkelje jomateriale të Marrëveshjes të Përkohshme. Pas reagimit të Greqisë në vitin 2004 lidhur me këtë çështje, po të njëjtin vit, Maqedonia ka ndaluar së përdoruri simbolin në fjalë. Gjykata në mënyrë eksplicite vendosi se Maqedonia ka të drejtë të emërojë vetëveten si Republika e Maqedonisë në marrëdhëniet e saj me Greqinë dhe se Greqia nuk ka të drejtë të kundërshtojë antarësimin e plotë të Maqedonisë në NATO ose organizata të tjera sepse Maqedonia ka pretenduar të përdor emrin e saj kushtetues gjatë antarësimit të saj në organizatat ndërkombëtare.⁷¹

Edhe pse vendimi i Gjykatës drejtpërdrejtë nuk ka të bëjë me shtetet e treta ose me vetë NATO-n dhe BE-në, Gjykata vërtetoi se kundërshtimi nga ana e Greqisë para dhe gjatë kohës të Samitit në Bukuresht paraqet shkelje të së drejtën ndërkombëtare. Siç është pranuar gjërësisht se kundërtshtimi i Greqisë në fakt është dhe arsyeja kryesore që ka bllokuar arritjen e konsensusit për çështjen në fjalë, si rezultat i kësaj, Maqedonia nuk morri ftesë për antarësim në NATO. Nëse do ishte marrë parasysh vendimi dhe ishte hedhur poshtë vendimi në Bukuresht, do të përmirësoheshin sado pak pasojat dhe do

⁷¹Пресуда на Меѓународниот Суд на Правдата од 5 декември 2011 година, Параграф 103

respektohej Marrëveshja e Përkohshme, qëllimi kryesor i së cilës ka qënë normalizimi i marrëdhëneve greko-maqedonase dhe krijimi i një klime të një sigurie juridike në raportet mes dy shteteve.⁷²

5. Marrëdhënjet greko-maqedonase deri në Marrëveshjen e Prespës

Në janar të vitit 2012, zëvendës-kryeministrja e atëhershme e Maqedonisë për çështje evropiane, znj. Teuta Arifi, realizoi një vizitë dyditore në Greqi. Në Maj të vitit 2013, zëvendës-kryeministri i Maqedonisë, për çështje evropiane, z. Fatmir Besimi gjithashtu realizoi takim dyditor në Greqi. Me qëllim të përparimit të marrëdhënieve mes dy shteteve, në mes Ministrive për Punë të Jashtme ekziston bashkëpunim ekspertësh në sferën e eurointegritimeve. Kështu, në 7 qershor të vitit 2012, në Athinë u mbajtën konsultimet e para në nivel ekspertësh për Bashkimin Evropian duke diskutuar çështjet e ngritura nga ministrinë përkatëse. Në prill të vitit 2013 në Shkup u realizua po i njëjti proces konsultimesh mes ministrive lidhur me BE-në.

Në 20 shkurt të vitit 2014, Kryeministri grek dhe Ministër i Punëve të Jashtme, Evangelos Venizelos vizitoi Maqedoninë në kuadër të turneut ballkanik për presidencën e Greqisë me Këshillin e Bashkimit Evropian.⁷³

Në Qershor të vitit 2015, dy shtetet arritën dakordim për një sër masash për ndërtim mirëbesimi dhe fillimi të një procesi bashkpunimi për sferat e identifikuese dhe krijimi të një klime për të gjetur eventualisht një zgjidhje të mundshme për tejkalimin e dallimeve rreth emrit.

Deri në zgjidhjen e Kryeministrit të ri maqedonas Zoran Zaev, në Qershor të vitit 2017, Maqedonia ballafaqohet me një izolim ndërkomëhtar indirekt por dhe një stagnim të dukshëm në negociatat dhe dialogun me Greqinë nën mbikqyrjen e OKB-së. Pas

⁷²Клучни Елементи Република Македонија против Грција -Пресуда на Меѓународниот Суд на Правдата од 5 декември 2011 година

⁷³http://mfa.gov.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=244&catid=82&Itemid=349&lang=mk

ardhjes në pushtet të LSDM-së, në krye me kryeministrin Zaev, u premtua arritja e një zgjidhjeje për kontestin me Athinën zyrtare dhe ripërtrirja e aspiratave për antarësim në BE dhe NATO.

Në fillim të muajit Shkurt 2018, Zaev deklaroi se Maqedonia do të përfshijë një përcaktim gjeografik në emrin e ardhshëm, me çka, më pas filluan të publikoheshin propozimet e mediatorit Nimetz: Maqedonia e Epërme, Maqedonia e Veriut, Maqedonia e Vardarit dhe Maqedonia (Shkupi). Në vitin 2018, qeveritë e dy shteteve rëndësinë me të madhe në politikën e jashtme e fokusuan në përgatitjen e terrenit për realizimin e takimeve mes liderëve nëpërmjet informimit të vazhdueshëm lidhur me negociatat. Edhe pse në këtë periudhë, u vërejt një pakënaqësi e shprehur tek opozita e dy shteteve që reagonin për informacionin e pamjaftueshmë që kishin lidhur me mbarrëvajtjen e negociatave. Çdo ditë e më shumë po përforcohej besimi se palët po i afroheshin zgjidhjes. Në 12 qershor të vitit 2018, u bë zyrtar njoftimi se kryeministrat e Maqedonisë dhe Greqisë, Zoran Zaev dhe Aleksis Cipras pas bisedës të dytë zyrtare telefonike kanë arritur në një zgjidhje të përbashkët për emrin e Maqedonisë që në të emërtohet si Republika e Maqedonisë të Veriut për përdorim gjithëpërfshirës. Sipas asaj që kanë rënë dakord palët, çështjet e tjera të hapura si identiteti dhe gjuha mbetën të paprekura.

Duke u mbështetur në analiza të caktuara, vërtetohet se Maqedonia, deri në fillim të vitit 2017 ka ratifikuar një numër relativisht më të vogël të marrëveshjeve bilaterale në fusha të ndryshme me Greqinë për dallim nga shtetet e tjera fqinje, edhe pse një pjesë e tyre nuk janë më në fuqi. Me Republikën e Shqipërisë, Maqedonia ka ratifikuar gjithsej 37 marrëveshje, njësoj dhe me Republikën e Bullgarisë, 18 marrëveshje bashkëpunimi me Republikën e Kosovës, me Moldavinë 7 marrëveshje, 18 Marrëveshje me Romaninë, 32

Marrëveshje me Slloveninë, 16 marrëveshje me Serbinë, 36 marrëveshje me Turqinë, 31 marrëveshje me Kroacinë dhe 20 marrëveshje me Malin e Zi.⁷⁴

Mes Maqedonisë dhe Greqisë, numri i realizuar i marrëveshjeve dypalëshe të ratifikuara gjatë periudhës kur dy shtetet kishin dallime lidhur me emrin, është vetëm dy marrëveshje prej të cilave, asnjëra nga marrëveshjet nuk është në fuqi aktualisht.

Data e Ratifikimit nga Parlamenti maqedonas	MARRËVESHJA E RATIFIKUAR
12.11.1995	Marrëveshja e përkohshme mes Republikës të Maqedonisë dhe Republikës të Greqisë në New York në 13.10.1995 (Ligji për ratifikim është shpallur në Gazetën Zyrtare të Republikës të Maqedonisë nr.48) ⁷⁵
27.09.1999	Marrëveshje Bilaterale mes Republikës të Maqedonisë dhe Republikës të Greqisë për ndërtimin dhe menaxhimin me tubacionet e naftës (Ligji për Ratifikim është shpallur në Gazetën Zyrtare të Republikës të Maqedonisë nr.62) ⁷⁶

Tabela 1. Marrëveshjet bilaterale mes Maqedonisë dhe Greqisë para Marrëveshjes të Prespës **Burimi (autori)**

⁷⁴ Илија Милчевски, Фани Коровешовска, “Билатералните Односи меѓу Република Македонија и државите од југоисточна Европа - преглед на ратификуваните билатерални договори – студија”, Собрание На Република Македонија-Парламентарен Институт, Скопје, јуни 2017

⁷⁵ Marrëveshja e Prespës ka shfuqizuar Marrëveshjen e Përkohshme të vitit 1995

⁷⁶ Kjo marrëveshje u shfuqizua me vendim të Gjykatës Kushtetuese të Republikës së Maqedonisë me nr.140/2001 e datës 4 dhjetor 2002 (Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë me nr.98, me datë 27.12.2002)

6. Konkluzion

Shtrohet pyetja, a mund të gjendet një zgjidhje juridike për një kontest tipik politik? Sigurisht që është e mundur. Në fakt, aspekti juridik për një kontest politik lidhur me emrin ka qënë një veprim jo i zakonshëm sepse në Komunikatën përfundimtare të Samitit të Bukureshtit, në asnjë pjesë të saj nuk figuron Greqia si autore e vetos maqedonase por Aleanca, gjegjësisht Këshilli Veriatlantik, në format të shfave të shteteve dhe qeverive. Përveç kësaj, edhe pala greke do të paraqesë argumente për shkelje të Marrëveshjes të përkohshme.

Intelektualët, që u afirmuan si të afërt me qeverinë, mbronin tezën se emri është i barabartë me identitetin e maqedonasit. Në qoftë se Maqedonia e humb emrin, do të humbasë edhe identitetin dhe do të zhduket nga harta e botës. Në mes të tjerash, Republika e Maqedonisë edhe të pranojë ndryshimin e emrit, kërkesat e Greqisë do të shkojnë më tej, duke kërkuar ndryshimin e emrit të gjuhës, popullatës dhe të gjitha emrat që kanë të bëjnë me nocionin Maqedoni⁷⁷.

Kjo teori shkoi më së miri në favor të kundërshtarëve brenda NATO-s të cilët duke shfrytëzuar këtë pengesë hasën në arsyetim të mirëfilltë të veprojnë kundër hyrjes së Republikës së Maqedonisë në NATO.

Të gjitha palët që mbështetën kompromisin dhe ndryshimin e emrit u kategorizuan si tradhëtarë të kauzës shtetërore dhe interesit shtetëror ose shprehjen që Kardinali Rishelieu ka përdorur -*Raison d'état*. Sipas tij, “interesi primar i çdo shteti është integriteti dhe sovraniteti territorial si dhe mirëqënja e shtetit dhe popullit, ato kanë përparësi para prioriteteve të tjera”.

Faktet historike vërtetojnë se gjithmonë ka qënë e rëndësishme dhe në interes të dy shteteve që të zhvillojnë marrëdhënie të afërta me njëri tjetrin, të bazuara në respekt të ndërsjellë. Një zgjidhje e shpejtë dhe e përbashkët për çështjen e emrit do të ishte veprim i shumëpritur nga popullsia e të dy vendeve sepse shtyrja e zgjidhjes për nesër,

⁷⁷Д-р Нано Ружин “НАТО во современите меѓународни односи”, fq. 318

nuk ka qënë një politikë e arsyeshme por është e kuptueshme për politikanët që kanë dashur të shmangin përgjegjësi politike duke u përfshirë në çfarë do kompromisi.

Vizioni strategjik i bashkësisë ndërkombëtare për marrëdhënjet bilaterale mes Maqedonisë dhe Greqisë është një partneritet dhe aleancë mes dy vendeve, duke përcjellur porosinë se Athina duhet të ketë një fqinj të qëndrueshëm dhe të sigurtë në veri të saj kurse Shkupi nga ana tjetër, ka nevojë për një fqinj të fuqishëm që do mbështesë hapat e saj drejtë integritetit dhe perspektivës evropiane.

Literatura

- Д-р Нано Ружин *“НАТО во современите меѓународни односи”*; Фридрих Еберт”, Скопје 2010;
- Илија Милчевски, Фани Коровешовска, *“Билатералните Односи меѓу Република Македонија и државите од југоисточна Европа - преглед на ратификуваните билатерални договори – студија”*, Собрание На Република Македонија-Парламентарен Институт, Скопје, јуни 2017;
- http://mfa.gov.mk/index.php?option=com_content&view=article&catid=244&catid=82&Itemid=349&lang=mk
- Пресуда на Меѓународниот Суд на Правдата од 5 декември 2011 година, Параграф 103;
- Клучни Елементи Република Македонија против Грција -Пресуда на Меѓународниот Суд на Правдата од 5 декември 2011 година;
- ТВ А1 и ТВ Канал 5; Информативна програма Дневник; 14. IV. 2008;
- Bashkurti, Lisen ,*“Identiteti, Imazhi, Diplomacia”*, Akademia Diplomatike Shqiptare, Tiranë, 2004;
- Efraim Ibnar, Gabriel Sheffer, *“Security of Small States in a changing world”*, Routlage, New York, 2013, fq.10.

- Resolution on the accession of Greece and Turkey to the North Atlantic Treaty, Approved by the council at the meeting at 2.15 p.m. on 20th September, 1951 (с7-R/11, Item;
- <https://www.nato.int/docu/review/2012/Turkey-Greece/Greece-Turkey-membership/AL/index.htm>
- https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/greece_en;
- Дневник, бр. 2 909; 11 ноември 2005; стр. 2.
- Declaration du Sommet de Riga - Communiqué de Press 2006 - 150/29.11.2006
- The Wall Street Journal – “*NATO Expansion Should Continue*”, 28 mars 2008.
- Christoph Lamfalussy, „*Deux sur cinq dans l’OTAN*”, Libre Belgique, 04.04.2008.
- The Japan Times, “*NATO meeting sends dangerous signals*” -9 prill 2008.

KONSULENCA LIGJORE DHE SHËRBIMET E AVOKATISË

Sheremet Hebib LIVOREKA

(sheremet.livoreka@hotmail.com)

Abstrakt

Legal consulting services usually include advising people, businesses and other organizations on any legal obligations or issues. Legal consultants are experts in various areas of law. Some specialize in a particular area of law, such as business, civil, criminal, or juvenile law. Lawyers usually represent and defend their clients in legal proceedings. The lawyer thoroughly researches clients' cases to enable them to find different solutions to the question or problem. A lawyer can also take on the role of legal advisor. A consultant from a law firm helps and advises law firms. Using his expertise in legal and business consulting can help a lot in the growth of the business, because within the business there will be strategies that will help to focus on their work.

Keywords: *Lawyer, client, firm, expertise.*

1. Hyrje

Shërbimet juridike konsulente zakonisht përfshijnë këshillimin e njerëzve, bizneseve dhe organizatave të tjera për çdo detyrim apo çështje ligjore. Konsulentët ligjorë janë ekspertë në fusha të ndryshme të ligjit. Disa janë të specializuar në një fushë të veçantë të ligjit, të tilla si e drejta afariste, civile, penale ose e drejta e të miturve. Avokatët zakonisht përfaqësojnë dhe mbrojnë klientët e tyre në procedurat juridike. Avokati hollësisht hulumton çështjet e klientëve që t'u mundësojë të gjejnë zgjidhje të ndryshme për çështjen ose problemin. Avokati gjithashtu mund të marrë rolin e konsulentit ligjor. Një konsulent nga një kompani avokatie ndihmon dhe këshillon firmat juridike. Përdorimi i ekspertizës së tij në këshillimin ligjor dhe të biznesit

konsulenti mund të ndihmojë shumë në rritjen e biznesit, sepse në kuadër të biznesit do të ketë strategji që do të ndihmojnë të përqendrohen në punën e tyre.

2. Koncepti dhe karakteristikat konsulencës juridike dhe shërbimeve të avokatisë

Shërbimet juridike konsulente dhe shërbimet e avokatisë zakonisht përcaktohen si kryerja dhe zbatimi i parimeve ligjore në një situatë praktike dhe faktike. Ato përfshijnë zbatimin e parimeve juridike në drejtim të parashikimit efikas të zgjidhjeve specifike të çështjeve juridike dhe dhënies së kaheve, konsultime dhe rekomandime për të ndërmarrë veprime nga ai ose ata që janë në një shqyrtim juridik, si mjet për zgjidhjen e çështjeve juridike. Shërbimet juridike konsulente dhe shërbimet e avokatisë përfshijnë dhënien e sugjerimeve ose parashikimin e veprimeve që duhet të ndërmerren duke u bazuar në një vlerësim të situatës praktike juridike në të cilën ndodhet një person ose një subjekt. Kjo nënkupton dhënien e një mendimi formal në lidhje me një çështje apo të një procedure të caktuar juridike nga një përfaqësues i caktuar ligjor ose avokat. Shërbimet juridike konsulente dhe shërbimet e avokatisë përfshijnë⁷⁸:

- Ofrimi i këshillave juridike
- Themelimi i subjekteve afariste, ndryshime të subjektet, procedurat për likuidim,
- Përpilimin e padive, ankesave, lutjeve, parashtresave dhe shkresave të tjera në procedurat për marrëdhënie obligative, familjare, pronësore, trashëgimore, pune dhe afariste.
- Përpilimi i kontratave, testamenteve, deklaratave dhe dokumenteve të tjera,
- Përfaqësimi i personave fizik dhe juridik para gjykatave dhe para organeve të tjera shtetërore, ndërmarrjeve dhe personave të tjerë juridikë,

⁷⁸ The free dictionary by Farlex. Consultation practice, (2020),
<http://legaldictionary.thefreedictionary.com/consultation>

- Përfaqësimi i personave fizik dhe juridik në çështjet e tyre juridike për lidhjen e kontratave dhe nivelimi. Shërbimet juridike konsulente sipas fushës në drejtësi kryhen si shërbime në:
 - ✓ Të drejtën civile (çështje nga fusha pronësore, civile, sendore);
 - ✓ E drejta obligative (përgatitja e kontratave, para kontratave, propozim – kontratave, anekseve, deklaratave dhe marrëveshjeve);
 - ✓ Trashëgimisë (parashtrimi i kërkesave për ngritjen e procedurës së trashëgimisë, si dhe këshilla, nxjerrjen e dokumenteve dhe ndihmë rreth procedurës së trashëgimisë);
 - ✓ Procedura për privatizimin e tokës dhe legalizimin e objekteve të ndërtuara pa leje, procedura të tjera para Agjencisë së Kadastrës së patundshmërisë;
 - ✓ E drejta tregtare (çështje ekonomike);
 - ✓ E drejta e falimentimit (falimentimi, likuidimi i firmës);
 - ✓ Regjistrimi i firmave, çdo lloj ndryshimi tek subjektet juridike, shoqatat e qytetarëve, zyrave të përfaqësive, filialeve;
 - ✓ E drejta penale;
 - ✓ Përfaqësimi dhe ndihmë juridike personave fizik dhe juridik në gjykata, në organe gjyqësore, komuna, institucione shtetërore;
 - ✓ E drejta e punës (përgatitja e kontratave për punësim, kontrata për menaxherë, marrëveshje për përfundimin e marrëdhënies së punës, vendime për heqjen dorë nga kontrata për punësim, statuteve, rregulloreve, vendimmarrjeve, aktvendimeve, paraqitjen dhe ç`lajmërimin e të punësuarve në Agjencinë për Punësim të RM-së, procedurave për punësimin e shtetasve të huaj, përfaqësimi para gjykatave të Republikës së Maqedonisë për kontestet e punës);

- ✓ E drejta administrative (përfaqësimi para ministrive, komunave, Gjykatës Administrative);
- ✓ E drejta për sigurim (përfaqësimi para kompanive të sigurimit dhe para gjykatave për kompensim të dëmit);

Shërbimet juridike konsulente dhe shërbimet e avokatisë në bazë mund të ndahen në tre grupe edhe atë:

- ✓ Konsultime juridike dhe këshillime;
- ✓ Përpilimi i akteve dhe shkresave (kundërshtime, padi, ankesa dhe të ngjashme); dhe
- ✓ Përfaqësimi para gjykatave.

Shërbimet juridike konsulente dhe shërbimet e avokatisë kanë këto karakteristika⁷⁹:

- Shërbimet juridike i përkasin grupit të veprimtarive të mbrojtura të cilat kryhen nga persona që kryejnë punë të autorizuar ligjore vetë të rregulluar, avokatë,
- Njohuritë dhe mjetet juridike janë të paarritshme pa përfshirjen e një avokati,
- Avokatët rregullojnë tregun duke ndjekur një politikë të eliminimit të konkurrencës jo-avokate,
- Avokatët konkurrojnë me njëri-tjetrin,
- Pjesa më e madhe e shërbimeve të avokatëve janë shumë të kushtueshme,
- Teknologjia e punës së avokatëve është e qëndrueshme duke ofruar shërbime konvencionale ose tradicionale,
- Njohuritë juridike janë akademike.

⁷⁹ Cornell University Law School. [Future of legal services and the development of legal Knowledge Management.](http://blog.law.cornell.edu/voxpath/2013/08/30/future-of-legal-services-and-the-development-of-legal-knowledge-management/comment-page-1/), <http://blog.law.cornell.edu/voxpath/2013/08/30/future-of-legal-services-and-the-development-of-legal-knowledge-management/comment-page-1/>

3. Konsultime juridike dhe këshillime

Pavarësisht nga madhësia, çdo kompani mund të përballet me shumë probleme të ndryshme ligjore gjatë funksionimit të saj. Për t'u marrë me këto probleme, disa pronarë të bizneseve punësojnë avokatë për konsultime, për t'i ndihmuar ata të kuptojnë situatat ligjore dhe të reagojnë në mënyrë adekuate. Detyrat e një avokati konsulent ndryshojnë bazuar në nivelin e tij të përfshirjes në biznes. Konsultimet dhe këshillat juridike në praktikën e shërbimeve të konsulencës juridike paraqiten si konsulta të përgjithshme dhe këshilla ligjore në fushat e punës së shoqatave tregtare, përkatësisht ndërmarrjeve. Një avokat për konsultime biznesi zakonisht siguron këshilla juridike në fusha të ndryshme të së drejtës së biznesit, duke përfshirë⁸⁰:

- ✓ Ligjin për punësim,
- ✓ Ligji për pagat dhe punën jashtë orarit,
- ✓ Ligji për marrëdhëniet e punës,
- ✓ Licencimi dhe e drejta administrative.

Një avokat për konsultime mund të rishikojë praktikën e kompanisë për tu siguruar që ato janë në përputhje me të gjitha ligjet në fuqi të punës dhe pagave, duke përfshirë edhe ato që rregullojnë pagat minimale, orët shtesë dhe pushimet e vakteve. Një pronar biznesi gjithashtu mund t'i drejtohet një avokati për këshilla për një çështje të veçantë, siç është ligjshmëria e një vendimi për punësim ose pushimit nga puna. Avokatët konsulentë shpesh mbrojnë kompani në procedurat juridike. Për shembull, nëse një punëtor paraqet padi për diskriminim ose shkelje të ligjit të punës, avokati mund të përfaqësojë kompaninë kundër punëtorit. Në mënyrë të ngjashme, një avokat konsulent i biznesit gjithashtu mund ta mbrojë atë në paditë e ngritura nga ish-klientë ose biznese

⁸⁰ McMullen, A., (2020), Duties of a Consulting Lawyer at a Business | Small Business ...smallbusiness.chron.com › du.

të tjera. Kjo detyrë zakonisht përfshin hulumtime të thelluara, përgatitjen e argumentit mbrojtës dhe dorëzimin e argumentit në gjykatë.

Shërbimet konsulente juridike në lidhje me këshillat juridike të kompanive mund t'i referohen këshillave të kompanive për çështje në fushën e strukturës së tyre organizative, në aspektin e rregulloreve juridike, tatimore dhe rregulloreve të tjera, pastaj këshilla për bashkëngjitjen dhe marrjen e kompanive, si dhe privatizimet, ndihmë juridike gjatë evoluimit, vlerësimi i aftësisë së ndërmarrjeve që merren, si dhe planifikimi strukturor, bazuar në parallogaritje tatimore dhe në baza të veçanta rregullatore, si dhe këshilla në procedurat e likuidimit dhe falimentimit.

Shërbimet e konsulente juridike kryhen gjithashtu brenda aktiviteteve të korporatave si shërbime në fushën e të drejtës së korporatave, të tilla si përgatitja e marrëveshjeve komerciale, akteve të brendshme, rregulloreve, marrëveshjeve kolektive, vendimeve, përgatitjes së skenarëve për mbajtjen e mbledhjes së aksionarëve dhe bordit të drejtorëve, si dhe zbatimin e tyre, ndihmë juridike dhe mbështetja e sektorit juridik të komitentit - person juridik, zbatimi i procedurave disiplinore, zhvillimi i sistemeve specifike për avancim, mbajtja e sekretit të biznesit dhe zhvillimi i besnikërisë së punonjësve, ndihma në menaxhmentin e burimeve njerëzore dhe përgatitjen e kontratave menaxheriale.

Shërbimet konsulente juridike realizohen gjithashtu si ofrimi i këshillave mbi të drejtat e pronës industriale, duke përfshirë regjistrimin e të drejtave autoriale, markat tregtare, brendet, të drejtat e dizajnit, të drejtat e softuerit, know-how, të drejtat e pronësisë industriale dhe brendet e certifikuara. Këto këshilla zbatohen si këshilla për klientët për të zhvilluar strategji efektive për identifikimin, mbrojtjen dhe shfrytëzimin e këtyre të drejtave dhe identifikimin e produkteve të falsifikuara dhe abuzimin e të drejtave, si dhe nisjen e procedurave të nevojshme për eliminimin e tyre nga tregu.

Shërbimet konsulente juridike realizohen nga kryerësit e shërbimeve konsulente juridike dhe shërbimeve avokatie në të gjitha sferat e ligjit të punës dhe marrëdhënieve të punës. Ato konsistojnë në interpretimin e rregulloreve ligjore, këshillime në fushën e

marrëdhëniet e punës në lidhje me të drejtat e punëtorëve dhe punëdhënësve, zbatimin dhe udhëheqjen e procedurave disiplinore, përpilimin e kontratave të punës dhe kontratave menaxheriale, lajmërimin dhe ç'lajmërimin e punëtorëve dhe procedura të tjera para organeve administrative dhe gjyqësore.

Shërbimet konsulente juridike në të drejtën e biznesit kryhen si shërbime në të drejtën tregtare, të drejtën e kontratave dhe dëmshpërblimeve, të drejtën financiare, të drejtën e letrave me vlerë, të drejtën e investimeve, të drejtën bankare, të drejtën e patundshmërive, të drejtën doganore dhe tatimore. Këto shërbime përfshijnë dhënien e mendimeve nga ekspertë për pjesëmarrje dhe aksione, udhëheqje korporative, hulumtimin e tregut, investimet dhe fondet e investuese, transferimin e parave, sigurimin e kërkesave.

4. Përpilimi i akteve dhe parashkresave

Shërbimet e avokatisë që kanë të bëjnë me hartimin e akteve dhe parashkresave janë të lidhura me çështje që kanë të bëjnë me regjistrimin dhe dorëzimin e aplikimeve për themelimin e shoqatave dhe personave të tjerë juridik, ndryshime të ndryshme organizative të natyrës së korporatave, paraqitjen e të punësuarve, regjistrimin për TVSH-në, hapjen e llogarive dhe aktivitete të tjera të nevojshme për fillimin e funksionimit të një ndërmarrje të re, gjegjësisht shoqatë. Ky grup i punëve përfshin gjithashtu çështje që kanë të bëjnë me përgatitjen e para kontratave, kontratave, anekse të kontratave, deklaratave, marrëveshjeve për nevojat e klientit, pastaj përgatitjen e statuteve, rregulloreve, vendimeve, aktvendimeve, paralajmërimeve dhe të ngjashme.

Përgatitja e akteve të përgjithshme si shërbime juridike të kryerësve të shërbimeve konsulente juridike dhe shërbimeve avokatie, përfshin përgatitjen e rregulloreve për marrëdhëniet e punës, procedurën disiplinore, sistematizimin e vendeve të punës, sekretin e biznesit, statutet, vendimet në fushën e marrëdhëniet të punës. Si akte nga ana e zyrave konsulente ligjore dhe avokatie si dhe shoqatat e avokatëve ose individëve,

përfshihen gjithashtu përgatitja e kontratave të shitblerjes, paradhënieve, hipotekave, marrëveshjeve për kredi, etj.

Avokatët mund ta ndihmojnë kompaninë që të sigurohet se dokumentet e biznesit janë në rregull dhe se biznesi është i mbrojtur. Avokatët mund të ndihmojnë në përgatitjen e⁸¹:

- ✓ Dokumenteve për themelim,
- ✓ Kontratave të punës,
- ✓ Kontratave për qira
- ✓ Kontrata sigurie
- ✓ Kontratave për furnizim,
- ✓ Kontratave për shitblerje,
- ✓ Kontratave jo konkurruese,
- ✓ Përgatitja e librave të korporatave
- ✓ Akteve nënligjore.

5. Përfaqësimi

Çështjet e përfaqësimit kanë të bëjnë me përfaqësimin e përhershëm dhe të plotë dhe ndihmën juridike të ndërmarrjeve të prodhimit dhe të tregtisë, instituteve dhe ndërmarrjeve, zbatimin e procedurës së falimentimit dhe likuidimit, përfaqësimin para kompanive të sigurimit për kërkesat për kompensim të dëmit, përfaqësimin para gjykatave në çështjet e kompensimit të dëmit, në kontestin e marrëdhënies së punës, kontestet civile, penale dhe familjare, përfaqësimi para ministrive, komunave, agjencive qeveritare dhe organeve të tjera, përfaqësimi para Gjykatës Administrative në konteste administrative.

⁸¹ Business Document Preparation | Schlueter, Mahoney & Ross, (2020), www.smrlaw.net > business-d.

Përfaqësimi i avokatëve grupohet sipas llojeve të ndryshme të së drejtës, edhe atë:

- E drejta familjare,
- Ligji i trashëgimisë,
- Marrëdhëniet pronësore dhe pronësore-juridike,
- Marrëdhëniet obligative
- Marrëdhëniet e punës.

6. Pozicionimi për kryerjen e shërbimeve konsulente juridike dhe shërbimeve të avokatisë

Pozicionimi është një proces i zhvillimit të vetëdijes së klientëve për një çështje të veçantë juridike që duhet ta zgjedhin. Pozicionimi gjithashtu përfshin edhe përforcimin e perceptimit të klientëve për përvojën që kanë gjatë zgjedhjes së shërbimeve konsulente. Pozicionimi efektiv mund të arrihet nëse e njohim konkurrencën shumë mirë dhe avantazhet që mund t'u ofrohen klientëve. Pozicionimi kërkon përcaktimin e avantazheve personale diferenciale që e bëjnë konsulentin të ndryshëm dhe me një vlerë më të lartë se ato të konkurrentit⁸².

Pozicionimi mund të arrihet në raport me konkurrentët, për sa i përket llojit të shërbimeve dhe karakteristikave të tyre dhe në lidhje me çmimin dhe karakteristikat e shërbimeve. Gjatë pozicionimit duhet të merren parasysh faktorët e mëposhtëm⁸³:

- konkurrenca,
- blerësit,
- imazhi i kompanisë,
- tregu i synuar,

⁸² Small Biz Connect. Market Analysis, Segmentation, Targeting, Positioning., (2014), <http://toolkit.smallbiz.nsw.gov.au/part/3/10/49>

⁸³ Rosagrata, J. (2004). Market segmentation, targeting and positioning, Chapter 4. McGraw-Hill, Australia

- miks marketingu

Pas vlerësimit të llojeve të ndryshëm të klientëve, zyra e konsulentës juridike ose zyra e avokatisë ose individit duhet të vendosin se cilat dhe sa lloje ose segmente të veçanta do të shërbejnë. Ky është i ashtuquajti *pozicionim i tregut* - përzgjedhja e tregut të synuar i cili përbëhet nga një grup klientësh të cilët kanë nevoja ose karakteristika të përbashkëta që vendosin t'i shërbejnë.

Çelësi për të fituar dhe mbajtur klientët e shërbimeve të konsulencës ligjore dhe të avokatisë është të kuptuarit e nevojave të tyre dhe përmbushja e tyre më mirë se konkurrentët, duke u dhënë atyre më shumë vlerë. Pozicionimi mund të arrihet duke ofruar shërbime që kanë një vlerë superiore, qoftë përmes çmimeve më të ulëta sesa i konkurrentëve ose përmes përfitimeve më të mëdha që do të justifikojnë çmimet e larta.

Pozitat e forta nuk ndërtohen me premtime të zbrazëta. Nëse zyra e konsulentës juridike ose zyrës së avokatisë i pozicionon shërbimet e saj si oferta të cilësisë dhe shërbimit më të mirë, atëherë ajo duhet të ofrojë cilësinë dhe shërbimin e premtuar. Kjo është arsyeja pse pozicionimi fillon me diferencimin e ofertës së tregut.

Pozicionimi i shërbimet juridike konsulente dhe avokatie duhet të paraqet proces i përcaktimit të variablave të miks marketingut, përmes të cilave klienti do të fitojë një imazh më të qartë, më të ndryshëm dhe të dëshiruar të asaj se çka përfaqëson ofruesi specifik i shërbimeve juridike konsulente dhe shërbimeve të avokatisë, individit ose zyra, në krahasim me konkurrentët. Pozicionimi është mënyra se si, kryerësi i shërbimeve konsulente juridike dhe shërbimeve avokatie, bazuar në disa elemente ose karakteristika të caktuara, shihet nga klientët në raport me konkurrentët.

Pozicionimi në të vërtetë nënkupton krijimin e një imazhi në vetëdijen e klientit për atë se çka prezanton një ofrues ose kryerës i shërbimeve konsulente juridike dhe shërbimeve të avokatisë. Pozicionimi nuk mund të jetë arbitrar, por përkundrazi ai duhet të përfshihet që nga dizajnimi i shërbimeve, duke përfshirë përdorimin e mjeteve të miks

marketingut në kombinime të ndryshme gjatë së cilës duhet zgjedhur një nga cilësitë që duhet të ngelë në vetëdijen e klientëve.

Jo çdo ofrues i shërbimeve konsulente juridike mund të gjejë shumë mundësi për të diferencuar ofertën e tij të shërbimeve, që do t'u japë atyre avantazh ndaj konkurrentëve. Prandaj, duhet të pranojë një strategji reale të pozicionimit që do të plotësojë nevojat e klientëve të saj të synuar, duke marrë parasysh qëllimet e veta, konkurrencën, planet e zgjerimit, nevojat personale, llojin e punës së kryer, llojin dhe numrin e klientëve.

7. Planifikimi i kryerjes së shërbimeve konsulente dhe shërbimeve të avokatisë

Planifikimi i kryerjes së shërbimeve konsulente juridike dhe të avokatisë, në vetë përfshin aktivitete në lidhje me hulumtimin dhe parashikimin e nevojave të klientit, marrjen e vendimeve për qëllimet themelore, politikën, strategjinë, taktikën dhe planet individuale të marketingut që duhet të sigurojnë kënaqësinë e nevojave, rritjes dhe zhvillimit të identifikuar të kryerësit - ofruesit të shërbimeve konsulente juridike dhe shërbimeve të avokatisë.

Procesi i planifikimit të kryerjes së shërbimeve konsulente juridike dhe avokatie, nëse perceptohet në thelb, përfshin këto elementet⁸⁴:

- ✓ analiza e mundësive të tregut;
- ✓ zgjedhja e tregut të synuar;
- ✓ vendosjen e qëllimeve të marketingut;
- ✓ përpunimin e marketing programit, dhe
- ✓ zbatimimi dhe kontrolli i aktiviteteve të marketingut.

⁸⁴ Legal services plans - FREE Legal Information | Legal Line, (2020), www.legalline.ca › pre-paid-l

Analiza e mundësive të tregut është detyra e parë në procesin e planifikimit të kryerjes së shërbimeve të konsulencës juridike dhe shërbimeve të avokatisë, e cila përbëhet nga analiza e mundësive afatgjate të tregut, si dhe nga analiza e mjedisit makro dhe mikro marketingut.

Mikro-mjedisin e kryerësve të shërbimeve të konsulencës juridike dhe shërbimeve të avokatisë e përbëjnë të gjithë faktorët që ndihmojnë ose ndikojnë në aftësinë për të ofruar shërbime të konsulencës juridike, ndërsa makro-mjedisi përfshin tendencat në fushën e zhvillimit demografik, sistemin juridiko-politik dhe të tjera.

Në fushën e kërkimit dhe përzgjedhjes së tregjeve të synuara, kryerësit e shërbimeve konsulentë juridike duhet ta njohin tregun e përgjithshëm të shërbimeve konsulentë juridike, segmentet e këtij tregu dhe të bëjnë një zgjedhje të segmentit më të përshtatshëm.

Strategjitë ndihmojnë kryerësit e shërbimeve konsulente juridike dhe shërbimeve të avokatisë të harmonizojnë kryerjen e aktiviteteve me të cilat do të realizohen qëllimet e përcaktuara. Me strategjitë, ata ripërcaktojnë rregullat e zhvillimit të luftës konkurruese dhe rrisin efikasitetin operativ dhe arrijnë një përfitim të caktuar.

Në kushtet e vazhdimësisë së ndryshimeve në rrethinë, realizimi i aktiviteteve duhet të harmonizohet vazhdimisht, me qëllim të ruajtjes së pozicionit konkurrues dhe për të arritur sukses. Në mënyrë që të ruhet potenciali ekzekutiv, duhet të njihen të gjitha elementet e strategjisë dhe aktivitetet e saj dinamike t'i përshtaten ndryshimeve. Për tu arritur përfitimi i dëshiruar dhe për të ruajtur dhe forcuar pozicionet e tregut, duhet të arrihet efikasiteti i integruar operativ i të gjithë elementeve të strategjisë. Për të arritur këtë, bëhen kombinime të strategjive, avancohen proceset, zhvillohet struktura organizative, përsoset teknologjia. E gjithë kjo është bërë për t'iu përgjigjur kërkesave të klientëve dhe për të arritur qëllimet e dëshiruara.

Kur planifikohet kryerja e shërbimeve juridike konsulente dhe shërbimeve të avokatisë, duhet të përgjigjen disa pyetje:

- ✓ ku jemi tani,
- ✓ ku duam të arrijmë,
- ✓ si të realizojmë qëllimet e përcaktuara,
- ✓ kur duam të realizojmë qëllimet e përcaktuara,
- ✓ kush është përgjegjës për kryerjen e qëllimeve të përcaktuara,
- ✓ Sa resurse janë të nevojshme për të arritur qëllimet e përcaktuara.

Plani për kryerjen e shërbimeve juridike konsulente dhe shërbimeve e avokatisë përcakton misionin, vizionin dhe qëllimet që dëshirohen të arrihen në periudhën e ardhshme. Ky është një proces, me të cilin kryerësi ose ofruesi i shërbimeve konsulente juridike dhe të avokatisë, duhet t'ia arrijë të jetë i njohur dhe i ndryshëm nga të tjerët dhe të përqendrohet në kryerjen e detyrave të caktuara në mënyrë që të plotësojë nevojat e klientëve dhe të bëjë një fitim. Plani i kryerësit ose ofruesit të shërbimeve konsulente juridike dhe të avokatisë, është i vetmi për realizimin e biznesit të tij. Çelësi për përgatitjen e një plani të suksesshëm është:

- ✓ përcaktimi i strategjisë zhvilluese të kryerësit ose ofruesit të shërbimeve konsulente juridike dhe të avokatisë,
- ✓ Përcaktimi i vëllimit të pritur të fitimit,
- ✓ monitorimi i vazhdueshëm i kryerjes së shërbimeve konsulente juridike,
- ✓ futja e teknologjive të reja të punës në mënyrë që të rritet efektiviteti dhe efikasiteti i punës,
- ✓ sigurimi i reageve të klientëve.

Funksionimi i suksesshëm i shoqatave për konsulencë juridike dhe shoqatave të avokatisë dhe individëve ose kompanive, nënkupton funksionimin dhe zhvillimin e një game të gjerë fushash pune, duke ofruar ndihmë juridike që është përgjigje e nevojave të klientëve. Në portofolin e punëve të cilat i kryejnë firmat për konsulencë juridike dhe firmat për avokati ose individë, është e nevojshme të sigurohet një listë e larmishme e klientëve, korporatave, ndërmarrjeve të mesme dhe të vogla dhe individëve të cilëve do

t'u kushtojë të njëjtin nivel ekspertize dhe profesionalizmi në zgjidhjen e problemeve të tyre juridike.

Puna e kryerësve të shërbimeve konsulentë juridike dhe avokatie duhet të përqendrohet në ofrimin e shërbimeve të plota juridike. Përmes aktiviteteve të përditshme dhe shërbimeve që ata ofrojnë, ata duhet të ofrojnë siguri ligjore dhe financiare për klientët, si dhe një nivel të lartë të shërbimeve profesionale. Çdo zyrë apo shoqatë për shërbime konsulente juridike dhe avokatie duhet të zhvillojë dhe kryejë shërbime sipas të cilave do të jetë ndryshe nga të tjerat. Kjo mund të arrihet duke përmirësuar dhe duke përsosur vazhdimisht metodologjinë e punës, duke rritur listën e klientëve të kënaqur dhe duke futur shërbime të reja, përmes pozicionimit të suksesshëm dhe shpërndarjes së vazhdueshme të rezultateve të shkëlqyera tek klientët.

Për çdo ofrues të shërbimeve konsulentë juridike dhe avokatie, në radhë të parë duhet të jetë klienti, integriteti, konfidencialiteti, puna në ekip, mendimi konstruktiv dhe kritik, zgjidhja e problemeve, efikasiteti dhe ekonomizimi.

Njerëzit me të cilët punon kryerësi i shërbimeve konsulente juridike dhe avokatie, nuk duhet të shihen vetëm si klientë, me ata duhet të ndërtohen marrëdhënie partneriteti. Çdo herë duhet të zgjidhet zgjidhja më e mirë ligjore, sepse suksesi në punë është i lidhur në mënyrë të pashmangshme me suksesin e partnerëve. Produkti ose shërbimi që u ofrohet klientëve duhet të jetë rezultat i njohurive, të menduarit dhe punës së palodhur.

Edhe në një profesion tradicional siç janë shërbimet konsulent juridike dhe shërbimet e avokatisë, teknologjia ka fuqinë e mjaftueshme për të krijuar shumë vende pune, të cilat do të ofrojnë një lloj të ri të shërbimeve konsulentë juridike dhe shërbimeve të avokatisë. Zhvillimi i shpejtë i teknologjisë për konsulentët ligjorë dhe avokatët siguron më shumë punë në fushën e pronës intelektuale, privatësisë, si dhe patentimit të softuerëve të rinj dhe metodave të biznesit.

Duke pasur parasysh që teknologjia zhvillohet më shpejt sesa jurisprudenca, kompanitë e teknologjisë kanë nevojë për këshilla juridike që t'u tregojnë atyre se atë që po e bëjnë është në përputhje me legjislacionin ekzistues, si dhe këshilla juridike dhe avokatë, të cilët do t'i sigurojnë informacionet më të fundit juridike dhe të cilët do të interpretojnë të drejtën për produktet e reja. Për këtë lloj pune, jo vetëm që duhet të njihet mirë jurisprudenca – por gjithashtu duhet të dihet se si funksionojnë bizneset nga pikëpamja teknologjike.

De rregullimi i ofruesve të shërbimeve juridike do të thotë që një gamë më e gjerë e organizatave mund të ofrojnë shërbime ligjore. Dhe për shkak se biznesi dhe ligji përplasen, punëdhënësit kanë më shumë nevojë për avokatë me takt teknologjik dhe shpirt sipërmarrës. Shumë firma të reja juridike sot punojnë online, klientët sot flasin me një avokat në internet, njëjtë sikur atë ta bënin vetë. Firmat e tilla juridike kërkojnë juristë, të cilët, përveç të drejtës, e njohin mirë teknologjinë, dhe më pas i aftësojnë ata për të fituar aftësitë e nevojshme në marketing dhe biznes.

Në kushtet moderne të punës, është e patjetërsueshme që çdo ofrues i shërbimeve konsulente juridike dhe shërbimeve të avokatisë, të ketë mundësi më të mëdha në ofrimin e shërbimeve të tilla në zona të ndryshme. Klientët duhet të sigurohen që të marrin një gamë të gjerë shërbimesh, ndihmë juridike të mbështetur nga praktika dhe një nivel të lartë shërbimesh cilësore në fushën juridike dhe të kenë një ekip të bashkëpunëtorëve dhe specialistëve më profesionistë.

8.Konkluzion

Shërbimet konsulente juridike dhe të avokatisë zakonisht përcaktohen si ekzekutimi dhe zbatimi i parimeve të së drejtës në një situatë praktike dhe faktike. Ato përfshijnë zbatimin e parimeve të së drejtës në drejtim të parashikimit efikas të zgjidhjeve specifike të çështjeve juridike dhe dhënies së kaheve, konsultimeve ose

rekomandimeve mbi rrugën e veprimit të ndërmarrë nga ai ose ata që janë në një mosmarrëveshje ligjore si një mjet për zgjidhjen e çështjeve juridike.

Detyrat e kryerësit të shërbimeve konsulente juridike dhe shërbimeve të avokatisë duhet të inkurajojnë sjelljet emocionale dhe motivuese të atyre që kryejnë shërbimet, të kuptohen lehtë nga të gjithë dhe të jenë në gjendje të nxisin lehtësisht veprimin, gjegjësisht të jenë një mjet praktik me ndihmën e të cilit mund të shihet se si duhet të punohet për të arritur qëllimet e përcaktuara, të jetë në gjendje të matë konkurrencën dhe të përcaktojë avantazhet konkurruese dhe të dijë të shkojë përpara në kushtet e një konkurrence të fortë dhe cilat janë avantazhet e shërbimeve në krahasim me ato të konkurrencës.

Në një botë të globalizuar, në të cilën konkurrenca është e fortë, është gjithnjë e më e rëndësishme për çdo kryerës të shërbimeve konsulente juridike dhe avokatie të zhvillojë shërbime të njohura, gjegjësisht karakteristika të veçanta që do ta dallojnë atë nga konkurrentët. Njerëzit me të cilët punon kryerësi i shërbimeve konsulente dhe avokatie nuk duhet të shihen vetëm si klientë, me ata duhet të ndërtohen marrëdhënie partneriteti.

Një kryerës i shërbimeve konsulente dhe avokatie gjatë punës së tij nuk duhet të kopjojë të tjerët, por duhet të kërkojë dhe të gjejë mënyra për t'u dalluar nga konkurrentët e tij, d.m.th. t'ia arrijë që zyra e tij ose shoqata e avokatisë të bëhet e njohur me atë që ofron (shërbime unike, punon me grupe të vetme klientësh, zhvillon një strategji të ndryshme të ofrimit të shërbimeve, ka stilin e vet personal). Ky është procesi i ndërtimit dhe krijimit të një brendi të një firme konsulente juridike ose firmë avokatie.

Literatura

- Business Document Preparation | Schlueter, Mahoney & Ross, (2020), [www.smrlaw.net > business-d](http://www.smrlaw.net/business-d).

- Catapano, C. (2014). The Law Firm Strategic Plan – How to improve growth & profits per partner. Bridgesphere., <http://bridgesphere.com/law-firm-strategic-plan-improving-profits-per-partner/#sthash.6b5qWNMr.dpuf>
- Cornell University Law School. Future of legal services and the development of legal Knowledge Management., <http://blog.law.cornell.edu/voxpath/2013/08/30/future-of-legal-services-and-the-development-of-legal-knowledge-management/comment-page-1/>
- Legal services plans - FREE Legal Information | Legal Line, (2020), [www.legalline.ca › pre-paid-l](http://www.legalline.ca/pre-paid-l)
- McMullen, A., (2020), Duties of a Consulting Lawyer at a Business | Small Business, [smallbusiness.chron.com › du](http://smallbusiness.chron.com/du)
- Rosagrata, J. (2004). Market segmentation, targeting and positioning, Chapter 4. McGraw-Hill, Australia
- Small Biz Connect. Market Analysis, Segmentation, Targeting, Positioning., (2014), <http://toolkit.smallbiz.nsw.gov.au/part/3/10/49>
- The free dictionary by Farlex. Consultation practice, (2020), <http://legaldictionary.thefreedictionary.com/consultation>.

ZHVILLIMI DHE PLANIFIKIMI I MENAXHIMIT TË RESURSEVE NJERËZORE NË SEKTORIN BANKAR

MSc. Semra BUJARI

International University of Struga (s.bujari@eust.edu.mk)

MSc. Reazarta MAMUDI

International University of Struga (r.mamudi@eust.edu.mk)

Abstrakt

Menaxhimi i burimeve njerëzore është procesi i menaxhimit të njerëzve në organizata në një mënyrë të strukturuar dhe të plotë. Kjo mbulon fushat e personelit (punësimit), selektimit të njerëzve, caktimit dhe menaxhimit të pagave, menaxhimit të performancës, mënyrën e organizimit të resurseve njerëzore, orientimin në vendin e punës, udhëheqjen e problemeve dhe ndryshimeve në resurse njerëzore. Funkcioni i menaxhimit të burimeve njerëzore përveç aktiviteteve për punësimin e njerëzve, trajnimin dhe zhvillimin e tyre përfshijnë gjithashtu menaxhimin e qasjes në përfitimet dhe shpërblimet e punonjësve, regjistrat e punonjësve dhe politikat e personelit. Burimet njerëzore përqendrohen në maksimizimin e produktivitetit të punonjësve, si dhe zbatimin e politikave dhe proceseve në organizatë. Menaxhimi i burimeve njerëzore ndryshon dhe përmirësohet vazhdimisht, i ndjekur nga sfida dhe ndryshime të shpeshta në biznes. Është bërë e qartë se punonjësit, pa marrë parasysh se çfarë pune bëjnë, nuk mundohen të kryejnë vetëm detyrat që janë nën kompetencat e tyre dhe të paguhet për ata, por ata punojnë për të treguar aftësitë e tyre.

Menaxhimi i burimeve njerëzore është një nënsistem i rëndësishëm i çdo kompanie, gjithashtu edhe i bankave. Industria bankare është një superfuqi shumë e rregulluar që stabilizon mjedisin ekonomik të vendeve në botë. Bankat ruajnë informacione të rëndësishme, personale në lidhje me klientët e tyre, kurse bankat komerciale kanë inventar të vlefshëm - paratë. Punonjësit e bankës, nga menaxherët te komercialistët, duhet të kenë një nivel më të lartë integriteti dhe besimi sesa punonjësit në shumicën e industrive të tjera, gjë që e bën rolin e burimeve njerëzore në sektorin bankar shumë më të rëndësishëm. Sektori bankar është rritur nga disa institucione të përfshira kryesisht në pranimin e depozitave dhe financimin e familjeve dhe bizneseve në një treg kompleks me shumë pjesëmarrës, ku shumë banka komerciale, institucione financiare dhe banka të specializuara ofrojnë një larmi produktesh dhe aktivitesh. Pothuajse çdo bankë dhe institucion financiar është i përfshirë në funksione të ndryshme në vendin e punës dhe kështu kërkon një ekip shumë efikas dhe fuqi punëtore adekuate. Ashtu si shumë sektorë të tjerë të organizuar, sektori bankar kërkon një forcë punëtore shumëplanëshe për kërkesat e saj të ndryshme profesionale dhe të personelit.

Fjalë kyçe: *menaxhim, banka, organizata, fuqi punëtore, procese, produktivitet.*

1. Hyrje

Zhvillimi i burimeve njerëzore është një proces i rritjes së kapacitetit të burimeve njerëzore përmes zhvillimit. Zhvillimi i burimeve njerëzore është diçka që e bëjnë të gjithë. Individët e bëjnë atë përderisa punojnë për tu zhvilluar, menaxherët e bëjnë për të mbështetur zhvillimin e njerëzve të tjerë sepse krijojnë mjetet e përgjithshme të zhvillimit për një organizatë. Kështu, është një proces i shtimit të vlerës së individëve, ekipeve dhe organizatës si një sistem të tërësishëm organizativ. Zhvillimi i burimeve njerëzore mbështetet në angazhimin e njerëzve dhe aftësimin e tyre për të përdorur fuqitë e tyre për të zhvilluar organizatën që i përketin dhe shoqërisë në tërësi. Duke pasur parasysh rëndësinë e burimeve njerëzore, ato tani trajtohen si pasuritë më të vlefshme

për mbijetesën e një organizate. Zhvillimi i burimeve njerëzore përfshin zhvillimin e njerëzve dhe zhvillimin e një organizate.

Menaxhimi i burimeve njerëzore, si funksion i rëndësishëm, është një proces jashtëzakonisht kompleks dhe shumëdimensional.

Marrëdhëniet midis punëdhënësve dhe punëtorëve të ushqyera për mijëra vjet, ngadalë u lëshojnë vendin marrëdhënieve të bashkëpunimit dhe zgjidhjes të qëllimeve, duke ngritur personalitetin, integritetin dhe iniciativën e punonjësit në një nivel më të lartë. Punonjësit jo vetëm që punësohen për të kryer detyrat e tyre në mënyrë të vazhdueshme dhe për një pagë, por edhe për të treguar cilësinë dhe identitetin e tyre.

Asnjë organizatë nuk mund të punojë me sukses pa burime njerëzore cilësore. Ky pretendim është veçanërisht i rëndësishëm për bankat dhe organizatat e tjera të shërbimeve ku shumë punonjës vijnë në kontakt me klientët çdo ditë. Megjithatë shumica e bankave përshkruajnë mënyrën e ndërveprimit të punonjësve me klientët, efekti varet drejtpërdrejt nga qëndrimi i organizatës ndaj punonjësve, prej ku rezulton ndjenja e përkatësisë dhe kënaqësisë në vendin e punës.

2. Planifikimi I resurseve njerëzore në sektorin bankar

Planifikimi i burimeve njerëzore është një proces që kërkon të sigurojë njerëzit e duhur në vendin e duhur dhe në kohën e duhur, të aftë për të kryer me sukses detyrat e tyre. Qëllimi i planifikimit është miratimi i një plani si bazë për angazhimin e burimeve njerëzore në mënyrë që të realizohen me sukses qëllimet e organizatës. Çdo plan i burimeve njerëzore duhet të jetë në përputhje me strategjinë e organizatës për arritjen dhe ruajtjen e një avantazhi konkurrues.

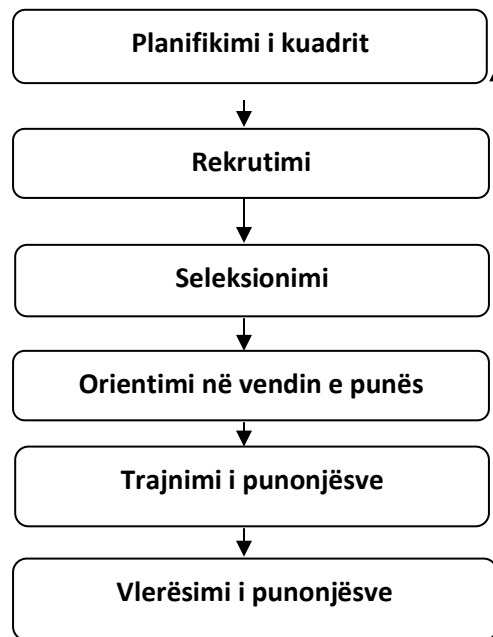

Figura 1. Planifikimi I resurseve njerëzore

Planifikimi i resurseve njerëzore nënkupton parashikimin në kohë të nevojës për burime njerëzore sipas profesionit, numri, kualifikimet dhe afatet, duke përfshirë edhe burimet e nevojshme financiare për realizimin e këtij planifikimi. Menaxhimi ekzekutiv dhe departamenti i burimeve njerëzore luajnë një rol të rëndësishëm në procesin e planifikimit të burimeve njerëzore.

Planifikimi i burimeve njerëzore është një funksion menaxherial i planifikimit të burimeve njerëzore. Për të zbatuar planet në mënyrë efektive, duhet të përgjigjemi pyetjeve të mëposhtme :

- Sa njerëz na duhen për të arritur planet dhe synimet tona?
- Çfarë lloj njerëzish, aftësitë dhe njohuritë e të cilëve na duhen?
- Si të sigurojmë njerëzit e nevojshëm?

- Si të përgatisim punonjësit aktualë për nevojat dhe kërkesat e biznesit?

Rekrutimi i punonjësve është hapi i parë në sigurimin e burimeve njerëzore cilësore.

Në procesin e tërheqjes së personelit, duhet të përgjigjemi tre pyetjeve:

- Çfarë lloj njerëzish nevojiten?
- Ku t'i gjejmë?
- Si t'i gjejmë?

Kur i përgjigjemi pyetjes së parë, ne marrim parasysh katër pikëpamjet e përcaktuara brenda organizatës :

- struktura e moshës,
- kualifikimi,
- përvoja,
- vlerësimi i aftësive për shkak të progresit të mundshëm.

Rekrutimi është një proces I nxitjes –tërheqjes se kandidatëve të cilaët kanë kualifikime dhe përgatitje e njohuri te cilat ata mund ti zbatojnë në ndërmarrje. Faza e rekrutimit ka për qëllim të sigurojë numër të mjaftueshëm I cili mundëson në masë të duhur zgjedhjen e kandidatëve më të mire në një organizatë.

Ai përfshin:

- identifikimin e burimeve ekzistuese të kandidatëve dhe zhvillimin e tyre;
- kërkimi dhe identifikimi i burimeve të reja të kandidatëve;
- motivimi i llojit të duhur të kandidatëve për të aplikuar për një vend pune në organizatë;

- sigurimi i një ekuilibri të shëndetshëm midis burimeve të brendshme dhe të jashtme.

Procesi I seleksionimit është një proces i përcaktimit të kualifikimeve, përvojës, aftësive, njohurive të aplikantit për të përcaktuar përshtatshmërinë e tij për punën e aplikuar.

Kjo perfshin:

- zhvillimi i vendeve të lira të punës;
- krijimin dhe zhvillimin e teknikave të vlefshme dhe të besueshme të testimit;
- formulimin e teknikave të intervistimit;
- kontrollimin e referencave;
- vendosja e një politike dhe procedurë për ekzaminimin mjekësor;
- Në vendimmarje të përfshihen menaxherët e linjës

Gjatë zgjedhjes të kandidatëve nuk marrin pjesë vetëm ekspertët dhe stafi i burimeve njerëzore por gjithashtu marrin pjesë edhe drejtorët e atyre sektorëve që kërkojnë njerëz të rinj për të punësuar . Edhe pse të gjithë punojnë me të njëjtin qëllim, për të arritur kandidatët më të mirë, rolet dhe përgjegjësitë e tyre janë të ndara. Një nga problemet më të vështira me të cilat përballen një person është vlerësimi i karakteristikave të njerëzve, aftësive dhe cilësive të tyre.

Kualifikimet, shkathtësitë dhe qëndrimet janë aftësitë me të cilat individi arrin rezultate dhe kanë një rëndësi të madhe për kryerjen e detyrave të caktuara. Për t'u punësuar, një individ duhet të ketë aftësi të caktuara për një punë të caktuar. Gjatë procesit të përzgjedhjes, mund të zgjidhen kandidatët që plotësojnë të gjitha kërkesat për një pozicion të caktuar ose kandidatët për të cilët organizata do të ofrojë trajnim për një punë të caktuar.

Mirëpo, njëri nuk punësohet për të qëndruar në të njëjtën punë dhe në të njëjtin nivel. Ai vazhdimisht punon për të ngritur në detyrë dhe për të rritur njohuritë dhe

kualifikimet e tij. Këtë organizatat mund tua ofrojnë punëtorëve përmes trajnimeve dhe edukimit të punonjësve. Përzgjedhja profesionale e kandidatëve për ngritje në detyrë duhet të jetë e njëjtë me përzgjedhjen dhe vendosjen e njerëzve të rinj dhe kjo përfshin propozimin e kandidatëve, vlerësimin e cilësive të tyre, marrjen e vendimeve dhe monitorimin e zhvillimit të karrierës.

3. Përgjegjësitë e departamentit për menaxhimin e resurseve njerëzore në sektorin bankar

Roli i departamentit të burimeve njerëzore është të krijojë një klimë dhe kushte në të cilat menaxhmenti i gjithë bankës do të jetë në gjendje të balansojë kontributin individual dhe kolektiv të të gjithë punonjësve në suksesin afatshkurtër dhe afatgjatë të bankës.

Disa nga përgjegjësitë kryesore janë :

- Të jetë finansuesi dhe udhëheqësi kryesor i politikave të burimeve njerëzore të bankës.
- Të propozojë dhe të japë përgjigje për të ndryshuar këto politika dhe për të siguruar që politikat e zgjedhura të zbatohen në të gjithë bankën.
- Të kontribuojë plotësisht në përmbushjen e sfidave të biznesit me të cilat përballlet banka duke mbështetur menaxherët e degëve në zhvillimin e vazhdueshëm të potencialit të punonjësve dhe krijimin e kushteve në të cilat të gjithë punonjësit janë të motivuar për të përmbushur qëllimet e bankës.
- Monitorimi i vazhdueshëm i strategjisë së bankës për të siguruar që politikat e burimeve njerëzore janë të përshtatshme dhe se numri i stafit dhe aftësitë e tyre mbështesin plotësisht strategjitë e dhëna.
- Të ofrojë një gamë të plotë të shërbimeve për punonjësit. Këto shërbime përfshijnë planifikimin e fuqisë punëtore, rekrutimin , shpërblimin , trajnimin dhe mirëqenien e punonjësve.

- Të mbështesë menaxherin e degës në udhëheqjen e punëve të përditshme në lidhje me fuqinë punëtore duke ofruar këshilla dhe konsultime për çështje që lidhen me menaxhimin e personelit dhe menaxhimin e performances.

Sigurisht që përgjegjësitë e mësipërme janë një pjesë e përgjegjëseve të sektorit të menaxhimit të burimeve njerëzore në sektorin bankar dhe kanë një rëndësi të veçantë në rezultatet e bankës.

4. Aspektet e menaxhimit të resurseve njerëzore në sektorin bankar

Menaxhmenti I resurseve njerëzore përfshin aktivitetet e mëposhtme që ndikojnë në natyrën e marrëdhënies midis punonjësve dhe bankës:

- ndikimi i punonjësve, të gjitha mënyrat e përfshirjes në procesin e vendimmarrjes në aktivitetet e biznesit;
- rrjedha e burimeve njerëzore janë të gjitha vendimet që vlejnë për punonjësit kur hyjnë, qëndrojnë dhe dalin nga banka;
- sisteme shpërblimesh të lidhura me sistemet e shpërblimeve materiale dhe jomateriale;
- sistemet e punës janë kushtet e punës dhe mënyra e organizimit të punës në nivelin e vendit të punës;
- Pajtueshmëria me të katër aspektet e zbatimit të MBNJ.

Resursi njerëzor është burimi më i rëndësishëm në sistemin bankar. Cilësia e burimeve njerëzore është një faktor bazë i cilësisë për të gjithë bankën.

Sidoqoftë, pavarësisht statusit të punonjësve, qofshin ata menaxherë, staf profesional apo administrativ ose profil tjetër i punonjësve, kujdesi për MBNJ është i rëndësishëm për të gjithë ata.

5. Konkluzione

Baza për një biznes të suksesshëm është menaxhimi i drejtë dhe efektiv i burimeve njerëzore. Ndryshe nga vitet e mëparshme, kur aktivet e prekshme përbënin pjesën më të madhe të tregut, sot shumica e aktiveve të korporatave janë pasuri të paprekshme, duke e bërë menaxhimin e burimeve njerëzore një nga faktorët më të rëndësishëm për suksesin e korporatave. Ndryshimet e tregut dhe teknologjisë vendosin kritere të ndryshme në organizatë.

Ndërsa gjatë shekullit njëzet e një organizatat lëvizin përpara, është bërë e qartë se menaxhimi efektiv i burimeve njerëzore është një burim kryesor i përparësisë konkurruese dhe madje mund të jetë faktori i vetëm më i rëndësishëm në performancën afatgjatë të një organizate. Kështu sot niveli i konkurrencës midis organizatave është rritur. Shumica e organizatave sot mund të kopjojnë teknologjinë, procesin e prodhimit dhe produktet. Mirëpo, menaxhimi i burimeve njerëzore është i vështirë për t'u kopjuar dhe kështu burimet njerëzore bëhen një avantazh unik konkurrues për çdo organizatë. Nga ana tjetër, shkalla e papunësisë është mjaft e lartë, gjë që krijon një konkurrencë të madhe midis kandidatëve që aplikojnë për vendet e lira të punës të kufizuara. Si pasojë e ndryshimeve të shpejta dhe kushteve specifike në ndërmarrjet tona, menaxhimi i burimeve njerëzore shihet jo vetëm si një faktor për suksesin e organizatave, por të të gjithë vendit.

Konkurrenca dhe vlera e organizatës varen nga mënyra e rekrutimit, përzgjedhjes, motivimit, shpërblimit, avancimit, zhvillimit dhe procesit të arsimimit të stafit.

Punonjësit cilësorë janë një nga faktorët kryesorë për funksionimin e suksesshëm të organizatës dhe për këtë arsye rekrutimi dhe përzgjedhja janë një nga aktivitetet më të rëndësishme. Përmirësimi i aftësive, njohurive dhe aftësive të punonjësve gjithashtu ka një ndikim në progresin e organizatës, dmth nëse organizata dëshiron të përparojë duhet të investojë vazhdimisht tek punonjësit e saj.

Bankat sot përqendrohen në hartimin e programeve, proceseve dhe shërbimeve për të tërhequr, zhvilluar dhe ruajtur talentet kryesore. Funkcioni kryesor i menaxhimit të burimeve njerëzore në banka është të lehtësojë përmirësimin e operacioneve, të matura jo vetëm në drejtim të treguesve të performancës financiare, por edhe në lidhje me cilësinë e shërbimeve financiare të ofruara. Faktorë të tillë si aftësitë, qëndrimet dhe njohuritë e kapitalit njerëzor luajnë një rol kryesor në përcaktimin e aftësisë konkurruese të sektorit financiar. Kapitali dhe teknologjia po përsëriten, por jo kapitali njerëzor, i cili duhet vlerësuar si një burim shumë i vlefshëm për të arritur avantazh konkurrues.

Literatura

- Paul Banfield, Rebecca Kay, and Dean Royles, Introduction to Human Resource Management, Oxford, 2011
- Renee West,
- Т.Мицески, Д.Јошевски, К.Чабулева - Економетрија збирка задачи, Економски ... со примена на EVIEWS, Економски факултет, Скопје, 2009
- John Stredwick , An Introduction to Human Resource Management, Routledge, 2005

UJI VIRTUAL DHE RËNDËSIA E RISHIKIMIT TË MARRËVESHJES SHQIPËRI-MAQEDONI E VERIUT PËR UJRAT E LUMIT RADIKA

Dr. Sc. Albana JEMINAJ

Avokate, Ndërmjetëse (albanajeminaj@outlook.com)

Abstrakt

Njerezit konsumojne uje direkt per te pire, gatuar dhe lare, por shume me teper per prodhi min e mallrave siy jane ushqimi, letra, rrobat e pambukut , etj. Sasia e ujit qe perdoret ne proceset e prodhimit te mallrave gjate gjithe ciklit te tyre jetesor, pennendet si uji virtual qe pennbahet brenda tyre). Uji virtual mund te ndahet me tej ne uje 'blu' (i cili avu llon nga lumenjte, liqenet ose akuiferet ne proceset e prodhimit te ti lla si ujitje), uji jeshil' (reshjet qe avullojne gjate rritjes se bimeve), dhe uji 'gri' (i ndotur pas bujqesise , perdorimi industrial dhe shtepiak).

Gjurma e ujit e nje individi, komuniteti ose biznesi percaktohet si vellimi i pergjithshem i ujerave te embla qe perdoret per te prodhuar mallrat dhe sherbimet e konsumuara nga ai individ ose komunitet ose prodhuar nga biznesi.

Megenese konsumi per fiyme i ujit virtual qe permbah et ne dietat tona ndryshon sipas llojit te dietes (nga 1 m l elite per nje d iete mbijetese, eleri ne 2.6 m3 l d ite per nje diete vegjetariane elhe mbi 5 m3 l elite per nje stil amerikan d ieta me baze mishi) eshte e qarte se moderimi i dietave (ulja e konsumit te mishit) mune te kete nje nd ikim te madh ne perdorimin virtual te ujit. Sidoqofte, nd i k imi i sakte i nje gjurme uji varet teresisht nga vendi ku merret uji dhe kur. Nje gjurme e rrihll' ne nje zone ku uji eshte i bollshem nuk ka gjasa te kete nje efekt te kunelert, por nje rritje ne nje zone qe peljeton mungese mund te rezultoj e ne thajen e lumenjve, shkatërri min e habitateve dhe tejeteses, dhe zhdukjen e specieve - pervey kesaj per te ndikuar ne ymimet bujqesore, furnizimet dhe

ekonomite lokale. Disa perkrahes te ujit virtual argumentojne per nevojen per nje skeme etiketimi, me gjurmen e ujit te nje prodhimi te percaktuar qarte ne menyre qe te inkurajoje menaxhimin e kerkeses. Kjo do te ndihmonte konsumatorin dhe politike-beresit te njohin lidhjet midis prodhimit dhe konsumit.

Ne nivelin e politikës, nje vend me mungese uji mund te importoje produkte qe kerkojne shume uje ne prodhimin e tyre (importi i ujit virtual) per te lehtesuar presionin mbi burimet e veta. Kjo eshte nje strategji e miratuar nga disa vende, te cilat importon pothuajse te gjitha elerithrat.

Mbeshtetesi virtuali te ujit besojnë se vemendje e pamjaftueshme i eshte kushlluar menaxhimin te kerkeses ne krahasim me menaxhimin e furnizimit. Sipas mendimit te tyre, menaxhimi i kerkeses se konsumatorit permes skemave te arsimit dhe informacionit, etiketimit eshte anashkaluar, sepse konsumatorin dhe politike-beresit nuk i njohin lidhjet midis prodhimit dhe konsumit. Nje problem me etiketimin e ujit virtual eshte se permbajtja e ujit duhet te merret ne konsiderate rendesine e saj gjeografike dhe kohore (50 litra uje te marre nga Radica nuk eshte i njejte me Sahara, ose nga Amazona). Ne menyre te ngjashme, nje produkt bujqesor i rritur me ujerat e shiut nuk eshte i krahasueshem me ate te rritur me uje te ujitur te nxjerre nga tinentokesor jo i rinovueshem. Keshtu, uji virtual nuk jep indikacion nese uji po perdoret brenda kufijve te qendrueshem te nxjenjes, te cilat mund te ndryshojne ydo vit bazuar ne resltjet. Me ne fund, argumenti virtual i ttjit mund te kete pasoja edhe politikisht, veyanerisht ne lidhje me barazine. Uji i leshuar nga nje perdorim jo domosdoshmerisht do te perdoret ne menyre me efikase, ose shperndahet ne menyre me te barabarte. Nese uji leshohet nga bujqesia, dhe fermeret rriten te lashtat me vlere me te ulte me me pak kerkesa per uje, uji i leshuar mund te perthithet lehtesisht nga perdoruesit urbane, ose nga sektori i ndustrial, ne vend qe te shperndahen me drejtesi midis te varferve rurale.

Fjalet kyçe: *Uji virtual, Gjurma e ujit , konsumi per fryme*

1. Hyrje

Njerezit konsumojne uje direkt, per te pire, per te gatuar dhe per te lare, por shume me teper indirekt per prodhimin e mallrave sic jane ushqimi, tetra, rrobat e pambuku t, etj. Sasia e ujit qe perdoret ne proceset e prodhimin te mallrave gjate gjithë ciklit te tyre jetesor, permendet si uji virtual, pra uje i padukshem por qe permbahet brenda tyre). Uji virtual mund te ndahet me tej ne uje 'bin' (i cili avullon nga lumenjte, liqenet ose akuferet ne proceset e prodhimit te til la si ujitje), uji 'jeshil' (reshjet qe avullojne gjate rritjes se bimeve), dhe uji 'gri' (i ndotur pas perdorimit bujqesor apo nga perdorimi industrial dhe shtepiak).

Deri ne kete nivel te studimit ballafaqohemi me ujin si njesi natyrore e nje nevoje biologjike. Gjurma e ujit e nje individi, komuniteti ose biznesi percaktohet si vëllimi i pergjithshem i ujerave te embla qe perdoret per te prodhuar mallrat dhe shërbimet e konsumuara nga ai individ ose komunitet ose prodhuar nga biznesi. Mund te permendim, fare lehtazi, per te kuptuar raportin e pershkruar mund te theksojme:

Per te prodhuar nje filxhan kafe, qe na duket aq i vogel na duhen 140 litra uje.

2. Uji si njesi Tregetare

Ne kete faze ne vendosim menjane konsideratat mbi efikasitetin dhe kerkesat per rrjedhen ujore dhe mbajme konsiderojme konsumin e ujit si pjese e avullirnit dhe transpirimit te ujit te larguar (uji jeshile + uji blu). Vlera virtuale e ujit percaktohet me pas si sasia e tVit te avulluar dhe transpotuar nga niveli i fushes (ETa) deri ne vjelje (trendimenti total). Shprehet me uje per kg te te lashtave, sipas buletinit te FAO ajo perlllogaritet sipas formules:

$$uji\ virtual = \frac{ETa\ (m^3)}{rendimenti\ (kg)}$$

Ndeshim me dy menyra te ndryshme te vleresimit. Me ate te importit dhe me ate te prodhimit te bimeve bujqesore ne pergjithesi dhe te drithrave ne vecanti. Nje pyetje sa uje kursen kur importoni drithera apo kur ato prodhohen ne nivelin ekonomik konkret? Ketu shpesh konceptojm e si kur vlera e ujit te kursyer ka te beje shume me anasjellte si ne e productivitetit margjinal te ujit ne vendin e konsumit, pra vendi ku eshte ku eshte marre vendimi per import, sesa me sasine e ujit te konsumuar vertet ne vendin e prodhimit. Vleresime te ndryshme te tregtise virtuale te ujit bazohen ne kete vlere te njesise. Ky lloj i references ne te gjitha boten mund te perdoret, me kusht qe kemi te bejme me tregti globale. Sidoqofte, pasi te perqendrohemi dhe dekretojme qasjen ne nivelin rajonal, shteteror ose shteteror, kjo lloj reference mund te jete mashtruese nese nuk do te behet raporti me shpenzimet dhe te ardhurat Ketu balafaqohemi me konceptimin e ujit si njesi tregtare

3. Sasia e ujit ne djeta te ndryshme

Meqense konsumi per fryme i ujit virtual qe permbahet ne dietat tona ndryshon sipas llojit te dietes (nga 1 m³ I kube per nje diete mbijetese, deri ne 2.6 m³ I dite per nje diete vegjetariane dhe mbi 5 m³ I dite per nje stil amerikan diete me baze mishi) eshte e qarte se moderimi i dietave (ulja e konsumit te mishit) mund te kete nje ndikim te madh ne perdorimin virtual te ujit. Sidoqofte, ndikimi i sakte i nje gjurme uji varet teresisht nga vendi ku merret uji dhe kur. Nje gjurme e rritur ne nje zone ku uji eshte i bollshem nuk ka gjasa te kete nje efekt te kundert, por nje rritje ne nje zone qe petjeton mungese mund te rezultojte ne tharjen e lumenjve, shkaterrimin e habitateve dhe te jeteses dhe zhdukjen e specieve - pervec kesaj per te ndikuar ne simimet bujqesore, furnizimet dhe ekonomite lokale. Disa perkrahese te ujit virtual argu mentojne per nevojën per nje skeme etiketimi, me gjurmen e ujit te nje produkti te percaktuar qarte ne menyre qe te inkurajoje menaxhimin e kerkeses. Kjo do te ndihmonte konsumatorët dhe politikeberesit te njohin lidhjet midis prodhimit dhe konsumit.

Ne nivelin e politikës, nje vend me mungese uji mund te implentoje produkte qe kerkojne shume uje ne prodhimin e tyre (importi i ujit virtual) per te lehtesuar presionin

mbi burimet e veta. Kjo eshte nje strategji e miratuar nga disa vende, te cilat importon pothuajse te gjitha dritherat.

4. Uji si njesi e vleresimit juridik te marveshjeve

Mbeshtetesis virtuale te ujit besojne se vemendje e pamjaftueshme i eshte kushtuar menaxhimit te kerkeses ne krahasim me menaxhimin e furnizimit. Sipas mendimit te tyre, menaxhimi i kerkeses se konsumatorit permes skemave te arsimit dhe nformacionit, etiketimit eshte anashkaluar, sepse konsumatorët dhe politike-beresit nuk i njohin lidhjet midis prodhimit dhe konsumit. Nje problem me etimologjik eshte se përbajtja e ujit duhet te merret ne konsiderate rendesine e saj gjeografike dhe kohore (50 litra uje te marre nga Radica nuk eshte i njejte me Sahara, ose nga Amazona). Ne menyre te ngjashme, nje produkt bujqesor irritur me ujerat e shiut nuk eshte i krahasueshem me ate te rritur me uje te rritur te nxjerrë nga uji i nentokesor jo i rinovueshem. Keshtu, uji virtual nuk jep indikacion nese uji po perdoret brenda kufijve te qendrueshem te nxjenjes, te cilat mund te ndryshojne cdo vit bazuar ne reshjet. Me ne fund, argumenti virtual i ujit mund te kete pasoja edhe politike, vecanerisht ne lidhje me barazine. Uji i leshuar nga nje perdorim jo domosdoshmerisht do te percloret ne menyre me efikase, ose shperndahet ne menyre me te barabarte. Nese uji leshohet nga bujqesia, dhe fermeret rriten te lashtat me vlere me te ulte me pak kerkesa per uje, uji i leshuar mund te perthithet lehtesisht nga perdornesit urbane, ose nga sektori industrial, ne vend qe te shperndahen me me drejtesi midis te varferve rrethore.

Flukset e tregtise ujore midis kombeve jane llogaritur duke shu mezuat flukset e tregtise nclerkombetare te te korrave permbajtja e tyre e lidhur me virtual. Kjo e fundit varet nga kerkesa specifike per uje e te korrave ne vend eksportues ku prodhohet kulture.

Mardheniet diplomatike bilaterale ndershterore midis Republikes se Shqiperise dhe Republikes se Maqedonise se Veriut, ne kuadrin rajonal, percatohen thelbesisht nga menyra e perdorimit dhe mbrojtjes se resurseve nderkufitare ne dobi reciproke ne

mbrojtjen e tyre te konceptuar si nje trashegimi natyrore dhe burim ekonomik, dhe sherben si ure l idhje ndershtetore.

Deviji mi per ne detin Egje nepermjet lumit Vardar i nje sasie te konsiderneshme te punimeve te lumit Drin, te nevojshem per ndertimin e hidrocentralut ne Fushe Lukove, kunder njedhes naryrore ne detin Adriatik, perben anashkalim te se drejtrave nderkombetare.

Ne kushtet kur Shqiperia ende nuk ka marreveshje ujerash me vendet fqinje qe mbas shperbe1jes se ish- Jugosllavi se, Maqedonia ka gjetur nje baze ligjore, duke deklarnar ne institucionet nderkombetare, nje marreveshje te firmosur ne vitin 1948, mes ish-Jugosllavise dhe Shqiperise, e cila parashikon devijimin e 8 m3 per ne Egje, marveshje e ripare ne vitin 1962 ne nivel komisionesh. Baze l igjore e paplote ne prizmi n e te drejtes nderkombetare.

Devijimi do pare si nje rezikim i fanunes dhe flores, e sidomos te zones se mbrojtur nga UNESCO ne Shebenik.

Le ta shihim problemin dhe ne kendveshtrimi e parashikueshmerise se UNESCO bazuar ne politikat Maqedonia, dhe Shqiperia do jene importuesit neto te ujit virtual ne periudhen 2000 dhe 2050. Ketu uji shikohet tej elementit jmidik dhe tregetar si njesi qemetimi juridik.

Pra problemi i thatesisres dhe konfliktit te shkretimit eshte afer, ndersa qeverite tona e shofin ende me dylbi.

5. Shtrimi i problemit te marveshjes per menaxhimin e drejte te ujrave

Punimi bazohet ne nevojen urgjente per rishikim te nje marveshjeje nderombetare vjetrnar, ne prizmin e mardhenieve nderkombetare konform Konvetes se Helsinkit dhe Rezolutave te OKB, si detyrim diplomati k dhe ligjor per tu respektuar.

Nevoja e rishikimit dhe respektimit te merveshjes per ujrat nderkufitare, si nje platforme per integtimin Europjan te te dy vendeve fqinje. Synojm e dhe ndergjegjesimin pollul lor te komunave dhe qarqeve nderkufitare ne prizmin e interesave ekonomike receiptoke. Uji virtual nuk konsuderohet fare ne narveshje as dhe gjurmet e ttiit dhe as

menzra e llogaritjes se tyre, dhe as nuk shiki het mundesia e perlligartjes dhe minitorimit te tyre.

6. Konceptimi i problemit

Ne protokollin e vitit 1956 lejohet marrja nga lumi Radka e 8 m³/sek ne nje vit mesatar, pa u thelluat ne impaktet qe do te kishte nje lejim i tille. Mandje si marrveshje ajo lega lizoi "marrtjen de-facto" te kryer qe me pare ne periudhen nga viti 1948 deri ne viti n 1958 e ne vijim, mardhenie protokollare, ne thelbin juridik e pashemullt.

Ne ate mbledhje protokollare te komesioneve nuk parashikohen aspak sasia e ujit virtual te devijuat dhe impakti i tij historik, gje qe sit perben nje element evident dhe nje vijueshmeri pretendimesh.

Synohet studimi i legjislacionit kombetar te te dy vendeve per perdorimin dhe mbrojtjen e ujrave, me theksin tek ata nderkufitare. Vleresimi historiko-juridik i marveshjes se vitit 1965 mes Republikes se Shqiperise dhe Ish Republikes se Jugosllavi se, qe me rastin konkret perben bazen ligjore e cila ne thelbin e vet eshte e cunguar te cunguar, prandaj dhe problem in ne thelb ja kalon komisione të vleresimi i rishikimit ne nivel teknikien ne vitin 1962 per mardheniet nderkombetare te mbrojtjes dhe administrimit te ujrave nderkufitare.

Konventen e Helsinkut per "Mbrojtjen dhe Perdori min e rrjedhave Ujore dhe Liqeneve Nderkufitare ", ka hapur problematiken si per raktifikimin e saj si dhe reflektimi ne marveshjen e re. Rezolutan nr. 63/ 124 te OKB-se, "Per Zonat Ujmajtese ose Nderkufitare" dhe reflektimi i saj ne marveshjen e re, qe perben objekt propozimi te ketij punimi

Nevoja per nje Marveshje te Re nderkombtare per mbrojtjen dhe perdorimin e ujrave Nderkufitare mes Republ i kes se Shqiperise dhe Republikes se Maqedonise se Veriut, eshte bere imedjate. Mungesa e saj pengon zhvillimin rajonal dhe konbetar, e ne menyre te vecante ate te HEC dhe te bilancit te prodhimit te energjise elektrike. Veprimet tej nje kuadri nderkombetar diplomatik tej demtimit te mardheneve ndershterore kane impakt negativ dhe mbi floren dhe faunen e zones. Angazhimi i te dy vendeve ne

platformen e integritit Europjan bazohet ne marveshjet dypaleshe per shfitytezimin e resurseve nderkufit are.

7. Konkluzion

Nevoja per nje Marveshje te Re nderkombtare per mbrojtjen dhe perdorimin e ujrave Nderkufitare mes Republikes se Shqiperise dhe Republikes se Maqedonise se Veriut, eshte bere imedjate, mungesa e saj pengon zhvillimin rajonal dhe konbetar, e ne menyre te vecante ate te HEC dhe te bilancit te prodhimit te energjise elektrike.

Veprimet tej nje kuadri nderkombetar diplomatik tej demtimit te mardheneve ndersterore kane impakt negativ dhe mbi floren dhe faunen e zones.

Angazhimi i te dy vendeve ne platformen e integritit Europjan bazohet ne marveshjet dypaleshe per shfitytezimin e resurseve nderkufitare.

Poashtu, Sasia e Ujit Virtual te devijuar duhet rishkuar dhe moniteruar, duhet te krijohen parqe dhe hapsira me njolla ujore per te mos krijuar Shkretetira artificjale, uji virtual duket te perlogaritet dhe ti bashkengjitet marveshjes.

ABSTRACTS

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF PRACTICAL IMPLEMENTATION OF JUDICIAL REPRIMAND IN THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA

MSc. Abidin TRENA

International University of Struga (a.trena@eust.edu.mk)

Abstract

Judicial reprimand is one of the six types of alternative measures set forth in the Criminal Code of the Republic of Macedonia, which is used against offenders when the legal conditions for its application are met. The application of this alternative measure brings a number of benefits of objective and subjective character and at the same time it is responsive to the nature of the criminal policy that the Republic of Macedonia claims to develop. Judicial remarks may be imposed on offenses punishable by imprisonment up to one year or fines imposed in such mitigating circumstances that make it particularly easy.

The implementation of this penal sanction in the Republic of Macedonia is presented at a low level due to several factors of different type. Among the shortcomings of the application of alternative measures is the lack of criminal policy for the eradication of crime, where one of the basic conditions for the implementation of sanctions is the existence of the respective institutions, respectively the staff of the institutions. The Directorate for the Implementation of Penal Sanctions has submitted a project for the development of the Probation Service which is expected to promote the growth of the application of alternative measures. This type of criminal sanctions protects the values of society and the individual, respect for justice, dignity, freedom and human rights, also generates general and personal security, has preventative effect, reduces recidivism, reduces the number of prisoners who is of particular importance for our overly overcrowded penitentiary system.

Key words: sanction, judicial reprimand, alternative measures, criminal policy

TEACHERS' PREPAREDNESS FOR ONLINE TEACHING

PhD Cand. Agim BUJARI

Kosovo Pedagogical Institute, Prishtina, Republic of Kosovo (agim.bujari@gmail.com)

Abstract

Teachers' role in learning process has been and will remain crucial. Online learning has created new circumstances, where the teacher has an active and very important role in giving instructions during its implementation. Whether teachers are prepared to implement online learning is a matter which depends on many factors. Teachers may be prepared in terms of will, but they may not be prepared professionally, i.e. they lack technology knowledge and skills. Some teachers, specially the older ones, lack adequate technology knowledge and skills, because during their studies, they did not have any subjects that would provide knowledge in this field, did not attend any courses or training for online learning implementation, also during their teaching practice, they teaching methodology was direct and they did not use technology in the classroom. These factors and many others play a key role in teachers' preparedness to implement online learning. The COVID-19 pandemic created a new situation and most teachers were unprepared and not ready to implement online teaching, thus students were required to attend TV lessons, organized by the Ministry of Education, whereas some teachers with Information Technology knowledge provided lessons through various online platforms.

Empirical results show that 64% of teachers use the Zoom platform, 4.1%, Viber, 1.2% Whatsapp, 4.7% e-mail, 23.3% Google Classroom and Google Meet, and 1.7%, use other platforms. Empirical results do not show teachers' preparedness to implement online teaching in regard of age but rather gender. Empirical results show that male teachers have a higher average of preparedness to implement online teaching $M = 95.92$, whereas female teachers average is, $M = 79.04$, $U = 2932$, $Z = -2.210$, $p = 0.027 < 0.05$.

Keywords: *preparedness, teaching, learning, online, platform, implementation.*

SELF-DETERMINATION AS A SELECTIVE PRINCIPLE OF DEMOCRACY

Artan GRUBI

University of Tetovo, Republic of North Macedonia (artangrubi@gmail.com)

Abstract

An attempt to approach the issue of self-determination of citizens and nations as one of the basic principles of democracy may be done also through the views of the French philosopher Jacques Rancière on democracy. According to Rancière, democracy and representation are opposite due to the fact that we are represented by the social status, wealth and knowledge, competences, capabilities and not by the demos.

For Rancière, democracy is “endless” in the sense of that it represents the endless potential of equality. However, the French philosopher warns that due to this “endlessness”, many wish to deduct democracy into something that it isn’t – a regime, a form of society or an established reality.

In 2012, Albanians marked the 100th anniversary of the proclamation of independence and national Flag Day in their ethnic territory. This anniversary was marked with many commemorating events during the entire years, but they culminated at the central manifestations in November in Skopje, Prishtina, Vlora and Tirana and were accompanied by a strong patriotic discourse.

If in analyzing this issue we refer to the French Philosopher Jacques Rancière and his theory of democracy, then we may argue that the expression of the political will of the Albanians is in full accordance with the concept of democracy whereas the hesitance of the international community to accept this is antidemocratic and avoidance to respect a democratic principle of self-determination.

Keywords: *Democracy, Self-determination, National Unification.*

FAMILY INFLUENCE ON HIGH SCHOOL STUDENTS' BEHAVIOR

PhD Cand. Avdyl KASTRATI

(avdylkastrati@hotmail.com)

Abstract

The family is the first and the most important institution which influences children's behaviour. Parents are those who play the key role in their children's behaviour. Various aspects of parenting can lead to inappropriate behaviour of children. According to Scott, there are mainly five flaws of parents which contribute to an inappropriate behaviour of their children: poor supervision, disordered harsh discipline, parental disharmony, denial of the child, and limited involvement in child's activities. Parents who show this sort of behaviour are involved in a parent-child interaction pattern which unintentionally encourages and boosts aggression in their children (Scott, 2018). There are also other factors that influence students' behaviour, some of them can be identified, and some of them are difficult to identify. While the children grow up, the influence of parents constantly declines and other factors take place, such as social circle, media, school, etc. For children to behave appropriately, parents and other family members need to be careful about how they behave themselves and how they treat their children.

The purpose of this study is to find out, through empirical research, the family influence on students' behaviour in school.

The overall results show that about 81.7% of students behave appropriately, the behaviour of 14.1%, is at an average level, while 4.2% of students behave inappropriately. Empirical results show that in families where there are almost no disagreements, but there is well understanding, students have an appropriate behaviour, as they have the

highest average score, $M = 96.3834$, whereas students with the lowest average are those whose families quarrel frequently, $M = 79.5$, $F = 6.379$, $p = 0.000 < 0.05$.

Keywords: *Family, student, influence, behaviour, high school.*

THE APPLICATION OF BIG DATA: REAL CASE H1N1 FLU VIRUS, COVID-19 AND UPS

MSc. Rezarta Zhaku Hani

International University of Struga (r.hani@eust.edu.mk)

MSc. Patriot Rika

International University of Struga (p.rika@eust.edu.mk)

Abstract

Big Data has become an irresistible issue to everybody's life, the fruits of the information society are easy to see, with a cellphone in every pocket, a computer in every backpack, and big information technology systems in back offices everywhere. As a very important part of the global economy people face it everywhere, in different companies, hospital, school, government, social media etc. In other words, all businesses that have to do with different kind of data in the concept of volume, velocity and variety, in a way or another, somehow, they are obliged to use Big Data.

So what exactly Big Data is? This is what is explained at the first part of the study. Afterwards there is information as a Big Data overview and also the main challenging areas that this field has. Further on we continue analyzing 2 real cases where Big Data is used. One of them explains in details the usage of Big Data by the world's largest package delivery company, whereas the other one analyzes the way google has used and continues to use its googled search query insights, as big data information, to help with the prevention of virus spread. This paper is finalized by emphasizing the important role and the great impact Big Data has on achieving success.

Keywords: *Big data, real case, H1N1, COVID-19.*

SPECIAL COURT FOR KOSOVO BETWEEN CREDIBILITY AND ANATEMY

PhD Cand. Ibrahim CEKA

(i_ceka@hotmail.com)

Abstract

Since the end of the war in Kosovo, the evidence to tarnish and devalue the efforts of the people of Kosovo for freedom has not stopped. Sometimes by Serbian governments, and this has been consistently, permanently, and sometimes by individuals from European countries but friendly to the Serbian state.

In fact, the epilogue of wars essentially has two protagonists; the loser and the winner, the agresor and the liberator, the attacking party and the other deffending. We do not enter into the analysis of types of conflicts because they are many and varied, but the essence is that the end of each conflict has a conclusion for the result.

If we take into account the tybe of conflict in Kosovo, we find that the essence of that war was inclined for two reasons:

First, the war in Kosovo was an imposition and an obligation on Kosovars, as a result of Serbian power and violence against the population, and this war was aimed at liberation.

The second was the insistence of the Belgrade government to continue to keep Kosovo under its rule through aggression and force, which led to the beginning of a war of destructive proportions.

Historically, the establishment of courts comes as a result of the end of wars, because there is a need to highlight the justice and the rules followed of that war, as well as to bring that war within the rails of International Humanitarian Law and international

law of war.

And this happened in this conflict, for twenty years, the war actions carried out by the Kosovo Liberation Army were judged without interruption in many courts and tribunals, and finally by the Specialized Chambers known as the Special Court for Kosovo, established by the state of Kosovo, giving it legal force by the Parliament of Kosovo and has been decided that its activities to be developed in Netherlands.

During our study we have targeted the essential omissions that this court has made in its indictments, starting from the purpose of its establishment, the accusations made that are in fact fictitious, non-existent, to its scope which in the eyes of Kosovar politics its not trustworthy enough, and in the eyes of the citizens it is under the magnifying glass of curse, because according to them this court is accusing the liberators of the people of Kosovo, is judging liberation war, and is even accusing the whole people, because the Kosovo Liberation Army was the people of Kosovo itself.

Keywords: *Special court, credibility, anatomy.*

RHETORIC IN THE MIDDLE AGES

PhD Cand. Anita DAUTI

(anitadauti7@gmail.com)

PhD Cand. Robert DAUTI

(robertdauti@outlook.com)

Abstract

Rhetoric has traditionally enjoyed a close connection with ideals of citizenship. Yet, the rhetorical traditions of the medieval period have generally been described as divorced from civic life, concerned instead with theories of composition in specific genres (such as letters and sermons), and with poetics. This view is the product of historiographical approaches that equate rhetoric either theories and practices of speech and writing intended for state-sponsored civic forums, or alternatively with rules governing future speech or literary production.

Certain topics are identified as particularly vulnerable to attack: Aristotle notes that definitions of things are the easiest to undermine, and Cicero, Quintilian, and the author of the “Ad Herennium” (drawing examples from Aristotle), all pay close attention to the kinds of argument that can be employed to manipulate definitions in one’s favor.

Keywords: *Rhetoric, historiographical, Aristotle, medieval.*

SOCIAL NETWORKING SITES IMPACT NATIVE LANGUAGE STANDARDS

Lect. Rezarta MERKO

International University of Struga (rezarta.merko @eust.edu.mk)

Lect. Reis KERIM

International University of Struga (r.kerim @eust.edu.mk)

Abstract

Judging by the topic of this paper work, it is seen how necessary and urgent it is to deal with one of the most frequented areas by the youth, namely social networks and with the way of expression and use of language. We critically review the evidence for linguistic disadvantage, noting some of its limitations, and critique the native/non-native distinction as a coarse and somewhat unsatisfactory criterion for distinguishing between the advantaged and disadvantaged.

This topic aims to address the way not native speakers express themselves through social networks, like: Facebook, twitter, Instagram, WhatsApp etc. During this research, it will be seen that young people use social networks during chat, and messenger to communicate with each other. Then the ways in which they use foreign words, abbreviations for Albanian words that are longer than six syllables, the reason why they use those abbreviations and much more. There will also be also disused about the difference between the ages, the young, the middle-aged and the older ages.

I have noticed that another influence on the use of these varieties, is the psychological-sociological and psycholinguistic factor, which, in a way, capture the network of communication between them, making quite clear the difference between different groups in age, in profession, in relation to interests and in any kind of field of interaction.

Keywords: *social networks, standard language, varieties, Facebook, twitter, Instagram, WhatsApp.*

KUPTIMI, RËNDËSIA DHE PËRKUFIZIMI I TATIMIT MBI VLERËN E SHTUAR, APLIKIMI I TIJ NË KOSOVË

Dr. Sc. Basri SADRIU

(b_sadriu@hotmail.com)

MSc. Mirsad SADRIU

Abstrakt

In this paper we have presented the Value Added Tax (VAT) with a combination of its historical aspect, where in Kosovo VAT has been applied since 2001, and the practical aspect, where are presented the revenues from VAT in the period 2001-2018, as well as the change in percentage from year to year. Due to the weight that VAT revenues have in the structure of budget revenues, the level of VAT is also an evaluative parameter of the economy as a whole. In this paper we will present this, by testing the hypothesis raised regarding the relation between VAT revenues and GDP level.

Keywords: *Value Added Tax (VAT), taxes, revenues, tax rates.*

INTERNATIONAL IMAGE OF GREECE AND NORTH MACEDONIA BEFORE THE PRESPA AGREEMENT AND BILATERAL RELATIONS BETWEEN THEM

Dr. Sc. Senada LAČKA

International University of Struga (s.lacka@eust.edu.mk)

Abstract

In open societies, in integrated countries, and generally in the age of globalization, image building, for better or worse, is dictated by many actors. The international image is the set of perceptions, opinions, ideas, considerations, emotions, feelings that exist in various international, political, diplomatic, media, opinion, informatics, individual, community factors for a certain national identity (or a certain region) .

The Greek-Macedonian dispute confirms the importance of the international image in the international community as well as the difficulties faced by small states that must rely mainly on the assistance of other states and institutions, making it difficult to guarantee full independence in international relations.

Analyzing the chronological events, there is a period of ups and downs in bilateral relations between the two countries, proving the political, legal, economic and international importance of the Prespa Agreement in improving the difficult relations between the two countries.

Keywords: *International image, Greece, Macedonia, chronological events.*

KONSULENCË LIGJORE DHE SHËRBIME AVOKATIE

Sheremet Hebib LIVOREKA

(sheremet.livoreka@hotmail.com)

Abstrakt

Legal consulting services usually include advising people, businesses and other organizations on any legal obligations or issues. Legal consultants are experts in various areas of law. Some specialize in a particular area of law, such as business, civil, criminal, or juvenile law. Lawyers usually represent and defend their clients in legal proceedings. The lawyer thoroughly researches clients' cases to enable them to find different solutions to the question or problem. A lawyer can also take on the role of legal advisor. A consultant from a law firm helps and advises law firms. Using his expertise in legal and business consulting can help a lot in the growth of the business, because within the business there will be strategies that will help to focus on their work.

Keywords: *Lawyer, client, firm, expertise.*

DEVELOPMENT AND PLANNING OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN THE BANKING SECTOR

MSc. Semra BUJARI

International University of Struga (s.bujari@eust.edu.mk)

MSc. Reazarta MAMUDI

International University of Struga (r.mamudi@eust.edu.mk)

Abstract

HRM is the process of managing people in organizations in a structured and basic way. This covers the areas of staffing (people engagement), retention of people, determination and management of salaries and allowances, performance management, change management and exit from the company for completing the activities. The function of human resources management, in addition to the activities for engaging people, their training and development, also includes management of access to employees, records staff, and personnel policies. Human resources focus on maximizing employee productivity, as well as implementing policies and processes in the organization. Human resource management, their potential and their behavior in the work process is also a very responsible dynamic process that helps the organization to reach people with the desired abilities, quality and opportunities and by their management to influence the attitude of individuals and groups with in order to ensure the achievement of the desired results and goals. Human resource management is constantly changing and advancing with frequent challenges and business changes. At last, it became clear that employees who work to work do not rely on hiring only because of their job performance and getting paid for it, but also to prove their abilities.

Human resource management is a subsystem of every company, also of banks. The banking industry is a highly regulated power that stabilizes the economic environment of countries around the world. Banks keep sensitive, personal information about their customers, and commercial banks often have a valuable amount - money. Bank employees, from managers to commercialists, must have a higher level of integrity and trust than employees in most other industries, which makes the role of human resources in the banking sector more important. The banking sector has grown from several institutions that are primarily engaged in accepting deposits and financing of the population and economy, in a complex multi-player market, where many commercial banks, financial institutions and specialized banks work with different products and activities. Almost every bank and financial institution is involved in various job functions and thus requires a very efficient team and adequate workforce. Like many other organized sectors, banking requires a multifaceted workforce for its diverse requirements of professionals and staff.

Keywords: *HRM, employees, banks, organization, workforce, processes, productivity.*

VIRTUAL WATER AND THE IMPORTANCE TO REVISE THE AGREEMENT BETWEEN ALBANIA AND NORTH MACEDONIA FOR THE WATERS OF THE RADICA RIVER

Dr. Sc. Albana JEMINAJ

Avokate, Ndërmjetëse (albanajeminaj@outlook.com)

Abstract

Humans consume water directly for drinking, cooking and washing, but much more for producing commodities such as food, paper, clothes, etc. The amount of water that is used in the production processes of commodities during their entire life cycle is referred to as the virtual water contained within them.

Virtual water can be further divided into 'blue' water (which evaporates from rivers, lakes or aquifers in production processes such as irrigation), 'green' water (rainfall that evaporates during crop growth), and 'grey' water (polluted after agricultural, industrial and household use).

The water footprint of an individual, community or business is defined as the total volume of freshwater that is used to produce the goods and services consumed by that individual or community or produced by the business. Some sample water footprints are set out below.

Since the per capita consumption of virtual water contained in our diets varies according to the type of diet (from 1 m³/day for a survival diet, to 2.6 m³/day for a vegetarian diet and over 5 m³/day for a US-style meat-based diet) it is clear that the moderation of diets (reducing meat consumption) can have a big impact on virtual water use. However, the precise impact of a water footprint depends entirely on where water is taken from and when. An increased footprint in an area where water is plentiful is unlikely to have an adverse effect, but an increase in an area experiencing scarcity could

result in the drying up of rivers, the destruction of habitats and livelihoods, and the extinction of species - in addition to affecting agricultural prices, supplies and local economies. Some proponents of virtual water argue for the need for a labeling scheme, with the water footprint of a product clearly set out so as to encourage demand management. This would help consumers and policy-makers recognize links between production and consumption.

On the policy level, a water-scarce country can import products that require a lot of water in their production (import of virtual water) to relieve pressure on its own resources. This is a strategy first adopted by some countries, which imports almost all cereals. Virtual water proponents believe insufficient attention is placed on demand management in comparison to supply management. In their opinion, consumer demand management through education/information, labeling schemes has been overlooked, because consumers and policy-makers do not recognize links between production and consumption. One problem with virtual water labeling is that water content should be considered bearing in mind its geographical and temporal importance (50 litres of water taken from Radica is not the same as from the Sahara, or from Amazona). Similarly, an agricultural product grown with rainwater is not comparable with one grown with irrigated water extracted from non-renewable ground water. Thus, virtual water gives no indication if water is being used within sustainable extraction limits, which can change annually based on rainfall. Finally, the virtual water argument can also have consequences politically, particularly regarding equity. Water released from one use will not necessarily be used more efficiently, or distributed more equitably. If water is released from agriculture, and farmers grow lower-value crops with less water requirements, the released water could easily be absorbed by urban users, or by the industrial sector instead of being distributed more equitably among the rural poor.

Keywords: *Virtual water, water footprints, capita consumption.*

The Heritage

Çmimi 15 Euro

ISSN 1857-7482
10.21520/R.23-2020